INSTITUTUL DE ISTORIE UNIVERSALĂ

REVISTA ISTORICĂ

PUBLICAȚIE TRIMESTRIALĂ

SUPT CONDUCEREA LUI

N. IORGA

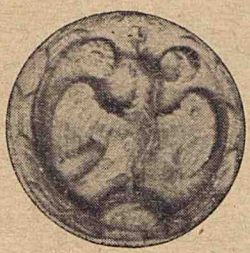

VOL. XXV, N-le 4-6. APRIL-IUNIE 1939.

www.dacoromanica.ro

Comitetul de direcţie: *N. Bănescu*, profesor la Universitatea din Cluj. *I. Nistor*, profesor la Universitatea din Cernăuţi.

Comitetul de redacţie: *D. Berciu*, profesor secundar. *V. Brătulescu*, directorul Muzeului de Artă religioasă. *N. A. Constantinescu*, conferenţiar la Universitatea din Bucureşti. *Maria Holban*, profesoară la Şcoala superioară de Arhivistică şi Paleografie. *C. J. Karadja*, consul general. *Em'l C. Lăzărescu*, profesor secundar. *Şt. Meteş*, directorul Arhivelor Statului din Cluj. *Valeriu Papahagi*, profesor secundar, *Iulian M. Peter*, inspector general administrativ. *Aurelian Sacerdoţeanu*, profesor la Şcoala superioară de Arhivistică şi Paleografie, directorul Arhivelor Statului. Secretar de redacţie: *Virginia Sacerdoţeanu*.

Redacţia: Manuscriptele, cărţile de recensat şi orice priveşte redacţia, se trimet d-lui N. Iorga, Şoseaua Bonaparte, 6, Bucureşti III.

Administraţia: Abonamentele şi orice comandă se trimet la „Institutul pentru studiul Europei Sud-Orientale", Str. Banu Mărăcine, 1, Bucureşti.

Abonamentul anual: 200 lei; numărul 60 lei. Anul odată încheiat, preţul volumului complet se ridică la 300 lei, iar al numărului la 80 lei.

CUPRINSUL

Articole : Pag.

N. Iorga : Taina lui Mihai Viteazul şi rostul istoric al Ardealului (conferinţă la Alba-Iulia, 10 Decembre 1938) 101-114
N. A. Constantinescu : Noua Istorie a Românilor de N. Iorga. . . 114-132
N. Iorga : O scrisoare către Petru-Vodă Şchiopul (1587) şi un alt Nicolae Mavrocordat 132-134
„ „ Consideraţii noi asupra rostului Secuilor (conferinţă la radio) (193) 134-141
„ „ Un martur german al timpurilor de prefacere românesti . 141-146
„ „ Dora d'Istria şi Rominii 146-147
„ „ Scrisoarea lui Todleben despre luarea Plevnei 148-157
Ştefan Manciulea : Graniţa de Apus a Rominilor din vechea Ungarie . 157-170

Dări de samă :

Al. Rosetti : *Istoria limbii romine* (Th. Capidan) 171-175
Dr. Abdullah Zihni Soysal : *Z dziejów Krymu* (T. Holban) . . . 175-177
Pietro Orsi : *Storia mondiale dal 1814 al 1938* (N. Iorga) 177-179
Păr. Eusebiu Roşca : *Monografia Mitropoliei ortodoxe romine a Ardealului, începînd de la repausarea Arhiepiscopului-Mitropolit Andrei, baron de Şaguna, până astăzi* (N. Iorga) 180-181
Dr. V. Gomoiu şi dr. V. Plătăreanu : *Centenariul Spitalului Brîncovenesc (1837-1937)* (N. Iorga) 181
Ştefan Mărcuş : *Sătmar* (N. Iorga) 181-182
Cronică : 182-193
Notiţe : 193-196

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

– DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE –

SUPT CONDUCEREA LUI N. IORGA.

Anul al XXV-lea, n-le 4-6. April-Iunie 1939.

Taina lui Mihai Viteazul şi rostul istoric al Ardealului

– Conferinţă la Alba-Iulia, 10 Decembre 1938 –

Iubiţi ascultători, nu pot spune altceva decît că în mare parte cuvintele aşa de frumoase pe care le-a rostit tînărul meu coleg, nu mi se pot aplica mie în deosebi. Noi am fost o generaţie care a avut şi multe neajunsuri, dar care a avut o siguranţă în ce priveşte ţinta şi o îndărătnicie în a o urmări, un despreţ pentru orice fel de piedeci, care ne-a ajutat să îndeplinim rostul nostru în desvoltarea istoriei naţionale. Aşa încît eu pentru mine n'am păstrat chiar nimic din ceia ce s'a spus, dar, dacă este vorba de un omagiu adus generaţiei care a ajuns să îndeplinească lucrul, aşa de fericit şi destul de greu de păstrat, pe care îl avem cu toţii, atunci omagiul acesta, în numele celor vii şi al celor cari nu mai sînt vii din generaţia mea, cred că-l pot primi.

Ce cred eu despre isprăvile lui Mihai Viteazul, am spus-o de multe ori, în cărţi, mai cetite, mai puţin cetite, dar o carte bine cetită de cîţiva şi cetită de mai multe ori este un lucru mai bun şi ţine mai mult cald autorului dect una din acele cărţi pe care toată lumea le ceteşte într'un moment şi a doua zi le uită. De atîtea ori m'am oprit asupra acestui mare subiect cu sentimente pe care le hotărau şi vrîsta mea şi cunoştinţile mele, care natural că au evoluat cu împrejurările în care am scris, aşa încît vă puteţi închipui că foarte puţin aş avea de adăugit pe lîngă ceia ce toată lumea trebuie să ştie, pe lîngă ceia ce presupun că trebuie să ştie oricine.

Aici, să-mi daţi voie să deschid, în aceste cuvinte de introducere, o parentesă. Istoria unui popor nu este materie de clasă, nu este punct de program, nu este materia pentru care să dea cineva examen şi să merite o notă. Cine o pune alături de geometria plană şi sferică, de botanică, nu înţelege ce înseamnă istoria unui neam. Istoria unui neam este un element din con-

www.dacoromanica.ro

ştiinţa acelui neam, din conştiinţa neamului întreg. Toată lumea o ştie, trebuie s'o ştie, trebuie s'o simtă.

D-ta ai vorbit, tinere coleg, de subconştient. Ei bine, în subconştientul acesta trebuie să fie într'adevăr conştiinţa tuturor suferinţilor, tuturor silinţilor şi puţinelor izbînzi din care se alcătuieşte istoria unui neam cum este al nostru.

Ceia ce aveam de spus, culegînd elementele acelor câteva cuvinte din sufletul d-voastre însuşi, am spus-o acolo, în biserică, unde într'adevăr am avut sentimentul presenţei imateriale a aceluia pentru care s'a făcut slujba şi către care s'a ridicat dovada de recunoştinţă a noastră a tuturora.

În domeniul acesta, n'am nimic de adăugit.

Dacă totuşi v'am rugat să binevoiţi a vă aduna încă odată, lucru la care-mi dă dreptul poate şi viaţa mea împărţită în multe părţi şi ajunsă la un număr de ani care făgăduieşte un viitor scurt, ceia ce este o îndreptăţire pentru invitaţia pe care am trimes-o către oricine, a vă aduna ca să binevoiţi a judeca anumite păreri care mi s'au impus mie, este numai pentru a explica unele lucruri.

Explicaţia, fără entusiasmul care poate pleca din gîndirea asupra unui subiect, valorează însă prea puţin: este un lucru pentru oamenii de specialitate, dar explicaţia aceia care nu se preface în sentiment are o valoare extrem de relativă. Aceasta o spun mai ales într'o vreme ca a noastră, cînd nu vă închipuiţi cît este de greu să fie cineva ignorant şi cît este de uşor să fie savant. Studiile au ajuns aşa, încît nu ştiu cum să fie un cap omenesc ca să nu se transforme într'un mare istoric sau mare filolog. De aceia, va veni vremea cînd un onest ignorant, capabil să asculte pe alţii, va trebui găsit cu multă greutate. Dacă deci explicaţia care este numai explicaţie nu plăteşte pentru mine mare lucru, dar şi sentimentul care nu cercetează necontenit asupra obiectului din care porneşte, şi sentimentul acesta se veştejeşte.

Nu este un mai bun mijloc de a comemora pe cineva, de a-i arăta un sentiment de recunoştinţă şi pietate decît a *scormoni necontenit* în ce priveşte *taina pe care orice om o cuprinde într'însul*, pe care oameni de felul acesta o cuprind într'o măsură aşa de mare, încît pot trece multe generaţii şi încă este ceva de descoperit.

De aceia mi-am zis: ce s'ar mai putea găsi în ce priveşte

www.dacoromanica.ro

rostul lui Mihai Viteazul şi rostul celor în mijlocul cărora a perit, rostul ţării de unde a plecat şi rostul ţărilor adause la dînsa, pentru ce pe urmă el să cadă trăsnit de o soartă pe care, singur, n'a putut-o stăpîni? De aceia m'am înţeles cu unul din generalii cari ni-au dat ţara aşa cum este, generalul Schina, aici de faţă, care a luptat în defileurile Carpaţilor împotriva, în parte, a aceluiaşi duşman şi care din causa aceasta poate să lămurească lucruri pe care n'aş fi în stare să încerc măcar a le lămuri, ca să vă presintăm d-voastră în două comunicaţii, ceva mai bun decît discursurile. Discursurile îşi au locul lor, dar nu fiecare moment este potrivit pentru un discurs: în biserică nu se putea o explicaţie, aici nu s'ar putea decât o explicaţie: nu este mediu pentru altceva decît aceasta M'am înţeles deci cu dînsul ca eu să încerc a vă explica legăturile lui Mihai Viteazul cu Ardealul, deci cu ce a fost totdeauna Ardealul şi cu ce a înţeles *el* din Ardeal.

Sînt multe mijloace de a înţelege un lucru. Sînt oameni cari trebuie să culeagă toate elementele şi cu multă trudă ajung să înţeleagă mai mult sau mai puţin: aceasta este calea urmată de cei mai mulţi. Dar sînt oameni cari au de la început simţul sintesei, în tot ce are ea mai larg şi în tot ce cuprinde mai adînc, sînt oameni cari înţeleg dintr'o dată, cari înţeleg fulgerător de răpede, şi la oamenii aceştia totdeauna înţelegerea se preface în acţiune. Sînt oameni cari înţeleg, dar nu dau acţiunea, alţii cari pornesc la acţiune fără să fi înţeles nimic, pe cînd la oamenii aceştia cari prind totul dintr'o privire, orice situaţie se lămureşte fără să aibă nevoie a recurge la elementele chiar la care recurg ceilalţi.

Mihai Viteazul vedea imediat pe cine are în faţă, vedea ce-i este de jur împrejur, vedea datoria sa, şi, cum era gata să jertfească orice, mergea direct la ţintă. Pentru dînsul, totul era *în ruptul capului*: ori îşi rupea capul, ori biruinţa ce urmăria, o prindea. Mulţi sînt strategi de aceştia, formaţi din manuale şi duc armate întregi la pierzanie! Nu are decît să-şi aducă aminte, cineva de generalul italian care a dat Italiei marea înfrîngere de la Adua. Şi, cîndva, un ministru al Italiei încerca să-mi dovedească întinsele cunoştinţe ale acestui general, care interesează foarte puţin din moment ce a fost înfundată întreaga armată italiană în cazanul acela în care fu distrusă. Şi, cînd regele Italiei de acum a mers la o exposiţie unde era şi un tablou militar care înfăţişa lupta aceasta de la Adua, şi

www.dacoromanica.ro

natural nu-i făcea deosebită plăcere să se uite la tablou, cineva a fost destul de amabil ca să-l roage să vadă ce este represintat acolo, şi regele, om foarte fin şi spiritual, a spus: „da, este tot înăuntru, afară de cei cari ni-au dat această înfrîngere şi de cei cari nu au făcut nimic ca s'o repare". Eram atunci, tînăr, în Italia, şi am prins această sentinţă, aşa de tăioasă într'o formă aşa de elegantă.

Mihai Viteazul n'a fost din această categorie de teoretici. Pe atunci nu se cerea nicio învăţătură, şi aceasta avea marele avantagiu că nu se amestecau în orice oameni cari se sprijiniau pe cărţi, ci numai oameni cari-şi simţiau chemarea pentru un lucru. În timpurile noastre vom ajunge acolo, încît vor cînta oameni fără glas şi vor zugrăvi oameni cari nu văd şi vor face statui oameni fără braţe: metoda li va da tot ceia ce trebuie spre a face lucrurile acestea fără organele necesare pentru a le încerca. La Mihai Viteazul ceia ce este admirabil, este faptul acesta că el lua în braţe realitatea. Ori el era jos şi zdrobit, ori această realitate, învinsă de dînsul, trebuia să îngenunche înaintea lui.

Generalul Schina vă va arăta alte lucruri pe lîngă acest dar dumnezeiesc al lui Mihai Viteazul, pe care nu şi l-a cunoscut pănă în momentul cînd s'a cerut de la dînsul riscul războiului Putuse trăi ca boier supt apăsarea Turcilor şi a Domnilor ca Mihnea, Alexandru, Petru sau Ştefan, sau oricare din contimporanii lui, dar, în momentul cînd a răsărit sfinxul înaintea lui, el a găsit răspuns.

Ştiţi că în singura mare înfrîngere a lui, celelalte fiind accidente, la Mirăslău n'a fost biruinţa duşmanului, ci Mihai a fost învins de el însuşi, de partea aceia nobilă din sufletul lui care l-a slăbit: el n'a putut lupta cu toată inima împotriva Impăratului căruia îi făcuse jurămînt, şi ticăloşia lui Basta şi a conducătorilor armatei habsburgice stă într'aceia că ei şi-au dat sama de faptul că omul acesta, credincios jurămîntului lui, nu va avea siguranţa necesară. El a fost învins deci de onestitatea politică personală adîncă, aflătoare în fiinţa sa însăşi.

Dar despre lucrurile acestea vă va vorbi generalul Schina, tot aşa de scurt ca şi mine, pentru că nu avem intenţia de a abusa de bunătatea d-voastră.

Eu am voit să vă lămuresc mai ales altceva: că Mihai Viteazul

www.dacoromanica.ro

găsia, şi din punct de vedere politic şi din cel militar, în instinctul său admirabil ceia ce îi trebuia. Şi mai adaug ceva: să nu se creadă aceia ce spun mulţi istorici străini, maghiari, cari nu l-au iubit, deci înţeles, niciodată, între alţii Szádeczky, să nu se creadă că era un fel de barbar de geniu, un om fără învăţătură. Mihai Viteazul ştia grecește foarte bine şi ceva turcește, şi cine i-a văzut vre-odată iscălitura, sau acele cîteva rînduri ce s'au păstrat de mîna lui pe dosul unor documente, a putut admira perfecta eleganţă a scrisului său. Nu este nevoie să fie cineva grafolog ca să recunoască un suflet deosebit de simţitor la acela care era în stare să aştearnă acele admirabile slove plecate. Avea calităţi profunde de om născut pentru o cultură superioară, şi numai împrejurările timpului l-au împiedecat de a ajunge unde ajung în timpurile noastre oameni cari da, ştiu multe, dar nu are decît să se uite cineva la grosolana lor scrisoare pentru ca să vadă că ea oglindeşte un suflet de aceiaşi calitate,— fără a mai vorbi de o anumită ortografie, pe cînd Mihai ştia foarte bine ortografia timpului său.

Ce mă interesează pe mine astăzi este însă aceasta: *ce a cucerit Mihai Viteazul aici?* Intrebarea aceasta are un rost, fiindcă sînt persoane care îşi închipuie că el a cucerit o ţară, o unitate politică şi că unitatea aceasta politică există.

Ştiţi d-voastră că se tot vorbeşte de Ardeal într'un anumit plan de reconstituire a unei ţări care a murit aşa cum era, pentru că nu sînt pentru vremea aceasta fundaţii medievale, cum era Ungaria moştenită de la regii arpadieni şi angevini. Sînt şi unii oameni cari-şi închipuie că Ardealul ca atare ar putea să revie la Statul acesta, care nu se poate reconstitui din bucăţile din care a fost făcut, chiar dacă mila unor aliaţi cu cari au avut noroc, mai mult noroc decît noi cu aliaţii noştri, i-a făcut pe Unguri de au căpătat, supt firma naţională, mai mult decît li se cuvenia, întrînd din nou supt sabia lor cîteva sute de mii de oameni cari aparţin altor naţii şi cari să vedem dacă vor fi capabili să suporte regimul de odinioară, precum şi dacă Ungaria va fi capabilă să treacă de la singurul regim pe care îl poate avea la regimul pe care îl făgăduieşte. Îşi închipuie acei oameni că din bucăţile răzleţe ale Ungariei medievale se poate restabili Statul de odinioară, întocmai aşa cum a fost, în aceleaşi margeni, cu Ardeal cu tot. Aţi văzut, de altminteri, că, în naivitatea ce-i

www.dacoromanica.ro

caracterisează pe vecinii noştri, ei, luînd partea aceia largă din Slovacia, s'au adresat către „fraţii" lor, Slovaci, Ruteni, Germani, uitînd doar pe Evrei, la cari mai ales trebuiau să se adreseze, pentru că sînt singurii cari i-au primit cu plăcere. N'au mulţămit la Roma şi Berlin aşa cum trebuiau să mulţămească, stînd în genunchi cel puţin zece ani pentru o pomană ca aceasta. Şi, pe urmă, nu au uitat să spună că mai au şi alte puncte, adecă: acuma au făcut *o* operă de reîntregire naţională şi pe urmă vine şi *cealaltă*, tot cu caracter „naţional".

Şi, atunci, în combinaţia aceasta de viitor, pntru o răşluire pe care cred că o vor face tot aşa de uşor cum au făcut-o în Cehoslovacia, flancată din trei părţi de Germania, — pe cînd pe noi n'are cine să ne flancheze din trei laturi, ceia ce este o mică deosebire, şi, pe de altă parte, nici nu sînt în toate zilele Paştile, precum cred unii —, după ce vor lua ce li convine în anumite părţi apusene ale noastre, potrivit cu hărţi pe care eu le cunosc, va veni pe urmă Ardealul. Aceasta este ţinta ultimă: Ardealul autonom. A spus-o contele Bethlen şi mai multe capete politice mai mult sau mai puţin autonome. Ba ştiu că sînt şi printre Romîni unii cărora li convenise cîndva un Ardeal, românesc, dar pe care l-au voit autonom pănă la capăt, şi cari îşi închipuiau că pot obţinea pănă la capăt o autonomie a Ardealului, cu spatele la Bucureşti, — şi cu faţa către cine?

Dar chestiunea e aceasta: dacă Mihai Viteazul a cucerit o ţară, dacă a primit o formă politică existentă, dacă această formă politică poate fi reconstituită prin Unguri, pentru o anumită ambiţie personală, care ne face să surîdem, pentru că noi sîntem o naţie de foarte mare bun simţ.

Căci ce a fost acest Ardeal? Geografic ştie toată lumea ce înseamnă. Înseamnă, în latineşte, Transilvania, „ţara de dincolo de pădure"; mai exact ar fi, în fond: ţara de *alte* păduri, după anumite păduri care se găsiau în Apusul Ardealului, în Munţii Apuseni. De fapt, în părţile acestea din Sud-Estul Europei mergea cineva din pădure în pădure: treceai din pădurea Munţilor Apuseni, te înfundai în altă pădure: nu erau dealurile desgolite de acum; treceai şi munţii, intrai în pădurile de dincolo; mîntuiai cu pădurea din Carpaţi, te treziai cu pădurea cealaltă, a Vlăsiei, care ocupa două judeţe, ceia ce nu înseamnă altceva decît „Ţara Românească" tradusă în limba slavonă. Dacă treceai şi în Balcani,

www.dacoromanica.ro

găsiai pădurea de la Niș, care aceasta ținea trei zile. Se mergea din pădure în pădure pe vremea aceia. Era, astfel, pe aici o „pădure a regelui" și dincolo de ea o țară vagă, nebănuită. Era teritoriul care este al regelui, care *a ajuns* să fie al regelui ungur, ca un fel de proprietate particulară: a lui, nu a națiunii, fiind că și în Anglia era pădurea regelui, și, dacă intrai în pădurea aceia, te așteptau pedepsele cele mai grozave. Gulielm cel Roșu a fost omorît în pădurea regală de cineva care avea o dușmănie cu dînsul, sau, crezindu-se amenințat de pedeapsa regelui pentru încălcarea pădurii, lovise cu sabia asupra regelui. Dar teritoriul celălalt care era, aici, dincolo de stăpînirea regelui, pentru usagiul său personal, pentru veniturile sale, acela nu era tot „Ardeal". Teritoriul acesta era împărțit cum era obiceiul la Romîni. Pentru că aceasta era *partea românească:* toată partea neocupată de străini era Țara-Românească.

Oricît ar întoarce-o d. Domanovszky și alți savanți de la Budapesta, și orice ar zice ei, cînd este scris în documentele medievale: „Terra Blacorum", aceasta înseamnă „Țara-Românească". Ori se zice: Vlăsia, ori Terra Blacorum, este tot Țara-Românească, și, cînd se adauge: „Silva Blacorum et Bissenorum", aceasta înseamnă că într'adevăr erau acolo păduri foarte întinse, și ale noastre. Ce-și închipuia d. Domanovszky: că era un parc în care să se primble cineva? Aici erau păduri formidabile, cum este, azi, Pădurea Dracului, care ea însăși e numai o rămășiță din formidabila pădure de odinioară din Ardeal.

Iată prin urmare ce înseamnă Ardealul. Ardealul este partea regelui, luată în stăpînire de rege ca un teritoriu restrîns, ce se poate întinde, se poate opri, se poate scădea, iar în rest era Terra Blacorum pănă la Dunăre, ca și dincolo de Dunăre, pănă în Balcani, pănă la Marea Adriatică, pănă în fundul Peleponesului.

Da, așa de întinsă era națiunea noastră în văile unde au fost elementele tracice și ilirice, din care vine națiunea noastră. Romănia e rămășița unei hărți pe care, dacă nu ni mor copiii, ca azi, și mamele mai au curajul de a face zece-doisprezece copii, o vom face la loc.

Țara aceasta se împarte pe ape. Era Țara Birsei, Țara Oltului și, dincolo de ele, tot așa. Județele ce înseamnă altceva, cele din Muntenia, decît Țara Dîmboviței, Țara Ialomiței? Acesta este felul nostru de viață, comun cu felul de viață al Slavilor de odinioară,

www.dacoromanica.ro

cari trăiau tot pe rîuri. De aici Țara-Românească a Moldovei, cum pentru Sîrbi este Țara-Sîrbească a Bosniei, care nu înseamnă decît teritoriul pe amîndouă malurile al rîului cu acest nume.

Aceasta a fost, la început. Un Ardeal, din Maramureș pînă la Paring și din părțile de la Beiuș pînă în Secuime, n'a existat niciodată. Dar Ardealul acesta nu are nici o unitate geografică, pe cînd Maramureșul o are. Și Dobrogea, într'un anume sens, o are, pentru că acolo este un pămînt de altfel, aparținînd altei epoci de formație a terenurilor, este o țară de jos, pe unde trec toate oștile, pe cînd aici sînt orientări cu totul deosebite.

În Ardeal au trăit și forme de viață cu totul speciale. De exemplu, Secuii au avut totdeauna a face cu Moldova, din care causă au întrat în județul Roman; Bacăul este plin de Secui, de Ciangăi. Secuii sînt oameni cari au împrumutat portul nostru, au servit pe Domnii Moldovei, și Mihai Viteazul a avut între cei mai credincioși ai săi pe Secui. Secuii de aici s'au înțeles cu noi, și nu cu prinții Ardealului, cari veniau cu nobilimea și voiau să facă din țăranii aceștia liberi niște șerbi, pe cînd la noi erau State de oameni liberi, și prin urmare oamenii liberi veniau și se refugiau la noi. La noi era o „slobozie" pentru toți oamenii cari voiau să trăiască fără stăpîn. De altfel, și părțile Brașovului, Sibiiului nu puteau trăi fără Domniile românești. Atîtea regiuni „ardelene" sînt îndreptate în *alte* părți.

Unitatea geografică și cea de viață a Ardealului nu există. Îmi pare foarte rău pentru contele Bethlen, pentru acei cari urmăresc autonomia Ardealului, dar așa este.

Regii unguri au venit într'un anume moment la hotar. Ei nu s'au grăbit să între în Ardeal. Și este ușor de înțeles de ce. Ce urmăriau regii aceia? Glorie? Gloria este un concept care exista în antichitate, care a existat în Franța lui Ludovic al XIV-lea, tot pe la 1600, după Renaștere. Prin urmare se poate vorbi serios de ideia de glorie la Sfîntul Ștefan? Și noțiunile își au epoca lor: ele apar într'un moment, se desvoltă o bucată de vreme și sînt înlocuite de alte noțiuni. Sau se căuta o întindere teritorială? Dar ce valoare poate avea teritoriul în vremea aceia: un teritoriu de păduri, de prăpăstii și de poieni abia locuite. Îi putea folosi regelui ungur? Sau regele ungur avea o posibiltate militară în privința aceasta, atunci cînd el tremura de năvălirea Pecenegilor? Și foarte multă vreme după Ștefan-cel-Sfînt, regalitatea

www.dacoromanica.ro

ungurească se uita cu groază la Răsărit, aşteptând să vină aceia, Pecenegii. Aceasta a fost situaţia : prin urmare ce erau să caute ei în părţile acestea ? Li se deschidea drumul către Peninsula Balcanică, către Mare, către Constantinopol, unde erau bogăţiile, sau se puteau continua prădăciunile de odinioară în Apus, în Germania, în Italia, unde au şi mers cetele ungureşti în cele d'întâiu timpuri.

Regiunile acestea ale noastre nu aveau interes pentru regii unguri ; de aceia au venit târziu, încetul cu încetul. De fapt de aceia, dar numai pe la 1100 şi ceva mai târziu, au intrat oştile ungureşti în Ardeal, fiindcă regele ungur era rege apostolic, rege făcut de Sfântul Scaun, de Papa din Roma, nu pentru naţia ungurească, ci pentru că Sfântul Scaun ducea lupta de creştinare a păgânilor şi de aducerea la catolicism a acelor schismatici cari erau strămoşii noştri. Cu o misiune apostolică, şi nu una naţională şi de glorie, au intrat regii unguri în aceste părţi. Şi de aceia cel d'întâiu lucru pe care l-au făcut a fost episcopatul de Alba-Iulia : au făcut episcopatul şi s'au aşezat aici. De aici puteau pleca misionari, spre a converti şi pe Pecenegi, cari sânt în parte strămoşii Secuilor, şi în limba lor bine studiată s'ar găsi elemente care nu se întâlnesc la Ungurii adevăraţi. De aceia se chiamă, turceşte, Kükülő şi în nemţeşte Kökel Târnava, pentru că Pecenegii au pătruns, ca şi Secuii, pe linia aceasta a Târnavelor, până ce s'au oprit *de noi*.

Dar, când au ajuns regii unguri să fie stăpâni în Ardeal, cea d'întâiu întrebare pe care şi-au pus-o a fost aceia : cum scoatem ceva de la dânşii ? Prin urmare a fost vorba numai de o exploatare a unui teritoriu. De la ai noştri ce să iea ? Vă aduceţi aminte că pe vremea aceia nu era pe aici nicio monedă : eram pe o treaptă de desvoltare foarte primitivă, de unde se zice : „a da pielea popei" şi „a da ortul popei", adecă : întâia fasă, când dădea numai pielea, şi pe urmă, ortul, când s'a introdus moneta. Ce, era să iea piei regele ungur de la ai noştri, sau caş, sau produse ale vieţii păstoreşti, sau câteva ferdele de grîu ? Cu aceasta nu se îndestula un rege ambiţios, doritor să aibă Curţi strălucitoare, să clădească biserici frumos împodobite. Şi, atunci, el a chemat necontenit musafiri în Ardeal. Se recunoaşte că nu se poate nici progresa, nici guverna : de aici goana după musafiri a regilor unguri. Niciodată n'a căutat o regalitate mai mult în afară de dânsa mijlocul de a exploata o ţară decît regii unguri. Ei au adus şi pe Cavalerii Teutoni, de pe urma legăturilor cu Sfântul Scaun.

www.dacoromanica.ro

Vedeți ce puțin au avut regii unguri de atunci simțul unui Ardeal desrobit de ei! Ei aveau acuma, de fapt, misiunea de a trece și în Cumania. Cumanii erau o bandă trăind în lagăr, căreia ai noștri li plătiau dijmă și-i aduceau peșcheș. Regele ungur înțelegea să treacă apoi dincolo de Carpați, să cucerească, pe lîngă Cumania, și Bulgaria, Serbia, Bosnia, ba, dacă se poate să ajungă la Constantinopol, ca să întemeieze noul Imperiu latin.

Noțiunea Ardealului complet n'au avut-o deci regii unguri niciodată. S'a încercat doar, într'un timp, să se facă prin părțile acestea ceva deosebit de restul Ungariei. Era regele Béla, după năvălirea Tatarilor, care avea un fiu Ștefan, și Ștefan s'a așezat în Ardeal, dar acesta urmăria cucerirea Cumaniei și Bulgariei. Prin urmare, încă odată, și regele unguresc separatist din Ardeal, și acesta chiar umbla către lucruri cu mult mai mari.

Dar s'a mîntuit dinastia aceasta arpadiană, și au venit Angevinii, Francesi trecuți pe la Neapole, cari n'aveau nimic național într'înșii. Degeaba istoricii maghiari vor să presinte o singură viață, mutată în pustă, trecând, în Ardeal, de la Arpadieni la Angevini. Nu este adevărat: aceștia din urmă au fost străini, cari au venit cu idei apusene, cu idei francese și s'au sprijinit pe cavaleri, aducînd cavalerismul din Apus.

Romînii noștri s'au ridicat imediat supt Angevini la rostul ridicat care este al viteazului: viteazul este om al regelui și nu-i pasă de nobilul care nu-i folosește la războiu. În cutare biserică din Ardeal, din părțile Inidoarei, în această biserică întemeiată de nobili romîni, de militari, de viteji de aceștia, se vede de o parte femeia îmbrăcată în costum de țară și de partea cealaltă bărbatul care poartă la gît sabia regelui, ca orice viteaz. Maramureșenii cari au întemeiat Moldova nu sînt decît vitejii Maiestății Sale. Dar vă puteți închipui ușor că, pentru regi de aceștia, ori Franța, ori Neapole, ori Ungaria, ori Ardealul, ori Polonia este tot una. Ludovic-cel-Mare a fost, astfel, și rege în Polonia, ba a ajuns să cucerească și în Peninsula Balcanică.

Este Ardealul pănă acum? *Nu este*: nu-l poți inventa și așeza într'o vreme cînd toată această argumentație, sprijinită pe fapte, arată neexistența lui.

Dar a venit Mateiaș Corvinul. El este altfel de rege: rege în sens roman, ca pe vremea Împăraților din Roma de odinioară, rege influențat de Renaștere. Se luptă în Bosnia și tinde și el la

www.dacoromanica.ro

cucerirea Balcanilor. A făcut campania din Moldova, care a ieşit aşa de rău. A cucerit Viena, şi a murit acolo. Pentru dînsul, care se visase Împărat roman, nu exista aici o provincie bine definită. După Cavalerii Teutoni, se aduseseră, de mult, Saşii, aşezaţi ca individualitate politică. Oriunde ar fi ei, sînt o creaţiune politică, dar Ardealul în întregimea lui, nu. Rominul nu este nici Sas, nici Secuiu, nici nobil: aceştia sînt naţii privilegiate; Rominul nu e, dar îi ţine pe toţi în spinare. Căci noi am fost o naţie care am suferit şi mulţi paraziţi, dar momentele desfacerii noastre au fost teribile, şi unul din actele acestea s'a săvârşit aici, prin sângele vărsat de Horea şi tovarăşilor lui.

După moartea lui Mateiaş Corvinul s'a adus un rege din Polonia, Vladislav, care nu ştia nimic din ce se petrece pe lume, şi căruia i se zicea deci *Dobje*, pentru că aproba tot. Fiul lui era un tînăr cavaler frances, şi el a făcut, la Mohács, ceia ce făcuse Împăratul-rege Sigismund, ginerele lui Ludovic-cel-Mare, care guverna împărăteşte, ţinea discursuri la Constanţa ca să împace Biserica, şi călătoria la Paris şi Londra: vă puteţi închipui ce era pentru Sigismund Ungaria: un punct de plecare, şi Ardealul: un popas de drum.

Deci după Vladislav a venit acel Ludovic al II-lea, care a făcut ceia ce făcuse Sigismund la Nicopole: a întrat în Turci, şi Turcii au făcut harcea-parcea din armata ungurească, iar regele s'a înecat în smîrcurile de la Mohács, în 1526. Pe urmă a venit Ioan Zápolya, luptînd contra lui Frederic de Austria. Zápolya a murit socotindu-se rege al Ungariei, şi fiul lui, Ioan Sigismund, tot rege ungur şi-a zis, şi poporul nu i-a considerat ca prinţi ai Ardealului, ci ca regi, „crai": craiul Zápolya I-iu, craiul Zápolya al II-lea, apoi craiul Ştefan Báthory, craiul Sigismund Báthory.

Pentru dînşii Ardealul n'a însemnat o realitate politică pe care o stăpîniau. Báthoreştii au trăit mai mult din mila Turcilor şi, cînd a putut Ştefan Báthory să scape în Polonia, să ajungă acolo rege, a fost încîntat, ca şi, apoi, şi Rákóczy al II-lea, care şi-a îngropat o oaste întreagă acolo, în Polonia. Aceştia nu sînt oameni ai Ardealului.

Dar Ardealul nici n'a fost vre-o dată organisat ca Stat. Care este Capitala Ardealului? Credeţi că Alba-Iulia? Aici era o legătură oarecare cu Báthoreştii, atît. Mihai Viteazul ţine dietă

www.dacoromanica.ro

cînd într'un loc, cînd în alt loc, şi la Cluj şi la Braşov. Stăteau „craii" la Alba-Iulia, pentru că nu erau aici Saşi să-i dea afară, căci Saşii nu-i primiau: numai Gabriel Báthory a încercat lucrul acesta, şi atunci Saşii s'au unit cu Radu Şerban, şi aceasta a adus înfrîngerea lui în margenea Braşovului, la Moara de hîrtie.

Dar oamenii aceştia n'au o Curte, şi ce Curte aveau Domnii noştri, cu ranguri fixate de multă vreme! N'au o armată de care să dispună: trebuie o dietă care să voteze un subsidiu şi un număr oarecare de soldaţi. N'au un Tesaur al lor: sînt săraci lipiţi pămîntului, în afară de ceia ce binevoieşte dieta să li dea. Şi Mihai Viteazul, cît a guvernat aici, şi el trebuia să ceară de la dietă; numai cît se înfăţişa figura aceia teribilă şi dieta nu avea alegere între o măsură şi alta, ci trebuia să facă tot ce zicea „Valahul", cu voie sau fără voie.

Acesta a fost vechiul Ardeal şi mai tîrziu, după Mihai Viteazul.

Mihai Viteazul, cînd a întrat în Ardeal, a avut înaintea lui fantoma lui Sigismund Báthory, care fusese o jucărie a Iesuiţilor, pe care îl jucaseră cum voiau, şi care a făcut cruciată pentru că aşa voia Papa. Din causa aceasta, a omorît pe vărul său şi s'a aruncat în tot felul de aventuri, pănă ce a fugit în lume şi, plecat a doua oară, nu s'a mai întors niciodată. Acesta a fost sfîrşitul gloriosului Sigismund Báthory, care se visa rege al Ardealului, Munteniei şi Moldovei şi se credea el biruitorul lui Sinan-Paşa.

Mihai a venit prin urmare într'o ţară unde ai săi călcaseră din neam în neam, într'o ţară unde nu putea face cîţiva paşi fără să întîlnească pe ai săi, a venit în ceia ce considera el instinctiv ca moştenire a neamului său, chiar şi dacă a făcut concesia de a administra ţara aceasta, de multe legi şi multe obiceiuri, după legile şi obiceiurile d'înăuntru. Se poate ca, mai tărziu, dacă ar fi domnit el pănă la adînci bătrîneţi, să fi făcut un lucru care, să mă ierte oricine, nu se poate evita. Oricîte drepturi ar avea naţionalităţile, o ţară nu se poate guverna cu căciula în mînă înaintea oricui, ci o ţară se guvernează de cine o stăpîneşte, cu dreptate şi cu toată omenia, pe care le cere morala, dar potrivit cu scopurile pe care le urmăreşte el. Pe urmă se poate plînge oricine, unde o vrea. Noi sîntem din generaţie în generaţie oameni cari observăm dreptatea, dar nu preţuim şi dreptatea care ne-pălmuieşte în obraz. Îmi pare foarte rău că vica-

www.dacoromanica.ro

riul episcopiei săseşti, d. Frederic Müller, a tipărit o carte germană în care presintă un lung pomelnic de toate păcatele făcute de noi faţă de elementele germane din ţara aceasta. Dar uită să spună două lucruri: marele „păcat" pe care l-am făcut în Banat, că am dăruit Şvabilor din nou conştiinţa germană şi, al doilea, că, în părţile Sătmarului, noi li-am dat toate drepturile. Uită aceste lucruri şi la urmă varsă o lacrimă şi pentru Ruteni, cărora noi li-am fi desfiinţat drepturile. Este evident că noi nu respectăm în Bucovina pe Rutenii cari se chiamă înşişi că sânt Romîni, şi nu suferim în Bucovina conspiratori, ca nicăiri. Şi oricine este liber să se bată cu noi. Dar ce am făcut din veac în veac decât ne-am bătut şi am suferit? Şi aşa o să făcem şi acum.

Chestia este foarte netedă. Noi nu făgăduim niciodată biruinţă, ci afirmăm numai putinţa de a suferi cum n'a avut-o nicio naţiune şi putinţa de a ne răsbuna cum nu s'a mai răzbunat un neam pe lume împotriva duşmanilor.

Iată pentru Ardealul lui Mihai Viteazul, ca şi pentru Ardealul lui Báthory şi chiar al unor oameni politici — romîni.

Mihai Viteazul s'a dus. Au venit Habsburgii, şi Basta a vrut să guverneze cu o mînă de fier, dar pe urmă l-au dat afară Statele ardelene. Apoi a răsărit Moise Secuiul, pe care l-a omorît în margenea Braşovului Radu Şerban, şi Gavril Báthory, care era să aibă aceiaşi soartă, tot de pe urma lui Radu Şerban, iar înainte de acesta Bocskai. Dar acesta stă la Caşovia: nu recunoaşte Ardealul; e rege al Ungariei, prin favoarea Sultanului turcesc, şi aşezat în Ungaria Superioară. În ce priveşte pe Rákóczeşti, ei s'au menţinut contra Turcilor, rîvnind la Coroana Ungariei, apoi şi la Coroana Poloniei. S'au menţinut însă numai prin faptul alianţei cu Domnii din Moldova şi Muntenia, basa lor dacică de dincolo de munte până atunci.

Cînd a căzut Gheorghe Rákóczy, într'un moment a fost şi un prinţ romîn al Ardealului: acest Barcsai era Romîn ca şi Becheş de odinioară. La urmă, Turcii au aşezat pe acel Secuiu Apaffy: Şerban Cantacuzino, Domnul Ţării-Româneşti, era însă mai bogat şi mai respectat decît săracul acesta cu titlul de Craiu care a fost Mihai Apaffy şi decât odrasla lui, care n'a domnit.

Pe urmă au venit Austriecii, cari au făcut aici *o provincie*. Dar provincia nu este un Stat, şi, pe urmă, cînd s'a deşteptat

www.dacoromanica.ro

conştiinţa ungurească, atunci cel d'intăiu strigăt a fost unirea cu Ungaria. Ungurii însişi au declarat că nu admit perpetuarea unui presupus Ardeal, ca formă de Stat. După aceia, după 1867, Ardealul a dispărut din numărul noţiunilor politice contemporane, fiind numai în programul partidului naţional romîn, care l-a cerut atîta vreme, dar l-a cerut numai fiindcă era un mijloc de a înfrîna pe cei cari îndreptau către Budapesta nevoile acestor locuri.

Şi, la capătul acestor încercări ale strămoşilor, sau ale celor bătrîni din d-voastră, de a-l organisa *numai ca o formă trecătoare*, destinată a isprăvi prin unirea cu Ţara-Românească, la capătul tuturor acestor încercări a venit realitatea, care s'a impus.

S'a impus, şi rămîne.

N. Iorga.

Noua Istorie a Românilor de N. Iorga

VII.

Reformatorii.

Şase decenii (1716-1777) vor primi pecetea secolului „luminat", încadrînd mereu manifestările vieţii politice româneşti în ritmul european: volumul VII ni va arăta cum monarhia bizantină, transplantată la noi în secolul precedent, va căpăta caracterul *reformator*, de îndată ce tronurile se vor ocupa de aceia cari, prin stagiul obligator la dragomanat, erau nevoiţi nu numai a-şi petrece viaţa în Fanar, ci a se împodobi cu cea mai aleasă *cultură* a lui şi a se iniţia în tainele diplomaţiei europene. Dar, pe cînd în Europa efectele „iluminismului" pe teren politic se fac simţite după jumătatea secolului al XVIII-lea, la noi era reformelor, precedată de o prefaţă „filantropică", se deschide cu mult mai de timpuriu şi se încheie odată cu apariţia primelor simptome revoluţionare din ultimul pătrar de secol. Pentru întăia oară deci, descifrînd taina schimbării stărilor de spirit, un istoric romîn va părăsi, ca pe o etichetă goală de sens, una din împărţirile Istoriei Romînilor, de caracter aproape intangibil prin unitatea ei exterioară: „epoca Fanarioţilor".

Vom grupa în patru părţi cele cinci cărţi ale volumului: 1.

www.dacoromanica.ro

Cartea I-a, a originilor epocii sau a „filantropiei", în legătură cu influența din Bizanț și cea austriacă din Oltenia; 2. Reformele primei ere (cartea a II-a), 3. Luptele naționale „contra patronagiului fanariot și iesuit" (cartea a III-a) și cele contra suzeranității apăsătoare (cartea a IV-a), încheindu-se cu 4. Înrîurirea directă a curentului „filosofic" în Ardeal și în țările libere (cartea a V-a).

I. *Filantropii și reformatorii din „prima eră".*

Încă din volumul precedent se anunțase noua ideologie filosofică prin „regimul de idei" al lui Constantin Duca, cu origini, nu în Apus, unde chiar supt Ludovic al XIV-lea pornise „mișcarea de idei politice și sociale" ce va duce la Revoluție, ci în Constantinopolul care pregătia ceva nou, de și „Fanarul", în sensul politic, nu exista atunci (pp. 5-6). Pentru a lămuri originile acestei epoci, autorul dovedește că „Fanarul" nu ființă încă la începutul secolului al XVIII-lea, de oare ce „sintesa greacă și conștiința unității grecești, *naționale*", care-l caracterisează, *s'a format mai întâiu la noi, pe pământul țărilor romîne*, — ni se dă lista celor mai distinse familii grecești care nici nu locuiau în majoritate în cartierul cu acest nume și nici nu veniau la noi „ca străini, ca să ne înstrăineze" (p. 8). Se oprește pe larg la familia Mavrocordaților, la direcția „elenică" a culturii lui Nicolae (pp. 8-12).

Dar, spre a urmări cronologic desvoltarea noului spirit, începem cu „Cele d'intâiu reforme" (cap. IV) din a doua jumătate a secolului al XVII-lea până pe la 1720, care formează *preludiul filantropic* al epocii, pornit de Constantin Duca „poate și supt influența regimului turcesc", Sultanii continuînd o dublă tradiție, bizantină și arabă, în ce privește grija de cei săraci și umili. Vîntul nou ce bătea aici din Constantinopol se alimenta prin *omenia* citorva Domni de țară, ca Antioh Cantemir și Mihai Racoviță, cari introduceau *„obiceiul nou* al înjosirii privilegiaților în folosul țărănimii" (p. 56). Curentul constantinopolitan și „omenia" celor doi Domni va stîrni pe dată indignarea clasei boierești, exprimată de pana *cronicarilor*.

O largă cercetare a lor supt acest raport o întreprinde d. N. Iorga spre a desvălui *starea de spirit a boierimii* la o răspîntie a vremurilor. Metoda folosită, ca de obiceiu, înseamnă

www.dacoromanica.ro

o dublă verificare: a informației izvorului narativ, dar și a oglindirii stării de spirit a clasei căreia scriitorul îi aparține. De sigur nu va fi iertat cuiva a ceti, interpreta sau edita pe viitor aceste izvoare istorice fără să țină samă de îndreptarul oferit odată în „Istoria literaturii romîne" și, acum, în această sintesă, de către d. N. Iorga.

Se reconstituie deci opera filantropică a lui Nicolae Mavrocordat și a contemporanilor lui, dar și modul cum ea se oglindește în cronicile, inspirate sau nu de dînșii, cronicarii fiind adesea vexați, ca Neculce, Nicolae Costin, Mustea, Radu Popescu, de „obiceiurile" nouă introduse de acești Domni. O aspră punere la punct a atitudinii de clasă a acestor cronicari, refractari la ideile noi, se face și prin cele mai caracteristice pasagii și idei luate din opera lor (pp. 57-72).

Nicolae Costin, iubitor al principiilor de înaltă morală din „Ceasornicul Domnilor" (p. 60), înțelege spiritul luminat al unui Dimitrie Cantemir și „îndură efectele, de fapt revoluționare, ale acestei politici" (p. 57). Dar *Neculce, memorialistul*, care povestește cele „scrise în inima sa", pentru învățătura curtenilor, în acea „operă de pasiune și de interes" care e letopisețul său, analisat mai ales (în cartea următoare (pp. 153-6), este un „iubitor al datinei", tipul „vechiului boier cîrtitor" cînd e atins de un nou impositi, *naționalist*, dar schimbător după interesul zilei (p. 155). Influențat, se pare, de stările din Rusia, unde n'a vrut să rămîie, de oare ce Curtea Țarului era mai modestă decît aceia a Domniei moldovene, – *strălucită verificare* a teoriei d-lui N. Iorga cu privire la monarhia noastră din secolul al XVII-lea –, el se întoarce de acolo cu disprețul sporit pentru „prostime", tratată de el cu epitetul rusesc „mojici", și indignat că Nicolae-Vodă „vrea să li arăte milă și dreptate", pedepsind pe boieri (p. 57). Necontenit, el opune cele două clase sociale: boierii și mazilii, ca tagmă deosebită de „cei mai proști" (p. 62); este „protivnic al înoirilor", – numite „obiceiuri", – oricare ar fi ele"; atacă pe Mihail Racoviță pentru că se afirma „ca Domn al țăranilor" (p. 66).

In cronica lui *Muste*, „adevărat Agapet moldovean" (p. 59), influențat de lectura „Ceasornicului Domnilor", spre a formula și el „o adevărată morală a Domniei și a vieții publice", se disting cele două clase: *boierii* și „cei mai proști", „țăranii" ori

www.dacoromanica.ro

„săracii", ca la Bizanţ, sau „mojicii"" ca în Rusia (pp. 58, 60, 62, 67). De şi adversar al spiritului de partid, el condamnă inovaţiile, „obiceiurile noi", şi regretă degradarea „neamului boieresc" prin măsurile lui Nicolae-Vodă. *Axinte Uricariul*, simplu scriitor, fără pasiunea clasei sale (p. 63), e gata să aprobe oricînd pe Domnul lui; cu totul antipatic apare *Radu Popescu* (s'a vorbit de el şi în volumul VI), care înfloreşte „triviala diatribă" privitoare la noii săi stăpâni cu injurii către partidul advers, cantacuzinesc (pp. 69-71), ca un nou Lactanţiu în „De mortibus persecutorum".

Seria Domnilor filantropi şi reformatori e deschisă deci de Constantin Duca, continuat de rivalul său, Dimitrie Cantemir, surprins în câteva măsuri din scurta lui Domnie (pp. 60-3). D. N. Iorga are intuiţia că acest mare cărturar ar fi devenit *marele reformator al Moldovei*, „cu sau fără folosul ei", prin legi de imitaţie bizantină (p. 62), dar este înlocuit cu alt rival, *Nicolae-Vodă*, care, „hrănit cu filosofia instituţiilor ateniene" (p. 56), amestecă toate clasele într'o *egală democraţie*, spre scandalul public şi revolta cronicarilor (pp. 56-7, 62). De şi inspirat din alte concepţii ca Brîncoveanu, rivalisează cu el în ctitoria Văcăreştilor şi-l întrece prin vestita-i bibliotecă închinată clasicismului. Portretul lui Nicolae, al treilea Grec „necunoscător de limba ţării", dintre Domnii romîni (p. 16) se face cu pasagii din Neculce şi alţi cronicari (pp. 17-18); insuportabil prin isolarea monarhică, – „uşa lui închisă"—, el înfăţişa „monarhia de imitaţie bizantino-otomană, însufleţită de tendinţa reformatoare" (p. 83), cu măsuri de „filantropie în sensul „filosofic" al antichităţii", dar revoltând, cu aroganţa şi violenţa lui, boierimea cea anarhică, ce va forma un „nou partid, creştin" (p. 16) şi, în acelaşi timp, de opoziţie. Pornirea contra Grecilor aduşi de el şi de alţi Domni se ilustrează prin dîrza opunere a lui Antim de a ceda mănăstiri Patriarhului Hrisant (pp. 20-1) şi se relevă antipatia „monarhului" faţă de boierimea „numeroasă, bogată şi mîndră, deprinsă a guverna" (p. 28), supt cele două Domnii elective. Se demonstrează clar că pîrilor lui Nicolae-Vodă li se datori căderea Cantacuzinilor, el urmărind desfiinţarea materială şi morală a *monarhiei naţionale* (p. 29) prin *surparea acestei boierimi înseşi*, pe care o moştenise de la Ştefan Cantacuzino. Conflictul e urmărit în capitolul III, unde e vorba de noul războiu al lui Carol al VI-lea, care „dădu prilej

www.dacoromanica.ro

boierimii muntene să-şi arăte sentimentele faţă de Domnul străin" (p. 31). „Naţionalismul" ivit în Oltenia, părăsirea Domnului de boieri, în frunte cu Mitropolitul Antim depus la întoarcerea Domniei „greceşti", apoi lovitura de forţă a boierilor, acestea sînt *fasele conflictului*, nu dintre persoane, ci *dintre două sisteme politice*, ori, cum se spune în alt loc, „împotrivirea politicii brîncoveneşti faţă de stăpînirea printr'un om din afară", aducînd şi un sistem străin.

O întrebare se cere lămurită aici: Ce este cu „epoca fanariotă" şi care e atitudinea sintesei faţă de ideia tradiţională, în istoriografia noastră a *jugului fanariot*? Înlăturînd, încă de acum patruzeci de ani, în „Cultura romînă şi Fanarioţii", acea „concepţie *falsă* şi umilitoare pentru noi a Domniei Fanarioţilor", istoricul care descopere *liniile adînci ale evoluţiei spirituale ale poporului romîn* va sfărîma acum şi cadrul tradiţional ca epocă distinctă şi unitară în Istoria Patriei. Aceasta nu înseamnă nesocotirea unei adînci prefaceri şi chiar a unei ruperi de tradiţie, ci lămurirea, în sensul restabilirii adevărului istoric, a unui conflict cu mult mai vechiu între factorii politici şi influenţele culturale, fără *a fi stăpînit de ideile preconcepute* ale epocii noastre. Nicolae-Vodă este o personalitate cu un rol hotărîtor pentru deschiderea noii epoci a Reformelor; continuînd *monarhia*, el îi dă un sens anti-naţional, de şi sprijină cultura naţională. Se distruge însă legenda „Fanariotului" venit pentru a grecisa ţările româneşti şi a *naţionalismului* ideologic al boierimii româneşti. Faptul se pricepe mai uşor prin noua *teorie* a d-lui N. Iorga. „Fanarul" însuşi nu exista pe atunci, nici la Constantinopol, nici în ţările romîne, unde va fi leagănul său, de fapt. În timp ce Nicolae Mavrocordat reprezintă un *sistem politic de copie turcească*, poleit cu spirit atenian, — el se răzima pe „oastea de Sîrbi şi Arnăuţi" (p. 16) —, boierimea munteană, mai mult decât cea moldoveană, nu era decît partidul gelos de „titlurile sale la cîrmuirea ţării". Aceasta fiind, de altfel, în tot cursul secolului al XVII-lea starea de spirit comună nobilimii din toate ţările europene, cum putea să fie altfel la noi?

Dar, din nefericire, „boierii nu ştiură să-şi organiseze izbânda"; urmă o stare de anarhie, de care profită Înalta Poartă, numind locţiitor pe Ioan-Vodă, a cărui aclimatisare este un fenomen surprinzător: cîrmuirea lui ni e înfăţişată „ca *o restaurare* a re-

www.dacoromanica.ro

gimului Brîncovenilor"; el readună vechea boierime şi ocroteşte familia brîncovenească (pp. 37-42), aşa încît „ţara rămăsese de fapt în sama boierilor", el apărînd, „ca vechii Domni în fruntea ţării, revenite la drepturile ei" (p. 42).

Se paralisa astfel acţiunea grupului „anexionist" cantacuzinesc, în frunte cu Gheorghe Cantacuzino. *Prin imitaţie*, — căci adesea Munteni şi Moldoveni se copiază reciproc, — se va alcătui şi în Moldova „un partid austriac", din „boierii de către munte" şi „multă boierime mică", dar nu va sămăna „puternicelor partide" de la Munteni, încercînd lovitura condusă de Lorenul François Ernaut, „Ferenţ" la ai noştri, dar Racoviţă curăţi ţara de ei şi-şi luă revanşa în Ardeal (p. 47). Meritele lui Ioan-Vodă se relevă şi în cursul tratativelor păcii de la Pojarevaţ (pp. 48-51).

„Restauraţia brîncovenească se opri astfel îndată", constată d. Iorga, de şi în noua cîrmuire a lui Nicolae-Vodă, la 1719, se menţin mulţi dintre boierii brîncoveneşti, dar nu lipsesc *Grecii* intimi ai Domnului (p. 54). Este de admis o modificare în atitudinea lui: „blîndeţa către toţi" din a doua Domnie, dar mai ales *marea inovaţie* prin care ţările romîne anticipează cu mult reforma lui Turgot, ca monarhul *să dea samă de gestiunea sa*, budgetul devenit public, în faţa unei „Adunări naţionale", formată în Moldova, din „toţi arhiereii şi boierii ţării", iar la Munteni, din „toţi arhiereii... şi toţi egumenii de pre la toate mănăstirile cele mari ale ţării şi toţi boierii cei mari şi al doilea", — pe care autorul o asamănă cu Adunarea Statelor Generale din Franţa anului 1789 (pp. 65, 70). Venit a treia oară la Munteni, obosit de lupta contra intrigilor, — se silise mult „ca să înceteze sistemul pârilor" la Poartă (p. 61), prin care el însuşi surpase pe Cantacuzini —, Nicolae Mavrocordat avu o „Domnie de oportunitate".

De şi *Mihai Racoviţă* revine la „regimul tradiţiei", el apare ca „Domn al ţăranilor" prin ajutorul ce li dă ca „să iasă din vecinătate", supt diferite pretexte şi prin alte măsuri *filantropice* (pp. 66-8). Ar fi necesar să notăm încă două caractere ale epocii reformelor: de natură fiscală unul, şi socială, altul. Se poate bănui că unele impozite şi sarcini nouă să fi apărut prin *imitaţie bizantină*, prin suggestia clerului grec, cunoscător al vechilor hrisobule bizantine, ca fumăritul, de pus în legătură cu καπνικὸν, sau „pecetluiturile", care amintesc doctrina din Orientul elenistic. Despre *cislă*, care e solidaritatea fiscală bizantină a

www.dacoromanica.ro

comunei sătești, și fumărit e vorba și la paginile 181, 187, 190. Supt raportul social, în ciuda atitudinii filantropice a Domnilor, se observă, din izvoarele folosite de autor, o înjosire a clasei de jos, a „prostimii", supt influența poate a Rusiei sau a Apusului austriac.

Domniile cercetate până aici alcătuiesc numai preludiul *filantropic* al erei Reformelor; pentru a se ajunge la acestea ni se arată cum se pregătește *spiritul cel nou*, sau „prima sinteză a erei Reformelor" (cap. VI), cum îl numește d-l N. Iorga, resultat din „spiritul de țară, cel de Fanar și cel de Viena". În sensul nou, explicat în această operă, „Fanarul" se formase de cîteva decenii, în luptă cu tradiția noastră; prin anexarea Olteniei de Austriaci, va pătrunde spiritul de Viena, dînd impuls la *reforme*, aducînd *idei* și instituții noi în cele cinci județe, și care vor trece dincoace de Olt. Capitolul al V-lea va înfățișa deci stăruințile austriace de a organisa pe base noi Oltenia, răsturnînd vechile așezăminte: subordonarea Bisericii romîne către ierarhia sîrbă, subîmpărțirea claselor sociale în categorii după interesul fiscalității austriace, „lacome și pedante", cum o făcuse și reforma fiscală a lui Dioclețian. *Boierii*, dornici să confunde „rumînia" cu „iobăgia" din Ardeal (pp. 77-8), pe cînd Guvernul făgăduia țăranilor „libertatea teoretică" (p. 74), și clerul înalt, cu slaba-i resistență față de subordonarea la străin (pp. 78, 80), — și unii și alții, deci, „se arătară inferiori misiunii lor" (p. 75). „Neputința de a organisa Oltenia" se dovedi mai ales în ce privește cîrmuirea centrală (pp. 75-7 și 83). Și Biserica din Ardeal va fi îngustată în domeniul ei, de „o adevărată ofensivă sîrbească", ce înaintează până la Inău (pp. 79-82).

Sintesa dintre tradiție și noile influențe de care s'a vorbit se înfăptui supt Domniile celor doi Mavrocordați și a lui Mihai Racoviță, care, în Moldova, „nu era mai puțin Fanariot" ca Nicolae-Vodă, care-i aduse căderea (pp. 84-6), dar mai ales în timpul lui Grigore Ghica al II-lea, *complet înstrăinat* prin cultură, dar „convertit" la romînism și „asimilat din prima clipă" (p. 87), ca unul ce se întemeia pe „dreptul dinastic" al Ghiculeștilor. Și alte fenomene politice necunoscute se relevă: independența acestuia față de unchiul Nicolae-Vodă, care țintia la *unirea* ambelor Scaune prin aceiași familie: amîndoi se întîlnesc într'o mică expediție contra Nogailor *rebeli* din Bugeac, spre a

www.dacoromanica.ro

recupera hotarul lui Halil-Paşa; *oastea moldoveană există încă*, în afară de posibilitatea chemării Lăpuşnenilor, Orheienilor şi Sorocenilor (p. 90).

Dar cel mai interesant fenomen ni se descopere în Ţara-Românească, unde, la moartea lui Nicolae-Vodă, „usurpator şi tiran", vechea boierime brîncovenească se raliază totuşi în jurul fiului său *Constantin*, căsătorit cu o Cantacuzină, pregătit astfel de tatăl său ca *moştenitor de Tron* şi „ales" de boieri, conform unei vechi tradiţii întrerupte. Era sporirea dreptului dinastic pentru Mavrocordaţi şi continuarea datinei de alegere la tron, ca în timpurile bune. Nu murise nici vechiul partid „care se sprijinia pe doctrina istorică a alegerii" (p. 97), iar Constantin-Vodă, de şi înlăturat, pentru moment, de Moldoveanul Mihai Racoviţă, rămîne „candidatul naţional" şi biruie la tron în 1731, revenind la sistemul tradiţional de cîrmuire prin boierii din vechile familii cărora, după zisa cronicii, „li-a dat toate în mînile lor să le chiverniséască" (p. 98). *Vechiul clişeu al epocii fanariote* se ştirbeşte şi devine tot mai fals prin punerea în adevărata lumină şi valoare a acestor trăsături fundamentale din viaţa politică a celor două ţări.

Domnia de trei ani a lui Constantin la Munteni ni se presintă deci ca o *restauraţie brîncovenească*, – întocmai ca aceia a lui Ioan Mavrocordat, – răzimată pe o întreagă „boierime solidară, sprijinită pe neuitata amintire a unei lungi, bogate şi glorioase Domnii de ţară" (p. 99). Schimbarea reciprocă la tron cu vărul ghiculesc din Moldova n'ar fi dictată de interesul Porţii, cum se crede, de obiceiu, ci ca o izbîndă a lui Grigore Ghica al II-lea, rîvnitor la Scaunul mai de vază din Bucureşti *(ibid.)*; şi o conclusie de mare importanţă: *nu Turcii au iniţiativa în mutările Domnilor din această epocă, sau în depunerea şi înlocuirea lor, ci intriga şi teribila pasiune de Domnie a cîtorva mari familii*, grupate ca „partid brîncovenesc" la Munteni, sau „rosetesc" în Moldova (p. 101). Din nou, politica ţărilor cade în sama „unei clase boiereşti indigene, puternică, sigură de sine şi ambiţioasă" (p. 102).

Noului războiu creştin din 1738, care aduce *„schimbări însemnate* în rosturile ţărilor româneşti", dar fără să strice basa desvoltării lor, i se dă un mare capitol (al VII-lea). Schimbări de samă: întăiu, revenirea la Domn a „partidului naţional" austrofil, după ce Austria stîrnise mari nemulţămiri în Oltenia

www.dacoromanica.ro

(p. 107); al doilea, expediția turco-munteană a lui Constantin, revenit la București, pentru *recuperarea Olteniei, unirea* fiind cerută de clerul și boierii celor cinci județe, admisă de Poartă, dar dăruită pe bani de Pașa cuceritor (pp. 109-112) — se va păstra însă, acolo, „regimul financiar de supt Nemți și sistemul administrației prin ispravnici" (p. 113); al treilea, măsuri pentru *mobilisarea țării* și formarea unei *gărzi nobile* în fața altui atac austriac (pp. 113-5).

Și în Moldova se petrec fapte de samă: părăsită de Grigore al II-lea Ghica, țara cade supt ocupația rusească a lui Münnich, care atrage de partea lui toată boierimea, servindu-se de *Cantemirești*, ca pentru „o adevărată *restaurare a dinastiei indigene*" – frații Cantemir „înviară programul din 1711 al unchiului lor" –, dar condițiile legăturii lui Constantin cu Rusia erau mai grele ca acelea din 1711 (pp. 117-120), iar restaurația devine odioasă prin stoarcerea „poclonului" și scenele sălbatece de pradă ale Rușilor (p. 122). Pacea lasă Moldova cumplit prădată, Țara-Românească *întregită*, iar cele două tronuri pradă patimei și intrigăriei *Voevozilor cu schimbul.*

II. *Reformele primei ere.*

Reforma socială, realisată prin măsuri fiscale de Constantin Mavrocordat, d. Iorga o pune –, contra opiniei d-lui I. Minea, – în legătură cu acțiunea filantropică mai veche, din cele două țări, și cu spiritul reformator frances, ale cărui origini sînt împinse până la *Télémaque* al lui Fénelon (p. 129, nota 2); ea aduce: *proclamarea* pentru întâia oară „a libertății țăranilor" în Țara-Românească, la 1-iu Mart 1746 (p. 145-6) și *reglementarea* (pp. 149-52), apoi *dispariția*, pe nesimțite, a *vecinătății* în Moldova (căci pasagiul din Ienachi Cogălniceanu, citat la p. 150, nu corespunde actului din 6 April 1749) și *scutirea* de dări a clerului, mănăstirilor și boierilor (p. 129) prin care se constituie juridic cele două *clase privilegiate;* stabilirea „lefilor pentru boierii în funcție, creația categoriei de „țărani" *clăcași*, ca niște noi *coloniști*, proveniți din „țăranii lăturași", așezați temporar pe moșiile mari, iar nu din „vecini", ai căror urmași se vor confunda însă în această categorie (pp. 129-31). Măsurile pornesc din *spiritul* „de egalitate umană și de filantropie care deosebește pe Mavrocordați" (p. 137). Se stăruie puțin asupra motivării și impre-

www.dacoromanica.ro

jurărilor politice şi fiscale ce au determinat reformele, precum au fost, de exemplu, teribilele *emigraţii ţărăneşti* de care e vorba în Xenopol (vol. IX, pp. 82-3). Constantin, cel destoinic de planuri mari, resistă abusurilor la care se dedau Turcii negustori sau Paşii vecini (pp. 138-9).

Noile cărţi bisericeşti tipărite în Moldova, corespondenţa scrisă românește (pp. 140-2) şi tipăriturile din Muntenia supt preagrecisatul Mihai Racoviţă (p. 144) dovedesc în de ajuns *permanenţa culturii românești* în această epocă. Domnia lui Ioan al II-lea Mavrocordat în Moldova înseamnă o reacţiune a clasei boiereşti (pp. 146-7). Dar la atitea nenorociri ale timpului, — războaie şi extorsiuni fiscale —, se adauge duşmănia cu Mihai Racoviţă şi rivalitatea cu Grigore Ghica al II-lea a lui Constantin Mavrocordat, din care resultă „dualitatea cu schimbul între cei doi veri duşmani“ (p. 147), dar şi din acest rău va resulta un bine: „desele strămutări ale acestor Domni, cari duceau cu ei o parte din clientela lor“, şi, mai ales, prin „mutarea instituţiilor muntene, creaţiunea proprie a lui Constantin-Vodă, s'a ajuns la crearea unei *vieţi românești unitare*“ în cele două principate.

La ciclul înoirilor se adauge reforma fiscală a impositelor (p. 134) şi cea administrativă (p. 131), iar cartea „Primelor Reforme“ se încheie cu înfăţişarea operei „de armonioasă conlucrare între Domni şi ţară în domeniul scrisului şi al ctitoriilor de artă“ (cap. III), începînd cu preţiosul monument literar „*Memoriile* lui Neculce“, care se analisează acum în valoarea literară şi atitudinea naţionalistă, dar stăpînită de prejudecăţile clasei (p. 154). Continuatorii în acest domeniu vor dispărea, şi singura „operă literară“ va fi de acum înainte „cartea de biserică, une ori şi de teologie“ (p. 156), care se tipăreşte din bielşug. Se continuă şi opera de clădire, de valoare inferioară, dar susţinută.

III. *Luptele contra patronagiului fanariot, iesuit şi a suzeranităţii apăsătoare* (cartea a III-a şi a IV-a).

Adevărata dominaţie a „Fanarului“, care până acum de abia se formase, începe după 1749, cînd, timp de două decenii, *iniţiativa politică* în numirea şi cîrmuirea Domnilor va fi luată de noul „elan grecesc al capuchehaielelor“ din Constantinopol (pp. 152, 161, 167, 170); tot *clanul* ţarigrădean, care-şi arogase

www.dacoromanica.ro

în grup un drept asupra ţărilor noastre, acei „samsari de tronuri", dispunînd şi de înaltul post al terzimăniei (p. 200), delega un grup de *Greci neasimilaţi* (p. 163) ca sfetnici ai Domnului, numiţi adesea „miniştri greci" (pp. 165, 169, 172), „boieri greci", alcătuind aici o „protipendadă de Ţarigrădeni" (p. 176). În fruntea acestor noi „făcători de Domni, cari coborîseră atît de mult situaţia ţărilor româneşti, încît Domnii li erau *vechili*" (p. 188), se aşează vestiţii *Stavrachi* şi *Nicolachi Suţu*, cari plătiră la urmă cu viaţa, politica lor odioasă. Este un *capitol nou* în Istoria Patriei, poate cel mai trist, şi trasat în limite precise, pentru întăia oară, în această sintesă, de la care, *pe nedrept*, întreaga epocă numită a Fanarioţilor şi-a tras ponosul; este mult dramatism în intrigile prin care rafinatul clan fanariot triumfă totdeauna asupra „resistenţei naţionale", a „boierilor de ţară", ce i se opune (p. 171). Aceşti „representanţi ai tradiţiei localnice" (p. 165) se vor grupa în *„cete"*, ca acei din Moldova, pentru salvarea intereselor şi influenţei lor, ca o „aristocraţie aproape închisă" (p. 178), ori luîndu-şi o căpetenie, un „baş-boier" (p. 185), cum e Constantin Dudescu, în opositie cu „baş-capuchehaiaua", capul grupului ţarigrădean, Stavrachi (p. 177). Resistenţa indigenilor ieа forma *pribegiei* în grup, ca acea „strălucită manifestaţie naţională" a boierimii moldovene, fugită în număr de peste o sută la Căuşani, supt Constantin Racoviţă (p. 165), sau a *arzurilor*, urmate de judecata capugiului venit în ţară, şi a conspiraţiei şi răscoalei chiar, împotriva Domnilor, epitropisiţi de clanul grecesc. Demnitatea naţională este salvată deci, în acest timp de cumplită apăsare, prin cele „trei răscoale la Iaşi şi la Bucureşti" (titlul capitolului respectiv), pe care d. N. Iorga le socoteşte „o mare dovadă de vitalitate românească" (p. 153).

Se urmăresc izbînzile resistenţei naţionale, puţine şi trecătoare: „gonirea la Ţarigrad a Grecilor" din Moldova supt Constantin Racoviţă (p. 165), sau împărtăşirea boierilor la comuna prădare a ţării (p. 171), ori delegaţia de scurtă durată a „doi boieri romîni, *aleşi de ţară*" pe lîngă capuchehaiele (p. 173) şi fixarea unei liste civile *(nafacà)* Domnului. Se mai obţin: „actul solemn pentru înlăturarea de la Scaunele arhiereşti a Grecilor în 1752" (p. 176), alungarea prin răscoală a lui Stavrachi din Iaşi (pp. 180-1), căderea şi zugrumarea lui de Turci, în urma fugii în masă a ţăranilor spre Ardeal şi peste Dunăre (pp. 187-8). Dar „căderea"

www.dacoromanica.ro

şi moartea celui de-al doilea campion al Fanarului, Nicolachi Suţu, la 1770, însemna sfîrşitul unei epoci, caracterisată şi de Cronica moldoveană a lui Ienachi: „s'a stins mărirea înălţării Terzimăniei" (p. 200).

Între alte curioase manifestări ale vremii se distinge şi rolul politic ce capătă, ca o urmare a solidarisării poporului cu boierii, „mazilii şi ruptaşii", un fel de „stare a treia" la noi, în calitate de delegaţi ai Ţinuturilor, la ridicarea *văcăritului* de Constantin Racoviţă (p. 175), precum şi îndreptarea lui Ioan Calimah, în lupta cu boierii, către „toate categoriile de locuitori ai Moldovei" (p. 178). Ca singura Domnie de autoritate şi priinţă din toată această nefericită epocă ni se înfăţişează a lui Grigore Ghica al III-lea (pp. 189-91). Capitolul se încheie cu *biruinţa* elementului românesc, „care lucra solidar într'o lungă şi grea luptă" (p. 221).

Înainte de a se trece la luptele din Ardeal, un bogat capitol pentru scriitorii romîni ai epocii va întregi icoana „spiritului public" din această epocă, începînd cu erudita operă a lui Mihai Cantacuzino, „Istoria Valahiei" şi „Genealogia" (pp. 202-6), cu judiciosul, dar modestul Ioniţă Canta din Moldova, urmat de cronica de „ciocoiu" a lui Ienachi Cogălniceanu, care iea partea ţării contra „miniştrilor" greci şi a „săracilor" contra boierilor, singurul care laudă măsurile lui Constantin Mavrocordat şi Grigore al III-lea Ghica (pp. 207-12), plus două cronici greceşti. Aceiaşi vreme ni va da şi pe „ultimii clăditori", cum numeşte autorul pe ctitorii epocii, pe întemeietorii de şcoli, ca Grigore Alexandru Ghica (pp. 217-20), şi bogata activitate în tipărirea cărţilor româneşti pentru biserică.

Lupta ardeleană contra celuilalt patronagiu spiritual, al Iesuiţilor, cari voiau să cotropească Biserica unită, se purtă în aceste două decenii cu greutăţi mari, şi ea culese destule umilinţi (capitolul III). Aici *„clerul* singur" va duce luptele în numele poporului inert, fără să aibă măcar, ca în trecut, concursul Domnilor din cele două ţări (p. 222), rămaşi „cu totul străini" de naţia românească din Ardeal. Supt Patachi, confusia cu catolicismul lasă joc liber ingerinţilor străine în viaţa bisericească, iar lupta se începu, de fapt, numai supt marele *Ioan Inochentie Micu*, atît împotriva tiraniei „teologului" iesuit, cît şi pentru aplicarea „leopoldinei a doua", ceia ce însemna ca poporul romîn să fie admis ca a patra naţie constituţională. Ideia *drepturilor ce resultă*

www.dacoromanica.ro

din antichitatea neamului (p. 234) se rostește acum pentru întâia oară și va forma dogma generației următoare. În calea ambelor revendicări se ridică însă „conștiința națională maghiară" (p. 226), stăpînă, atît în Dietă, cît și în Guvernul ungar al țării; cele două foruri răsping legitima revendicare politică formulată de Inochentie, printr'o decisie argumentată ca un fel de „declarație de războiu a Ungurilor ca națiie politică" (p. 234). Dîrzul luptător, în care se resuma atunci energia românească de peste munți, era un „extraordinar temperament, făcut pentru eroica luptă", și nu odată sufletul lui este asămănat cu al lui Mihai Viteazul (pp. 237, 244), dar se deplînge metoda de luptă cu „petiții și protocoale", după datina țărilor austriace, în care episcopul crescuse (p. 235). În tripla sa luptă cu Dieta, cu Guvernul și cu teologul iesuit, Inochentie nu îndrăzni să cheme poporul jignit la răscoală, dar o „mișcare țărănească", stîrnită de ierarhia sîrbească, îl împinge totuși la un pas revoluționar: chemarea acelei *Adunări naționale* din 1744, compusă din cler, nobili și delegați ai țăranilor, spre a li cere sprijinul într'un moment cînd noua reglementare" cu trei zile pe săptămînă împingea „în șerbie și țărănimea până atunci liberă" (p. 240). Inochentie e chemat la Viena, și „procesul său *pentru națiie* se începe din acest moment" (p. 241); el dură mulți ani, în timpul refugiului său la Roma până după moartea urmașului, Petru Pavel Aron, cînd bătrînul martir se oferia din nou să-și iea povara Bisericii (p. 254). În tot acest timp ierarhia neuniților este inexistentă, lăsînd cîmp liber celei sîrbești, căreia un privilegiu imperial îi dăruia Aradul, Buda și Măhaciul (p. 249); ea-și întindea ambiția până la Brașov și provoca o mișcare țărănească prin Sîrbul Visarion (p. 240). Se caută pretutindeni spiritul poporului, în agitația Bihorenilor ortodocși, cari cer episcop (p. 229), în mișcarea ortodoxă a lui Piuariu (Molnar) și Sofronie (p. 251) și, cu multă stăruință a autorului, cele mai mărunte legături între frați, peste hotarul carpatin, pentru ca, din fuga lui Ioan de Baldovin și a lui Sofronie, cei doi uniți, în Muntenia, și din felicitarea între doi episcopi, — semne mici pentru fenomene mari —, să se conchidă că: „peste granițile de țară și de confesiuni, *unitatea morală românească* se trudia să se refacă" (pp. 251-2) *Neamul* deci este căutat de marele gînditor al Istoriei și descoperit ca o mare realitate, iar ca instituție fundamentală *satul*, care, ca și

www.dacoromanica.ro

neamul, stă de-asupra confesiunilor (p. 251), viaţa spirituală întrupată fiind în Biserică.

Cea de-a treia luptă o va da boierimea celor două ţări pe cale diplomatică, la sfîrşitul epocii, în cursul războiului ruso-turc de cinci ani (1769-74), aruncîndu-se în braţele Rusiei „pentru o nouă viaţă *naţională*" (Cartea a IV-a). Ne aflăm, hotărît, la una din cele mai importante cotituri în evoluţia spiritului românesc. Pentru întăia oară ni se arată boierimea întreagă avînd o singură atitudine şi boierii ambelor ţări în aceiaşi tabără politică: acela umbrită de steagul Împărăţiei ortodoxe, care făgăduia mîntuirea de jug. Se descopăr firele spionagiului rus pregătitor de răscoală pentru „noul panslavism" cu masca ortodoxă bizantină, prin proclamaţii. Clerul nostru era alături de boieri „în margenile programului ortodox şi slavonesc al Împărăţiei Rusiei" (p. 264), şi se relevă importantul rol jucat de cei doi Cantacuzini: Pîrvu şi Mihai, şi de spionul Carazin; *poporul* se manifestă atît prin ridicarea în masă a Bucureştenilor, din Novembre 1769, dar mai ales prin cetele de „volintiri", cari activează în fruntea oştilor ruseşti, — se numeşte şi „polcul de *husari* romîni" (p. 277) Pusă în adevărata lumină istorică de d. N. Iorga, colaborarea aceasta s'ar putea numi, după cea din 1711, al doilea război ruso-romîno-turc.

Paralel cu acţiunea de simpatie şi asistenţă militară se porni una din cele mai importante acţiuni diplomatice, în care „*Muntenii se găsesc pentru întăiaşi dată alături de Moldoveni*, în aceiaşi acţiune politică"; se descrie deputaţia comună (pp. 265-74), cu program destul de complicat în mărunţişuri, privind interesele de clasă („priveleghiurile" boierilor, la Munteni, interesele negustorilor şi văduvelor de boieri, la Moldoveni), dar lipsit de concepţie politică, ni se spune, cerînd o autonomie aristocratică fără Domn, înecată de „stăpînirea Rusiei"; el mai cuprinde silinţa de a eluda reforma lui Mavrocordat, dar şi retrocedarea raielelor.

Noile planuri ruseşti de organisare unitară, *dacică*, a ţărilor romîne, stîrnite de tratatul secret austro-turc, cum şi de problema polonă, trec pe planul întăiu şi, într'o pătrunzătoare analisă a diverselor propuneri şi proiecte, ni se desvăluie originea, de mult dovedită de autor, „a patrioticei născociri a capitulaţiilor" noastre cu Poarta, întemeiată pe o suggestie a lui Grigore al III-lea Ghica şi pe o tradiţie moldoveană, la cronicarii de la

www.dacoromanica.ro

sfîrşitul secolului al XVII-lea, a supunerii de bună voie, extinsă acum şi asupra Munteniei (p. 280); ca autor al ticluirii actelor de închinare atribuite lui Mircea şi Laiotă d. N. Iorga a propus pe învăţatul boier Ienăchiţă Văcărescu, ipotesă temeinic sprijinită (p. 281). Dar întreaga acţiune e pusă de autor în legătură cu un fenomen mult mai important: o schimbare de conştiinţă, ideologia pravoslavnică în lumea noastră politică (pp. 264-5). La tratativele din Focşani, „se precisează forma pe care o doresc boierii pe viitor" –, reconfortantă relevare: ei nu cereau „stăpînirea rusească de fapt, ci *independenţa supt o garanţie europeană*" (p. 283), – stabilind rolul jucat acolo de principalii factori politici ai ţării, folosind preţiosul raport din „Genealogia" lui Mihail Cantacuzino şi, tot după acesta, continuarea campaniei ruseşti şi a tratativelor următoare, în care apar: ideia „ţărilor unite" ca ducat polon, a *Daciei*, exprimată întăia oară pe teren politic de ai noştri: „Dachia faimoasă, cea în timpuri straşnică şi biruitoare a Romanilor, Bizantinilor şi Turcilor", dar şi ideia originii romane: „colonii Romanilor" (p. 286). Înfăptuirea se izbi mai întăiu de Viena, ostilă unui „organism independent" al principatelor (p. 278).

Din toate silinţile diplomatice, produs al noii orientări a conştiinţii româneşti, observate de d. N. Iorga, s'a obţinut în tratatul din 1774 o *nouă situaţie politică:* revenirea ţărilor la starea de pe timpul lui Mohammed al IV-lea. Lichidarea problemelor puse de răscoala ţărilor contra Porţii, pe larg (pp. 288-92), cu noile arzuri la Sultan, cerînd *Domni electivi*, dar *pe viaţă*, iar marea pornire *pentru libertate* şi *pentru ortodoxie* se încheia, în Februar 1775, cu înscăunarea noilor Domni, puind capăt unui „întreg program de *înviere naţională*", dar şi nefericitului ideal de anexare la Rusia (p. 295).

Tratatul secret austro-turc din 1771 adusese, pe lîngă precisarea atitudinii Rusiei faţă de noi, cum s'a arătat, şi la Austrieci, ideia *drumului* prin Moldova, care va duce la „usurparea aşanumitei Bucovine" (p. 280), care se înfăţişează în zece pagini (pp. 295-305), la acest sfîrşit de capitol. Aflăm că raptul se datoreşte lui Iosif al II-lea, „autorul actului infam *de a fi smuls*, prin corupţie, unui aliat, de la care se primise o plată pentru concurs militar, o întreagă provincie, presintată într'o lumină falsă şi îngrămădind bacşişurile" (p. 297). Trista operaţie s'a comis cu ajutorul generalilor ruşi, cari „au vîndut" Curţii din

www.dacoromanica.ro

Viena „drumul", cu al Grecilor: dragomanul Moruzi (p. 299) şi Iacovachi Rizo, al comisarului turc, care-şi luă bacşişul, dar, mai corect decît Grecii, denunţă „înşelăciunea şi minciuna" austriacă (p. 304). În *spiritul iosefin* se va crea „Bucovina" austriacă (p 305).

IV. *A doua eră a Reformelor.*

Ultima carte din volum descopere continuarea spiritului reformator în ţările libere, prin Domni, însă acum şi cu o *colaborare boierească*, şi, în acelaşi timp, crearea *conştiinţii româneşti, nu numai în Ardeal*, aşa cum se ştia pănă azi, ci, concomitent, în ţările libere. De ambele laturi ale Carpaţilor se va naşte apoi noul „spirit revoluţionar", pregătind o nouă epocă.

La „ideia romană", moştenită de la generaţia precedentă, tineretul blăjean şi cel ardelean în genere adauge acum puternica influenţă a *iluminismului* răspîndit de Iosif al II-lea prin administraţie, armată, tipar şi şcolile supra-confesionale. Această nouă direcţie se urmăreşte la „corifeii ardeleni", înfăţişaţi aici, în legăturile lor cu mediul catolic şi erudit de la *Viena* şi cu mediul ardelean de acasă, de la „blîndul Sibian" *Samuil Micu*, întrat „în rîndul eruditilor de caracter internaţional" din Viena, – cu „marea operă a revisuirii Bibliei, după cea munteană din 1688" (p. 314), la focosul fiu de boier făgărăşean *Gh. Şincai*, care „cu lăcomie sorbise studii superioare" la Roma, împreună cu Petru Maior. Se descopăr şi la el legăturile cu eruditii timpului, – Cronica după planul lui Muratori, – prefaţa Gramaticii din 1780, egală cu „un manifest contra slavonismului" —, dînd „programul unei vieţi întregi" de muncă pentru neamul românesc de pretutindeni, cu alcătuirea de manuale, organisarea şi conducerea celor „300 de şcoli de noul tip oficial". Alături, *Petru Maior*, care „va porni o activitate de scriitor de caracter neted revoluţionar".

Dar spiritul european, — şi aceasta este marea noutate a cărţii a VI-a —, nu se va opri la Carpaţi, şi nici nu se va mărgeni la acţiunea singuratecă a unor Domni, în Principate. Dovada că el pătrunsese în elita cărturarilor pe la 1770 ni-o dă revelaţia *concepţiei naţionale* a lui Chesarie de Rîmnic, din prefaţa Mineelor sale pe Octombre şi Novembre, şi *concepţia ştiinţifică* a lui *Amfilohie de Hotin;* adîncile analise consacrate lor vor schimba hotărît *falsa* lumină supt care e văzut de obiceiu secolul al XVIII-lea în ţările romîne, cei doi părinţi ai Bisericii româneşti

www.dacoromanica.ro

luînd locul de onoare cuvenit, alături de corifeii ardeleni. Din obişnuita activitate de tipărituri bisericeşti (pp. 321-2) ale timpului, urmărită migălos ca totdeauna, răsare proeminentă cugetarea lui *Chesarie de Rîmnic*, „spirit nou, care *se desface de comunitatea cu slavonismul* şi se ridică... spre *concepţia naţională* sprijinită pe istorie"; el resultă din analisa prefeţelor pline de idei învietoare de conştiinţă ce „nu se deosebesc întru nimic" de ale corifeilor ardeleni (p. 323). Chesarie însuşi trage toate consecinţile prerogativelor noi din tratatul de la 1774, crezînd în *era nouă* a reaşezării patriei în vechile „privileghiuri şi obiceaiuri" (p. 324).

Alexandru Ipsilanti se înalţă cu mult de-asupra contimporanilor din cele două ţări: „una din cele mai nobile figuri pe care noua grecitate le-a dăruit ţărilor romîne" (în volumul al VIII-lea, pp. 185-6). Stăpînită de filosofia timpului, – se arată oposiţia ei faţă de noul spirit naţional din ţară, – Domnia lui începe ca a unui creator de epocă nouă, potrivit prevederilor tratatului, şi se întreprind trei serii de reforme: a *mănăstirilor*, prin actul din 1776, (pp. 327-9) „influenţată de noul spirit iosefin", care dăruise, în Bucovina, organisarea „fondului religionar" (p. 329); *a judecăţii*, orînduite pentru întîia oară în trei instanţe, „departamenturi" (p. 330), supt influenţa franceză şi italiană; apoi a *şcolilor* (pp. 330-2), cu marea şcoală bucureşteană în patru cicluri de cîte trei ani, destinată tuturor claselor afară de ţărani, şi condusă de epitropi, ca şi a lui Grigore Ghica din Iaşi.

Dar, între dorinţa boierilor din ambele ţări pentru Domnia pe viaţă (p. 332) şi refusul Porţii de „a executa toate punctele tratatului de pace" (p. 334), – mai ales forţa viesparului afurisit de Grecime geloasă şi intrigantă din Constantinopol —, tronurile vrednicilor Domni se clătinară o clipă; Ipsilanti izbuti însă a fi confirmat, dar tronul lui Grigore Ghica, de-asupra unui vulcan de ură a boierilor, Mitropolitul fiind cu ei, din causa „unei clientele greceşti... de ultima clasă" a Domnului, se zguduie (pp. 337-8). O nouă lumină se dă împrejurărilor create de tratat; decretul de mazilie emis în secret, prin biruinţa lui Costachi Moruzi, la 11 Octombre, ceia ce însemna că Ghica, fiind Domn pe viaţă, trebuia suprimat (p. 339). Acest „teribil act de singeroasă samavolnicie" (p. 341), „adînc jignitor pentru o ţară întreagă", dar cu complicitatea boierilor, cari uitau „demnitatea

www.dacoromanica.ro

ce manifestaseră așa de frumos în ultimii cinci ani", nu clinti pe nimeni la un protest. Se notează „atitudinea miserabilă a diplomației rusești", care nu făcu cas de uciderea Domnului, nici de impunerea fostului Mare Dragoman, prin călcarea tratatului care cerea alegerea de țară (p. 342).

Încă o legendă se distruge: aceia că Austria ar purta vina pentru martiriul lui Grigore al III-lea Ghica, ea aruncîndu-se în sama dușmanilor lui, boierii din țară și doi Fanarioți, apoi colegul din București, unit cu Marele Dragoman, care și luă locul, Constantin Moruzi. Sensul crimei din 1777 ni aduce și altă concluzie: Romînii „erau lăsați din nou în sama lor și a lui Dumnezeu", văzînd că Țarul nu obligă Poarta la respectul tratatelor (p. 342). Din nefericire boierii n'au tras consecințile care se impuneau printr'o îndîrjită resistență, chiar armată, și *èra nouă* deschisă prin pacea din 1774 va face loc unei epoci mai triste decît aceia precedentă.

Volumul se încheie cu înălțătoare rînduri de *conștiință națională* din prefețele Mineelor următoare ale lui Chesarie (pp. 342-6), care anticipează chiar ideile corifeilor ardeleni, și cu anunțarea colecției de legi: *Codul lui Ipsilanti*, ieșit „din *conlucrarea Domnului cu boierii* și cu sfătuitorii lui străini din Apus", — sinteză a dreptului românesc, a celui bizantin și a ideilor filosofice.

* * *

Ar fi greu să resumăm în cîteva rînduri transformarea fundamentală a concepțiilor istorice dominante în istoriografia noastră privitor la această epocă. Din tot ceia ce am relevat mai sus vom reaminti numai cîteva linii principale: *Monarhia*, creație a secolului precedent, nu dispare, ci iea diferite înfățișări noi: bizantino-otomană și reformatoare, prin puternica personalitate a lui Nicolae Mavrocordat, „restaurație brîncovenească", în armonie cu boierimea țării, supt locțiitorul „Ioan-Vodă" și chiar supt Constantin Mavrocordat, marele reformator. Compromisă prin „dualitatea cu schimbul" la trei ani, Domnia decade și se eclipsează supt patronagiul „clicii țarigrădene" a terzimanilor, conduse de un baș-terziman din Fanar, în timp de două decenii, care se pot considera ca o adevărată „epocă fanariotă"; scăpată de acest jug în ajunul războiului, ea capătă un nou prestigiu cu noii Domni reformatori, instalați „pe viață", ca începători de eră nouă.

www.dacoromanica.ro

Opoziția dintre autohtoni și „străini", care nu e un fenomen nou, ci apăruse de la începutul secolului precedent, nu încetează acum; boierimea, judecată în genere, nu este lașă, nu desarmează, ci ea continuă să represintă interesele țării, dar mai ales *drepturile ei de clasă* la cîrmuirea ei. Ea rămîne principalul factor politic, în luptă cu monarhul străin (Nicolae-Vodă) și-l biruie, la urmă, naționalisînd „dinastia" lui, dar va fi învinsă de „clica țarigrădeană", condusă de cei doi terzimani. Încurajată de războiul rusesc, ea se va ridica unanim, printr'o acțiune militară și diplomatică, de și îi lipsia omul de geniu care s'o conducă, împotriva jugului suzeranității apăsătoare.

Dar cel mai de samă fenomen al epocii este acela al formării *conștiinții românești* în elita cultă de ambele părți ale Carpaților supt razele „iluminismului" european din secolul al XVIII-lea, ca un al doilea fenomen, după acela al *operei de reforme* explicate prin spiritul de sintesă format în țările românești.

N. A. Constantinescu.

O scrisoare către Petru-Vodă Șchiopul (1587) și un alt Nicolae Mavrocordat

În cercetările sale prin mănăstirile palestiniene, harnicul nostru consul la Ierusalim, d. Marcu Beza, a găsit o scrisoare adresată lui Petru-Vodă Șchiopul ca Domn al Moldovei.

Ea vine dintr'un manuscript de scrisori ale lui Meletie Pigas, clericul cel mai luminat al Orientului ortodox în acest timp.

E de fapt altă stilisare a scrisorii pe care am dat-o în volumul III din colecția noastră de *Documente Grecești*, în colecția Hurmuzaki, p. 2, no. II.

Data de 1587 e de la scrisoarea precedentă în manuscript:

Πέτρῳ Βοϊβόδᾳ.

Ἐλάβομεν τὰ γράμματα τοῦ εὐσεβεστάτου Σου Κράτους, μεγαλοπρεπέστατε Πέτρε, τὰ ὁποῖα εἶναι πλήρη ἀγάπης, καὶ ἦτο ἐκείνη ἡ ἀγάπη ὅτι, ἂν καὶ εἴχετε πολλὰς φροντίδας περὶ τῆς ἐξουσίας, ὡς εἶναι φυσικόν, καὶ αἱ ὁποῖαι συνεχῶς σᾶς περικυκλώνουν, καὶ περὶ τοῦ Μελετίου ὅμως φροντίζετε. Ἐγὼ μὴ λοιπὸν καὶ χάριν ταύτης δὲ τῆς ἀγάπης εἶμαι προθυμότατος, καὶ δίκαιον κρίνω νὰ ἔλθω πρὸς Ὑμᾶς, μετὰ τὴν ἄφιξιν τῶν γραμμάτων παρὰ τοῦ Μακαριωτάτου Δεσπότου μου καὶ πατρὸς

www.dacoromanica.ro

τοῦ Ἀντιοχείας[1] Συλβέστρου, ὁ ὁποῖος ὀργίζεται (πόθεν[2];) καὶ μέλλει ἐντὸς ὀλίγου νὰ καταλάβῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν (ἔχει περιπλεχθῇ αὐτὸς εἰς οὐχὶ τυχαῖον σκάνδαλον, καὶ μάλιστα καὶ θὰ ἐνοχοποιεῖτο ἤδη, ἐὰν μὴ ἡμεῖς ἠθέλομεν ἀντικατασταθῇ), ἡμεῖς δὲ θὰ ἀναμένωμεν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτὸν διατάσσοντα, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ βοηθήσωμεν αὐτὸν μὲ τὴν θείαν ψυχήν. Αὐτὴ ἡ ὑποχρέωσις πρὸ ὀλίγου ἐπιβληθεῖσα εἰς ἡμᾶς ἐμποδίζει τὴν πορείαν θὰ δεχθῶμεν κἄποτε, ἐὰν εὐδοκήσῃ ὁ Θεός, τὸ Κράτος σου, ὅστις ἀγαπᾷς ἡμᾶς καὶ δὲν ἐπιθυμεῖς οὔτε δόξαν, οὔτε χρήματα, ἀλλὰ τὴν μετάδοσιν καὶ διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ. Εἴθε νὰ προοδεύῃ τὸ εὐσεβέστατόν σου Κράτος!

Adecă:

„Lui Petru Voevod.

Am primit scrisorile prea-evlavioasei Tale Măriі, prea-mărinimosule Petru, care sînt pline de iubire, şi e atâta iubirea, încît, şi dacă ai avut multe griji pentru Domnia Ta, cum e firesc, şi care necontenit te îmbulzesc, dar te gîndeşti şi la Meletie. Ci eu, nu mai puţin şi pentru această iubire sînt foarte gata, şi cred că e drept, să vin la Tine, după plecarea scrisorilor de la prea-fericitul mieu Stăpîn şi de la Silivestru al Antiohia, care se mînie (de unde?) şi are de gînd în curînd să vie la Constantinopol (se va încurca într'un scandal neobişnuit, şi mai ales se compromite, dacă nu ne vom opune), iar nouă ni porunceşte el să rămînem la Constantinopol, că să-l ajutăm cu suflet dumnezeiesc. Această îndatorire ce ni-a căzut asupră de curînd ni împiedecă acea călătorie, ca să întîlnim, dacă va binevoi Dumnezeu, pe Măria Ta, care ne iubeşti şi nu doreşti nici slavă, nici bani, ci transmiterea şi răspîndirea Evangheliei lui Hristos. Să progreseze Măria Ta prea-evlavioasă!“

Reproducem o alta numai pentru că e iscălită de un omonim al lui Nicolae-Vodă Maurocordat. E vorba de un Leonì, plecat la Muntele Sinai, şi de o afacere de bani, în care e amestecat şi un *reis* turc. Că nu e învăţatul Domn, o arată forma, aşa de populară, care poate să aibă în ea însăşi un interes.

---

[1] În text: Ἀλεξάνδρου.

[2] Text: ποθεῖ.

www.dacoromanica.ro

† Τιμιώτατε καὶ εὐγενέστατε ἄρχοντα σιὸρ Πετράκη, ἀκριβῶς σὲ χαιρετῶ καὶ ὁλοψύχως ἀσπάζομε, καὶ ὁ Θεὸς νὰ σὲ διαφυλλάττῃ ἀπὸ παντὸς κακοῦ. Τὸ ἠγαπητό σου γράμμα ἔλαβον, τὴν ἀγαθήν σου ὑγείαν μαθὼν ἐχάρην, καὶ τὰ ἐν αὐτὸ γεγραμμένα καλῶς ἔγνωκα. Μὲ γράφῃς διὰ τὴν παῤῥησία τοῦ ποτὲ μακαρίτη Λεονή, ὁποῦ ἄφισεν εἰς τὸ ἅγιον καὶ θεοβάδιστον ὄρος Σινά, πῶς ἔλαβες ἀσλάνια σαράντα, καὶ ἀπὸ μίαν πρόθεσιν τοῦ ποτὲ κὺρ Γεωργίου ἀσλάνια πέντε, καὶ ἄλλην μίαν πρόθεσιν ἀπὸ μίαν γυνέκα, τὸ ὄνομά της Καλήν, ἄλλα γρόσια πέντε γίνονται ὅλα γρόσια 50 (ἤγουν πενῆντα), τὰ ὁποῖα σοῦ ἔγραφεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος διὰ νὰ μὲ τὰ στείλῃς, καὶ μὲ γράφῃς νὰ τὰ λάβω ἀπὸ τὸν Νικολῶ-Ῥεΐζη Χαδά, καὶ τὰ ἔλαβα ἀπὸ τὸν αὐτὸν Νικολῶ-Ῥεΐζη Χαδά, καθὼς μὲ ἔγραφες, καὶ ἂς εἶναι εἰς ἴδισην σου, καὶ τὸ ἔγραψα καὶ τοῦ πανιερωτάτου ἁγίου ἀρχιεπισκόπου πῶς τὰ ἔστειλες, καὶ πῶς τὸν προσκυνᾷς καὶ φιλῇς καὶ τὴν ἁγίαν του δεξιάν, καὶ νὰ γράψῃ καὶ αὐτὰ τὰ ὀνόματα ὁποῦ ἔδωσαν τὰς προθέσεις διὰ νὰ μνημονεύονται. Καὶ διὰ τὰ δέκα γρόσια ὁποῦ λύπουν ἀπὸ τὴν παῤῥησίαν πῶς ἔχετε τὴν ἐννίαν καὶ τὰ λαβέτεν καὶ τὰ στέλνετεν καὶ αὐτά. Τοῦτα τοῦ ἔγραψα εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὁποῦ εὑρίσκετε. Καὶ σὲ παρακαλῶ καθὼς γράφῃς νὰ ἐπιμεληθῇς νὰ τὰ πάρῃς αὐτὰ τὰ δέκα γροσία ὁποῦ λείπουν ἀπὸ τὶν παῤῥησία, διὰ νὰ γένῃ σωστή, καὶ νὰ μνημονεύετε κατὰ τὴν ὀρδινία του, καὶ πέρνοντάς τα θέλεις τὰ στείλετεν καὶ αὐτά. Γράμμα σας δὲ νὰ ἔχω δηλωτικὸν τῆς ὑγείας της, καὶ νὰ μὲ γράφετε μὲ θάῤῥος ἐκεῖ ὁποῦ γνωρίζετεν πῶς ἱκανῶ νὰ σᾶς δουλεύσω, καὶ εἶμε προθυμώτατος. Οἱ δὲ χρόνοι σου εἴησαν θεόθεν πολλοί τε καὶ εὐτυχεῖς. 1737, Ἰουλίου 18.

Εἰς τοὺς ὁρισμούς σου, Νικόλαος Μαυροκορδάτος.

N. Iorga.

Consideraţii noi asupra rostului Secuilor

Conferinţă la radio (1938)

Nu în legătură cu acele speranţe ale unor anumite cercuri maghiare, în afară de hotarele noastre, care visează încă de reforma, în plin secol al XX-lea, a creaţiei de caracter medieval şi religios, cu misiune de cruciată, a Regatului Sfîntului Ştefan şi cărora trebuie să li se opună, pe lîngă o propagandă adevărată, făcută de oameni adevăraţi, într'o formă în care ştiinţa să fie unită cu talentul, resistenţa solidară, întrupată în iubita noastră armată, a întregului popor românesc, ci pentru a lămuri pe Romînii din Secuime, ori de vorbesc româneşte, ori de au uita

www.dacoromanica.ro

o limbă pe care au s'o învețe din nou, pe atîția Ardeleni cari n'au avut prilejul de a se iniția din școală la cunoștința lucrurilor românești și cari sînt expuși prin urmare să fie influențați în chip defetist, ca să întrebuințez acest cuvînt, de tot felul de revanșe și, în sfîrșit, și pentru a face pe Romînii din vechea Românie, prea puțin preocupați de chestiuni privitoare la regiunile de la Nord de Carpați, să priceapă probleme de care se vorbește prea ușor, am crezut că este bine să reiau, după atîtea alte cercetări, unele foarte vechi, iar altele numai de dăunăzi, chestiunea originii și restului Secuilor.

Această populație, aș zice chiar: această națiune, — fiindcă, în afară de conștiința, foarte hotărîtă, pe care o au Secuii că ei sînt altă speță de oameni decît Ungurii, a căror limbă o vorbesc cu deosebiri pe care le înlătură la cărturari numai practica școlară —, are un rol prea mare în Statul românesc, alcătuit de sigur pe o bază națională, dar cu tot ce a putut lăsa, pe teritoriul nostru moștenit, o lungă viață de năvăliri și de stăpîniri străine, pentru ca să nu ni dăm sama: și ei, cari trebuie să înțeleagă ce drept au și ce pot pretinde în legătură cu dînsul, și noi, cari, numai prin astfel de cunoștințe, putem să înțelegem ce li se poate acorda, de ce se ascunde în problemele, care, orice am face, vor păstra totuși și o taină cu neputință de înlăturat.

Să începem întăiu cu semnalarea falsificațiilor care au fost înlăturate și de care, chiar după această constatare istorică, mai sînt stăpînite încă anumite minți, pentru a trece apoi la siguranțele pe care cercetări critice, ale căror resultate nu le poate contesta nimeni, le-au stabilit pentru totdeauna, în ce privește această problemă.

Se presintau odinioară documente, care trebuiau să arăte existența Secuilor în Ardeal, — elemente secuiești se găsesc și aiurea, și mai departe vom căuta să ni dăm sama de originea lor —, înainte de secolul al XIII-lea. N'a fost greu, îndată ce s'a introdus puțină critică în cercetările acestor materiale documentare, să se învedereze că ele nu sînt decît o fabricație tărzie, menită să măgulească mîndria Secuilor înșiși, sau să servească unor anumite scopuri politice.

Al doilea, s'a crezut, și am crezut eu însumi mai multă vreme, influențat de părerile curente, că Secuii represintă un grup un-

www.dacoromanica.ro

guresc, pur unguresc, fără nimic deosebit, măcar ca proporții, față de combinarea de elemente din care a ieșit acest popor maghiar, care elemente ar fi fost trimese, la un anume moment, să steie de strajă în Carpați, împotriva Pecenegilor răspîndiți prin părțile moldovenești mai ales, cari se țineau totdeauna gata de o năvălire remuneratoare, fie și în sărăcia vieții de agricultori modești din văile ardelene.

Orice cercetător atent al înfățișării și al tradițiilor secuiești își va da samă că nu poate fi vorba de astfel de sentinele înaintate, ba chiar se pune întrebarea, asupra căreia vom reveni mai tărziu: de ce s'ar fi așezat, la o așa de periculoasă distanță, un grup de oameni cari ar fi putut să fie imediat măturați de cea d'intăiu năvălire a nesfîrșiților barbari din Răsărit, atunci cînd, cum se știe, în evul mediu sistemul carolingian, franc, al lui Carol-cel-Mare, pe care l-au imitat și Ungurii, consista în a nu risca nimic dincolo de teritoriul într'adevăr ocupat prin ridicări de cetăți și așezarea acolo a represintanților religioși ai creștinismului și a apărătorilor înarmați, cari trebuiau să represinte în rîndul întăiu crucea și în rîndul al doilea pe aceia cari erau meniți s'o împlînte metodic în regiunile pănă atunci stăpînite de păgîni sau de eretici?

Iată lucrurile de înlăturat. Venim acum la siguranțele care se pot cîștiga, rămînînd ca pe urmă să se adauge acel element nou, care cred că poate să servească la elucidarea și mai departe a acestei mari întrebări de etnografie și de istorie.

Este sigur, întăiu, că presența Secuilor în Ardeal este un eveniment din secolul al XIII-lea. Ce s'a întîmplat însă la începutul acestui secol, odată cu cea d'intăiu înfățișare a populației secuiești? Pentru ca să asigure granița față de Cumani, succesorii Pecenegilor, regele ungar, căpitan de cruciată în numele Papei, nu s'a crezut destul de asigurat prin presența unei populații germane, adusă de la Mosela și așezată în sate care puteau să aibă vre-o funcție militară, ci, în locul acestei apărări prin țărani ostași, Sașii, s'a recurs la călugării ostași, deprinși de multă vreme să îndeplinească funcții defensive în Locurile Sfinte ale Mîntuirii, împotriva Musulmanilor arabi și turci.

Cum pe vremea aceia se desfăcea Statul de cruciată din Palestina, Ierusalimul fiind pierdut pentru totdeauna, ca și alte

www.dacoromanica.ro

cetăți din interior, și stăpînirea cruciaților mărgenindu-se la malul Mării, cu ajutorul Republicilor italiene, Cavalerii Teutoni, călugării Spitalului Sfintei Marii a Germanilor din Ierusalim, vechi luptători perfect organisați, cari vor crea mai departe, peste vechea Prusie păgînă, Prusia germană din Marienburg și din Thorn, s'au oferit să îndeplinească o funcție asămănătoare în Ardeal.

În vechile lui sălașuri, ei se puteau sprijini și prin contingentele de cruciați, care veniau necontenit din Apus; în locurile cele noi, așa de primejduite încă, ei aveau nevoie și de elementele militare luate din populație existentă. Așa fiind, ei au recurs la locuitorii mai vechi, cari sînt tocmai aceşti Secui, și i-au așezat în sate care arată foarte bine originea lor, deci teutonică și nu regală și cu atît mai puțin conștient națională, prin aceia că *poartă nume de sfinți,* ba una din așezările de căpetenie fiind închinată, ca și viitorul Marienburg din Prusia, Maicii Domnului, ctitoră a Ordinului: acel Marienburg ardelean, pe care noi îl numim Feldioara. Nici în alte părți din Ardeal, nu se vor găsi nume de localități în legătură cu calendarul catolic, – punct pe care nimeni nu va putea să-l tăgăduiască.

Ce represintau supt raportul etnic, ca sînge, aceşti supuși pentru moment ai cavalerilor germani, cari, după înlăturarea acestora, au rămas în situația aceasta privilegiată de ostași, lucrînd acum în legătură cu Coroana Ungariei, al cării centru era așa de depărtat, dar cu o foarte pronunțată autonomie a lor, păstrînd nişte rosturi tradiționale, de care, cînd a voit să se atingă cineva, îndată aceşti oameni hotărîți s'au ridicat, făcînd alianțe și cu străinii, adecă oamenii de la noi, pentru a-și apăra această autonomie?

Dacă străbate cineva Secuimea, unde pănă acum nu s'au făcut studii antropologice, și ele ar întări cu siguranță ceia ce spun eu, constată tot felul de tipuri amestecate. Către Carpați sînt oameni mărunți, cu fața palidă, asămănători cu Finesii de la Marea Baltică, de și originea lor este, cum o să vă spun îndată, o alta. Iar în partea de către Țara Bîrsei sînt oameni înalți, voinici, blonzi, cari nu se deosebesc întru nimic de tipul săsesc. În sfîrșit, o mare parte din locuitorii de acolo au toate trăsăturile poporului românesc și arată astfel care este originea lor adevărată. Aceasta în afară de oamenii cari mărturisesc că sînt Romîni și prin rostirea numelui neamului nostru și prin aceia

www.dacoromanica.ro

că merg la biserica de „lege românească", pe cînd, şi în legătură cu influenţa Teutonilor de odinioară, Secuii au rămas îndărătnici credincioşi ai Bisericii catolice, răspingînd calvinismul introdus mai tărziu la Unguri. Avem a face, prin urmare, cu un amestec de rase, din care elementul primordial nu înfăţişează o asămănare cu tipul comun al Ungurilor.

Iată *o altă siguranţă*, tot aşa de netăgăduit, ca şi cea de la început.

În al treilea rînd, Secuii au în veşmîntul lor, cum este casul şi cu Saşii, o mulţime de elemente care sînt întru totul asămănătoare cu acelea care se întîlnesc la ţăranii romîni, şi aceasta în aşa de mare măsură, încît trebuie să fie un cunoscător de la faţa locului ca să poată face o deosebire între aceste trei elemente ale populaţiei ardeleneşti.

Secuii au, în ce priveşte clădirea casei, în ce priveşte rostul curţii, în ce priveşte felul de a o împrejmui cu toate elementele unei arte, care nu are a face cu zambila caracteristic ungurească, ci cu vechiul sistem de împodobire tracic, constînd din elemente geometrice, o comunitate cu ai noştri, care nu se poate explica decît prin aceia că ei, Secuii, ca şi Saşii, s'au aşezat într'o regiune în care condiţiile de climă au impus acelaşi fel de locuinţă şi de îmbrăcăminte.

Mai departe, dacă nu avem ca basă cercetări asupra musicii Secuilor, în poveştile, legendele şi superstiţiile lor cred că n'ar fi greu să se constate acelaşi aport etnic ca şi ceia ce posedă în acest domeniu Romînii. Nu numai că este vorba de un împrumut foarte vechiu, dar se adaugă şi altele mai noi, într'o carte maghiară despre viaţa în Ardeal, lucrare apărută acum cîteva decenii: întîlnim datinile colindelor noastre, cu părţi în româneşte, de cîte ori acela care vorbeşte, supt fereastra caselor luminate de ajunul Crăciunului, este un „moş", sau un cioban.

Sînt acestea adevăruri de necontestat? Cred că pot răspunde: da.

Numele Secuilor nu înseamnă o naţiune, ci o anumită orînduire a vieţii publice. El vine din ungurescul „szek", al cărui înţeles este scaun, scaun de judecată, iar „scaun de judecată" la Romîni se zice judeţ, un jude stînd în fruntea lui. Tot aşa Saşii trăiesc în *Stühle*, ceia ce înseamnă, scaune, scaune de judecată, prin urmare tot judeţe.

Este evident că şi Secuii, ca şi Saşii, n'au făcut altceva decît

www.dacoromanica.ro

să împrumute formele de organisație străveche romane, devenite patriarhale, ale populației românești, care nu trăia pretutindeni supt Voevozi și nu ajunsese a fi supusă unor Domni de un caracter mai larg.

Vin acum la elementul nou, pe care nu l-am înfățișat niciodată și căruia îi este consacrată, în primul rînd, această conferință.

Dacă Secuii ar fi niște Maghiari, trimeși de regii din Apus, pentru a îndeplini acea funcțiune de apărare de care am vorbit mai sus, aceasta li-ar fi dat lor și așezărilor lor un caracter pe care nu-l au. Ar trebui întâiu, fiindcă popoarele de către Pecenegi, dușmane, barbare, păgîne, de la Răsărit, erau în necontenită mișcare, potrivit și cu tăierea pădurilor și deschiderea pămînturilor de hrană, ar fi trebuit ca din locurile unde Maghiarii s'au așezat în massă, până în aceste regiuni ale codrilor ardeleni, să existe necontenite așezări secuiești, cele mai vechi constituind basa, de unde să se fi răsfirat pătrunderea, mai tărziu, către regiunile amenințate.

Dar, – afară de elementele secuiești din regiunea pur ungurească de dincolo de Tisa, unde rostul lor n'a fost fixat de istoricii unguri înșii, pentru ca să putem verifica resultatele lor, iar găsirea acestor urme este deosebit de grea pentru noi –, până pe cursul mijlociu al Tîrnavelor nu se întîlnesc aceste oaze de pătrundere, care ar fi fost absolut necesare, dacă ar putea fi vorba să se admită un sistem de Stat.

În privința aceasta, este foarte lămuritor faptul cum se înfățișează înaintarea elementului unguresc: se văd pachetele care au fost sămănate, încetul cu încetul, în regiunile de dincoace de Tisa, pentru ca, mai tărziu, din aceste sate să pătrundă elementele care au întrat în alcătuirea orașelor săsești și une ori li-au schimbat caracterul în sens maghiar, cum este casul cu Clujul.

Adaug încă un lucru: nu s'ar fi putut trimete această avangardă fără stabilirea unui front fortificat, care să-i pună în legătură cu basa de unde plecaseră. Și, în regiunea din care și-ar fi făcut o patrie acești noi veniți, ar trebui să existe cetăți de caracter apusean, pe cînd orice întăriturî se găsesc în Secuime nu pot fi considerate decît numai ca perpetuarea, până în evul mediu, a unor obiceiuri de apărare care sînt întru totul asemenea cu acelea ale populațiilor preistorice de origine tracică, locuitori

www.dacoromanica.ro

la Sud şi Est de Carpaţi. De alminteri, preistoria secuiască şi preistoria din locurile rămase libere de la noi este cu desăvîrşire aceiaşi. Caracterul aşezărilor secuieşti este, din potrivă, ca şi spiritul însuşi de care sînt însufleţiţi Secuii, o dovadă că avem a face cu o populaţie de străveche origine în aceste părţi, care a rămas fără stăpînire, de altfel ca şi Romînii lipsiţi de autoritatea imperială, şi prin urmare în legătură cu Romînii. Împrumutînd de la aceştia, cari erau mai numeroşi, atîtea elemente de viaţă, ei au trebuit să se organiseze în forma caracteristic populară, pe care, de-a lungul Europei, pentru o anumită perioadă din evul mediu, am numit-o: romană. Deci este şi un fel de *Romanie* secuiască, de pus alături cu Romaniile romanice, între care şi a noastră, şi cu anumite Romanii germane, cum este casul cu Elveţienii germani alături cu Ladinii noştri, cum se poate vedea şi pănă astăzi la Scoţieni.

Cînd se vorbeşte de Secui, nu se ţine samă de loc, sau măcar nu în de ajuns, de existenţa la Răsăritul Carpaţilor a unei populaţii de limbă maghiară, nu fără o mulţime de elemente care arată o origine mai veche. Unii dintre dînşii se numesc, — însă ar trebui o cercetare amănunţită, pentru a se hotărî definitiv care este numele pe care-l păstrează, — Ciangăi, nume care vine evident de la şalgăi, lucrătorii la ocnele de sare din judeţul Bacău, ocne care şi în timpul hegemoniilor barbare ale năvălitorilor de la Răsărit au trebuit să fie exploatate, căci niciodată o salină n'a putut să rămînă părăsită, mai ales ţinînd samă de faptul că dincolo de Dunăre nu existau decît depositele de sare care se fac artificial, prin atragerea şi uscarea apelor Mării.

O deosebire, în ce priveşte pronunţarea literei *ş* ca *s*, se întîlneşte la dînşii, şi de sigur trebuie să se admită aici *un alt* element barbar, ceia ce ne pune din nou pe urma unei origini care să nu fie originea, mai tărzie, istorică, ungurească.

Dacă se ţine samă de această aripă răsăriteană a Secuimii, care trece şi dincolo de Siretiu cu vre-o două, trei sate şi care merge drept pănă la Prut, unde, şi în legătură cu emigraţii produse de trecerea unei părţi de Secui la eresie, în secolul al XV-lea, există un întreg cartier al Ungurilor, iar de la Prut se continuă această pătrundere liniară pănă şi la Nistru, unde o aşezare de acelaşi caracter se întîlneşte la Ciubărciu, de-asupra limanului acestui riu, atunci îşi dă sama cineva de faptul că: în loc să

www.dacoromanica.ro

avem linia secuiască venită din Panonia până la Carpați, unde s'ar fi oprit, este vorba de altceva, și anume iată de ce: Carpații servesc de șiră a spinării pentru așezările, de un caracter turano-finic, care se revarsă de-o potrivă la Apus, pe linia Tîrnavelor, cărora li s'a dat și un nume barbar nu de o veche populație turcească, dispărută apoi, pe care nu înțelegem de unde ar fi venit, ci de strămoșii Secuilor înșiși —, numele de Kükűllő, care înseamnă același lucru ca și *tîrnul* de mărăcine din care vine numele riului, iar altă parte s'a întins pe linia Trotușului către Siretiu și dincolo de Siretiu, căutînd Prutul, Nistrul de-a dreptul, din regiunea de dealuri și de stepă a Țării Moldovenești.

Acesta este punctul nou de vedere, pe care caut a-l aduce. Nu este vorba de Unguri noi, veniți supt autoritatea Statului și cu scopuri militare, cari să se fi amestecat și înfrățit cu Romînii liberi din părțile de la Apus de Carpați, ci este vorba de *o străveche populație turcească*, în stare să dea nume citorva din vîrfurile Carpaților moldovenești (Ceahlăul, Rarăul, ș. a. m. d.), care, *rămânând de sine stătătoare, s'a organisat împreună cu Romînii în aceste forme „romanice"*, la care s'au adaus pe urmă creațiile politice, de caracter popular, ale aceleași romînimi.

Cu Secuii avem deci o simbiosă, adecă o viață împreună; cu Ungurii numai o vecinătate. Deosebirea este esențială.

Pentru orice discuție nepreocupată și onestă sînt gata asupra acestei tese.

N. Iorga.

Un martur german al timpurilor de prefacere românești

Nu chiar de mult au apărut la Potsdam amintirile fostului paroh protestant și profesor la Sf. Sava, R. Neumeister *(Erinnerungen eines Diaspora-Geistlichen)*. Ele cuprind un material foarte prețios asupra anilor de la 1844, cînd autorul e chemat ca preceptor, până la 1867, cînd a plecat acum quadragenarul cleric (născut la 1822).

E adus, de pe băncile Universității încă, de o familie de librari germani bucureșteni, veniți din Brașov, Friedrich Wallbaum: el din Weimar, ea din Ardeal, o Brașoveancă, Luise Greising; cereau pe doi ani un teolog pentru micul fiu. Din Țara-Romă-

www.dacoromanica.ro

nească tînărul cunoștea, afară de zvonuri despre Orient, numai pe studentul poreclit „Turcul", care venise de acolo la Göttingen, — de fapt viitorul cumnat Adolph Grunau (acolo și inginerul de mine Schüler, fost la București în 1838) —, dar el mărturisește că, pomenindu-se de Turcia, nu știa dacă e vorba de cea din Europa sau de cea din Asia.

Sosește cu vasul luat la Severin, pe care află un tovarăș în Manolachi Nicolaevici, ceasornicar la București. La Giurgiu îi iea căruța postei.

Wallbaum, care-și va vinde prăvălia în doi ani, era asociat cu un Rudolph Thierry, tot din Brașov, și cu Vienesul Winterhalter, prietenul lui C. A. Rosetti și mai tărziu cetățean romîn, supt numele, tradus, de Iernescu, fiind și autorul unui volum de versuri, *Flori de mărăcini*, dar nu și viitor ministru de Culte, cum crede Neumeister (soția-i moare la 1844, lăsînd fetele Dorina și Minna). Cu ei în aceiași casă lucrează tipograful „Om" (Ohm) și litograful Wehnrich. Se aduceau și cărți francese, și între oaspeți era Petru Poenaru, pe lîngă Austriacul Timoni și colegul lui diplomatic. Neugebauer, d-rul Zucker, din Regensburg, cu ghebul și negii lui († 1848), și alt doctor, Georg Grunau, din Göttingen, căsătorit cu o Messits: cu familia se va încuscri noul venit. A apoi profesorul de latină Georg Hill, din Rișnov. La biserică e un bătrîn pastor ardelean și Ungurul Ludwig Kuntz, la școală un Martin Binder, alt Binder, din Brașov, violonist, fiind elevul al doilea al teologului. Mai vine pe acolo și dr. Widmann, tot din Brașov, ca medic apărînd și dr. Lucaciu.

Supt Domnul țării, cu cilindru lîngă eleganta Doamnă, în față cu boierii în trăsuri de Viena, trec țăranii în costum roman, cu bivolii și boii lor, și Țiganii de la binale, pe străzile pline de toate murdăriile; Cișmigiul era încă o baltă rău mirositoare.

Se trece vremea cu lucrul, cu primblarea la Herăstrău, cu jocul de whist, cu cetiri, și pentru doamna de casă, cu versuri de circumstanță, cu excursii ca la Leurdeni, atunci a familiei Manu, ori la Brașov chiar, călătorie care se descrie pe larg, cu casa de țară de la Breaza a lui Ghica, cu Comarnicul Domnului în Scaun, Bibescu, — firește larga descriere a lumii săsești din Brașov și a împrejurimilor.

În Octombre, întoarcere la București: unde se află vechii cunoscuți și casierul comunității, Friedrich Bossel, din Tönningen

www.dacoromanica.ro

(Holstein), tapițer și negustor de mobile, Schweder, profesorul de germană la Colegiu și redactorul foii germane.

În 1846 teologul iea moștenirea lui Kuntz la biserică: va merge acasă, pentru examen și „ordinarea" la Coburg. În Octombre e așezat în noua funcțiune, lîngă păstorul Baumann. Îndată, vede marele foc din 1847, — anul căsătoriei sale cu d-ra Grunau, —pe care-l descrie foarte vioiu. El vede arzînd biserica Stelei, aleargă, cu fratele Robert, acum negustor, să scape pe bătrînul acordor Koch și abia scapă de o explosie a prafului de pușcă neștiut. Vede pe Domn călare tărziu noaptea, veghind la vamă.

E rugat de consulul Carl von Kotzebue (soția, o Curlandesă, Kosküll) să-i învețe fiii, August, și Ernest (și o fiică, Zoe), crescuți pănă atunci de un Vieweger. Fratele lui Kotzebue, tot Ernest, căsătorit cu o Cantacuzină, e traducătorul de literatură românească și descriitorul Moldovei; sora ei iea pe Finlandesul von Giers, viitor cancelar rus. Ele erau surorile lui Leon Cantacuzino.

În acest an pastorul e invitat, de dr. Meyer, de spital, dar și al lui Vodă, să pregătească pentru serbătoarea de la Băneasa, dată de numele lui Bibescu, care mergea la Comarnic, o poesie germană: ea a fost presintată de fetița Matilda Meyer și de Luisa, fiica spițerului Curții, Friedrich Extel. Poesia place și Doamnei, „frumoasa Marița", căreia Hill îi dăduse lecții de germană.

Pentru ajutoare incendiaților, pastorul face parte dintr'o comisiune cu mai mulți Ruși, cu Bossel și Evreul Fildermann. Va merge cu soția consulului și copiii, cu Grecul Ioanidi, omul de afaceri al consulatului, vara, la Zizin, cu popasul oferit de Domn la Comarnic: Giers vine în visită, și se dă înfățișarea lui (p. 128).

Anul 1848 aduce holera. Dar abia-și serbase Neumeister nunta, și se striga pe străzi *Trăiască libertatea*, de tinerii cu eșarpe, cari se îmbrățișau. În lipsa familiei, dusă in Moldova, a lui Kotzebue, pastorul merge să-l vadă pe acesta. În cale, află pe pictorul Rosenthal, venit, de cîțiva ani, de la Paris, care caută să-l oprească. Curtea consulatului e goală. Afară se trage asupra Grecului casnic, Ioanide. Se închide poarta, și pe ascuns Kotzebue pleacă. Cînd, în August, Rușii vin spre Bucureștii ocupați de Omer-Pașa, o scrisoare a lui Kotzebue chiamă pe Neumeister în tabăra colonelului von Crusenstern. Acolo consulul îi spune: „Vezi urmările revoluției din Paris". Fiii lui revin mai tărziu cu preceptorul König, înainte de a fi trimeși pentru studii în Rusia: în războiul

www.dacoromanica.ro

Crimeii moare de tifos August, apoi tatăl; mama orbește, Zoe se îmbolnăvește de ochi, Ernst intrînd în diplomație.

Din această carte aflăm că pastorul a fost, timp de șapte ani, și învățătorul lui Alexandru Odobescu, care-i scrie pe la 1870, despre Tesaurul de la Pietroasa, de care se ocupă deci și Neumeister, în *Die Goldfunde von Petroasa in Rumänien, in Sonderheit weshalb sie heissen „Schatz des Athanarich"*. Alți doisprezece elevi și șaptesprezece eleve din familiile: Bărcănescu, Cantacuzino, Conduratu, Fălcoianu, Gramont, Lăcusteanu, Marsil, Mihăilescu, Niculescu, Polizu, Suțu, Steriade și Văcărescu. Vorbind de familia „Nicolescu": Nicolae, cu studii la Berlin, sora, Alexandrina și Iancu, care „a ucis în duel pe Lassalle", pastorul face o confusie cu Racoviță (p. 132). La plecarea în Germania, el ia din școlari pe Nicolae Manu, pe dr. Gheorghe Patzelt (un Alexandru la școala navală de la Steinwerder), și Radu Grunau, luptător, apoi, la Plevna. Neumeister publică, în 40.000 *(sic)* exemplare, la 1864, și cărticica *De două ori cincizeci și două istorii biblice pentru școală și familie.*

Întorcîndu-se la 1848, el își amintește de ziua cînd „jumătate din locuitorii Capitalei, în frunte cu vre-o mie de popi cu preporele în vînt", merg să întîmpine pe Turcii cari încă nu veniseră. Auzindu-se tunuri la Cotroceni, mulțimea înarmată se aruncă spre Beilic, la vestea că Turcii pradă și omoară. Oastea sosește pe urmă. Dar bătrînul scriitor confundă pe Fuad cu Omer-Pașa, cînd e vorba de expulsarea oamenilor revoluției. Și el pune *după aceasta* lupta din Dealul Spirii.

Dar în legătură cu Omer se presintă trecutul Anei Simonis, venită de la Homorod în 1847, ca fetiță la cei doi Binderi, unul din același sat, și care trece într'un pensionat (fratele, Karl, dădea lecții de clavir la pensionul Manolotti). După balurile ce dau în 1854-6 Rușii și Turcii, în sălile Bossel și Momulo, acum e unul și la Dimitrie Polizu, unde cîntă pianistul Simonis, și el își aduce și sora, pe care Omer, distingînd-o, o ia ca profesoară pentru fetița lui cu o sclavă, Emineh. Pașa o cere, pe urmă, de la pastor, de și ea avea doar cincisprezece ani. Căsătoria se face public, și în presența lui Fuad-Pașa. Ea devine „princesse Omer". Fratele, însurat apoi cu o Germană din Regensburg, poartă fes și apare ca ajutor casnic al cumnatului. Ana are un fiu, care moare prin accident. Și Karl fuge de la Omer, devenit infidel, și se așează la Craiova, Ana făcîndu-se în fine profesoară de

www.dacoromanica.ro

piano la Paris. Emineh iea pe fiul lui Fuad, dar acesta moare în Crimeia; din nou căsătorită, nu trăiește mult nici ea.

După ce războiul civil din Ardeal umpluse Bucureștii de fugari germani din Ardeal și biserica se învederează prea mică, Neumeister merge să adune bani pentru o clădire mai convenabilă (1850), presintind cărticica *Evangelische Glockenklänge aus der Walachei*. E ajutat și de consulul Meusebach, al cărui portret se dă, ca și vederea bisericii, și de cancelistul Leo Theremin. Cu Meusebach a călătorit el de două ori prin țară, la Craiova și Iași, unde află pe dr. Roth, șef la Sf. Spiridon, și pe Behrens, „Judenmissionar". La venirea Rușilor, pleacă de acolo.

Călătoria e descrisă din bătrîna închipuire nu fără haz. Se redau vechi pagini despre războiu. Cu acest prilej se pomenește de podul de la Slatina, făcut de Prusianul Weyrauch (p. 158). În tot acest timp păstorul face călătorii la Rușii din oaste, pentru serviciul luteranilor numeroși, intre cari și maiorul Todleben (pp. 160-1) și August von Kotzebue, și, pe de altă parte, contele polon Ilinsky, acum Ischender-bei (pp. 61-2, 162), despre care se povestesc aiurea multe lucruri curioase.

La 1855 Neumeister părăsia țara. În audiența la regele Prusiei, cu Humboldt, el îi vorbește, după întrebare, despre... mămăliga de la noi (p. 167). Consilierul Abecken se informează despre spitale și află că la București sînt douăzeci și unul de spițeri, iar, ca doctori, Meyer, Patzelt, Widmann, Barasch, Heinemann, de la Viena, Wehnert, născut în București, din München, și Kobitz, din Magdeburg (p. 169). I se tipăria atunci piesa „Irod cel Mare", care e fost observată și de istorici literari.

Din rosturile de la București, trecerea la Buzău a prințului prusian Albrecht (1857) (p. 179 și urm.): venia din Odesa prin Brăila. Ministrul Crețulescu îl primește. Se adaugă grija protestanților din provincie (cu Bărăgarul și *Krebs-Krips*, crivățul și lupii). La Galați, pastorul se întîlnește cu negustorii Carosus, Jackson, Dettmar, cu tipograful Thiel (p. 188). Se notează prietenia lui cu preotul Veniamin (Cătulescu) (p. 193).

La 1859 vechiul oaspete al nostru asistă la instalarea lui Cuza-Vodă. El oferă atunci un scaun Mitropolitului, pe care-l va petrece după cîțiva ani la mormînt (p. 194). Se însemnă și aducerea, și de Armeanul Aritonovici, de coloni turingieni în România, la Sărulești, pe moșia lui Vulpachi Filipescu, în 1860, și trista lor

www.dacoromanica.ro

soartă (pp. 196-8). Şi o cercetare de Germani la Atmageà, în Dobrogea (p. 201 şi urm.). Apoi un drum la Piteşti. La Bucureşti Neumeister îşi înşiră credincioşii, între cari familia Durieu, sculptorul Carl Storck (p. 211).

Plecarea definitivă are loc în April 1867.

N. Iorga.

Dora d'Istria şi Romînii

În Dora d'Istria [1], *Les femmes en Orient*, I (Zürich, 1859, cu portret, dedicaţie către fostul ei profesor, G.-G. Papadopulos), un capitol prim despre Romînce.

Întâiu o scrisoare, către o prietenă, *datată din Cluj*. Autoarea, fiica Banului Mihai Ghica şi nepoata a doi Domni, se face a fi fost născută în Balcani, la Parga, şi se inventează o întreagă odiseie, prin Corfù la Zürich. Dar, vorbind de Cluj, ea scrie: „Orice Romîn din Ardeal, care-şi păstrează religia, rămîne Romîn, cu toate tentativele ce se vor face pentru a-l face să-şi uite originea" (p. 10). Ea socoate două milioane de Romîni la 2.600.000 de locuitori (p. 10, nota 2). A doua scrisoare, din Braşov, descrie ţara. În Romîni se arată „urmaşii veteranilor lui Cesar, ai stăpînilor lumii". Se înseamnă, citindu-se Petru Maior, Fotinò, Boliac, în cîte ţinuturi sînt Romînii, în această „Italie a Orientului". Unguri şi Saşi bajocuresc la Cluj „pe vechii stăpîni ai brazdei" (citat Papiu Ilarian şi *Lettres hongro-roumaines*. ale lui D. Brătianu). Se ia apărarea Romînilor.

Se ascultă liturghia într'o „biserică românească din împrejurimi". „Am fost izbită de distincţia firească şi de eleganţa înăscută a fetelor României", asemenea cu „cele mai frumoase tipuri ale Italiei" (şi portul lor), escelînd în purtarea greutăţilor pe cap şi în danţuri. Se descriu moşnegii sprijiniţi pe cîrji. „Biserica însăşi era o dovadă a gusturilor artistice pe care aceşti Latini ai Carpaţilor le-au adus de pe malurile Tibrului. Acest templu de lemn, cu coperişul înalt, cu clopotniţa sprintenă, fusese clădit şi împodobit de ţărani. Mi s'a dat asigurarea că frescele strălucitoare care scînteiau într'un întunerec pe care lumina a două

[1] Care scrisese, în acelaşi an, despre „naţionalitatea romînă" şi în *Revue des deux mondes*, 15 Mart 1859.

www.dacoromanica.ro

ferești strîmte nu ajungea să-l împrăștie, erau făcute de un meșter din sat" (p. 16).

Privind hora, la sunetul buciumului *(sic)*, – dar se descriu și lăutarii –, se arată eleganța ei. Se vorbește apoi de demnitatea femeilor, de sensul ce dau căsătoriei. Apar acum femeile din valea Hațegului, călări, cu furca la coastă, purtînd pe cap copilul în leagăn. Zestrea fetelor se face îndelung, cu sîrguință. La Vereș-patac visitatoarea a asistat la șezătoare, în odaia cu talere de argint și aur (!), cu pendule, cu gravuri din Viena, *„picturi primitive înfățișînd sfinți"* și pe Horea, al cărui cîntec, cu biografia alături, se dă, sau pe Pintea Viteazul (citate baladele lui Alecsandri).

O largă descriere a diferitelor costume, observate la Jeciu, la Zlatna (pp. 21-2).

La Vereșpatac princesa aude cîntecele populare și ea pretinde a fi deosebit pe acela al lui „Bogdan sau logodnica unui beizadea", pe care-l și presintă, pe Fata pandurului (notă despre literatura cultă, citindu-se și Quinet). Nu e uitată *Miorița* și *Mărioara Florioara* a lui Alecsandri (cu citații din *Doinele* englese ale lui Murray și din Michelet). Ceva și despre superstiții. Apoi se notează poveștile, trimețînd la traducerea, din 1848, a lui Schott.

Scrisoarea a treia e de la Bran, cu mențiunea Colibașilor. Se laudă în cale ospitalitatea țăranului romîn. Iată, acum, și nunta țărănească cu cîntecele de petire și oratiile.

A patra, din București, descrișă ca un oraș amestecat și „incomplect", tratează despre boieri. Cu citații din scriitorii contemporani se observă fineța vieții claselor de sus. Se osebește vechimea „neamurilor" de la țară. Largă citație din Vaillant. Se dă apoi, după un izvor necunoscut, aspectul unui salon bucureștean, la visita d-nei Sébastiani, în 1805 (și din *Revista de Edinburg*, unde ar trebui să se caute).

Scrisoarea a cincea, din Iași, presintă pe „Asiaticii în România". Mai numai istorie, și după notele lui Nicolae Suțu. Multe știri despre Armeni (citat Lorenz Rigler, *Die Türkei)*. La capăt, ceva despre Țigani și originea lor (și poesii populare).

De aici se trece la Bulgari (se cercetează Vidinul), la Sîrbi (Belgradul), la Albanesi, la Turcoaice, etc.

N. Iorga.

---

www.dacoromanica.ro

Scrisoarea lui Todleben despre luarea Plevnei

După o comunicaţie a d-lui Lindenberg din Berlin, biograful lui Carol I-iu, d. Ion I. Nistor a dat în „Memoriile Academiei Romîne", 1933, scrisori despre luarea Plevnei pe care istoricul berlines le avea de la vinderea hîrtiilor lui Todleben.

Aceste scrisori par însă *prefăcute.* Căci în publicaţia lor anterioară, prin *Baltische Monatschrift, ele au pe alocurea un alt caracter.* Aceasta se învederează deocamdată prin aceia, către soţie, despre căderea Plevnei, pe care o reproduce un anonim, în *Baltische Briefe aus zwei Jahrhunderten,* pp. 164-8.

Punem faţă în faţă cele două forme:

Plewna, den 1. Dezember 1877.

Plewna ist gefallen! Ich war überzeugt, dass Osman Pascha einen Versuch machen würde, sich durchzuschlagen. Unsere Zernierungslinie war 70 Werst. Die Hauptaufgabe war also, rasch an jedem Punkte 40-60 Bataillone vereinigen zu können. Ich hatte alle Berechnungen gemacht, alles war genau schriftlich befohlen worden. Um ein jedes Missverständnis zu vermeiden und mich an Ort und Stelle zu überzeugen, wie die Konzentrierung der Truppen praktisch ausgeführt werden kann, machte ich am 21. die Runde um Plewna. Dabei wurden alle Truppenteile mit dem Terrain und ihren Aufgaben bekannt gemacht. Jeder vorkommende Fall war vorauszusehen Der Absicht, die Truppen hier zu verringern, setzte ich mich energisch entgegen. Ich war des Erfolges gewiss, wenn man nur Ausdauer hat und nicht alle Tage mit anderen Plänen kommt. Man wollte stürmen, um ein Ende mit Plewna zu machen, ich

Plewna, 1. Dezember 1877.

...Ich war überzeugt, dass Osman-Pascha einen Versuch machen werde, sich durchzuschlagen. Unsere Zernierungslinie war 70 Werst. Die Hauptaufgabe war also, rasch an jedem Punkte 40 bis 60 Bataillone vereinigen zu können. Ich hatte alle Berechnungen gemacht, *genaue Instruktion den Korpskommandanten gegeben,* alles ihnen genau schriftlich anbefohlen. Um ein jedes Missverständnis zu vermeiden und mich an Ort und Stelle zu überzeugen, wie die Konzentrierung der Truppen praktisch ausgeführt werden *könne, verliess ich, Montag, den 21. November, mein Hauptquartier und machte die Tournee um Plewna. Dienstag ein Manöver der dritten Gardedivision, Mittwoch und Donnerstag bei dem Grenadierkorps und Freitag bei den Rumänen. Dabei wurden auf jedem Punkt 50 bis 60 Bataillone konzentriert. Die Artillerie und die Truppen nahmen ihre Positionen ein, die Reserven rückten an, als wenn der Feind*

www.dacoromanica.ro

stemmte mich entschieden dagegen und gestattete es nicht. Wir hätten 10 – 20.000 Mann verlieren können, ohne des Erfolges gewiss zu sein. Die Armee wäre infolgedessen desorganisiert, Osman hätte hinausgehen können, da die Blockade aufgehört, denn die Armee wäre nach so starken Verlusten unfähig gewesen, weiter etwas zu unternehmen. Ich blieb heiter und unerschütterlich, denn alles, was man vorgab, schien mir Kinderei zu sein.

in der gegebenen Richtung anrückte. Dabei wurden alle Truppenteile mit dem Terrain *und ihrer Aufgabe bekannt. Jeder mögliche Fall war vorausgesehen. Freitag abend kehrte ich nach Tuschenissa zurück. Hier fand ich die Nachricht von der unglücklichen Affäre bei Elena unweit Tirnowa, wo wir elf Kanonen verloren. Viele hatten den Kopf verloren. Ich betrachtete das Ereignis als ein sekundäres. Die Türken müssen doch etwas unternehmen, wenn sie Plewna in Gefahr sehen. Man muss nur nicht schlafen.*

Diese Affäre war die Folge der grossen Indolenz des Fürsten Myrsky, der sehr viel Aplomb hat, wenn nichts zu tun ist, und nichts tut, wenn es gilt. Die Hauptfrage blieb doch Plewna. Man wollte schon die Truppen hier verringern, ich stemmte mich dagegen und war des Erfolges gewiss, wenn man nur Ausdauer hat und nicht alle Tage *neue Pläne hat.* Man wollte stürmen, um ein Ende mit Plewna zu machen. *Ich gestattete es positiv nicht. Mit Entschiedenheit wies ich alle zurück, die sich auf diese Weise unangenehm machten.* Wir hätten 10 bis 20.000 Mann verlieren können, ohne des Erfolges gewiss zu sein. Die Armee wäre infolge dessen desorganisiert, Osman hätte *herausgehen* können, da die Blockade aufgehört, die Armee, nach so starken Verlusten, wäre unfähig gewesen, weiter etwas zu unternehmen. *Der Krieg ist noch nicht zu Ende, und man muss die Kraft und Mittel konzen-*

www.dacoromanica.ro

trieren, um ihn zu Ende zu führen. Ich blieb heiter und unerschütterlich, denn alles was man vorbrachte schien mir Kinderei zu sein. *Sonnabend, Georgenfest, der Grossfürst (Nikolai Nikolojewitsch) war krank. Se. M. der Kaiser konnte auch nicht zur Redoute kommen, wo wir Georgenritter versammelt waren. General Krüdener kommandierte die Parade, ich empfing den Rapport und dankte den Truppen im Namen des Kaisers für ihren tapfern Dienst. Es war die auserwählte Schar der Tapfersten von Plewna. Ich brachte die Gesundheit Sr. M. des Kaisers u. s. w. aus. Es war ein grosser Jubel. Die Artillerie gab Salven nach Plewna, wir frühstückten im Felde im heiteren kameradschaftlichen Kreise.*

Am Abend des 27. November erhielt ich von den Batterien und den Vorposten, auch von einigen Gefangenen, Nachrichten, die deutlich darauf hinwiesen, dass Osman alle Vorbereitungen zum Durchgriff trifft. Die ganze Nacht wurde telegrafiert, ich setzte alle Kommandeure in Kenntnis und traf alle Anordnungen zur Konzentration der Truppen jenseits des Wids. Plewna erschien erleuchtet zu sein, man sah in verschiedenen Richtungen in der Nacht rote Laternen, die Türken hatten aufgehört zu schiessen. Mit Anbruch des 28. November hörte man Kanonendonner und Gewehrfeuer am linken Ufer des Vids. Es gelangten Berichte von General Ganetzky an, dass er angegriffen wäre. Um 9 Uhr

Am Abend erhielt ich von den Batterien und den Vorposten, auch von einigen Gefangenen Berichte, *welche* deutlich darauf hinwiesen, dasss Osman-*Pascha* Vorbereitungen zum Durchbruch mache. Die ganze Nacht wurde telegraphiert, ich setzte alle *Korps* kommandeure in Kenntnis und *machte* alle Anordnungen zur Konzentiration der Truppen jenseits des Wid. Plewna *schien* erleuchtet zu sein, man sah in verschiedenen Richtungen in der Nacht rote Laternen. Die Türken *hörten auf zu schiessen.* Mit Anbruch *des Tages*, 28. November, hörte man Kanonendonner und Gewehrfeuer am linken Ufer des Wid; es *langten* Berichte *an* vom General Ganetzky, dass er ange-

www.dacoromanica.ro

morgens, nachdem ich alle Anordnungen getroffen, setzte ich mich mit meinem Stabe zu Pferde und befahl auf der ganzen Linie vorzugehen und die feindlichen Positionen östlich von Plewna, d. h. am rechten Ufer zu besetzen, falls der Feind dieselben verlassen hat oder unbedeutende Kräfte zurückgelassen hätte. Der Grossfürst kam auch herausgeritten. Unsere Truppen nahmen ohne Widerstand die türkischen Redouten ein. Das Kanonengewehrfeuer jenseits dauerte an. So gelangten wir bis Plewna, ritten in die Stadt hinein und weiter über Berge und Täler zum Wid, nachdem einige türkische Batterien vor uns sich ergeben hatten. Jenseits des Wids erreichten wir das Schlachtfeld, auf welchem Leichen von Menschen und Pferden lagen. Die Türken hatten die dritte Grenadierdivision attackiert, im ersten Anlauf einen Laufgraben besetzt und 6 Kanonen genommen. Die nahende Reserve ergriff die Offensive, nahm den Laufgraben und die Kanonen zurück und eröffnete ein so starkes Feuer, dass die Türken in die Schlucht nach Plewna gedrängt wurden und die Waffen niederlegten.

Es wurde von uns ein Parlamentär geschickt. Osman ergab sich auf Gnade und Ungnade.

Der Enthusiasmus der Truppen war ein unbeschreiblicher. Wir ritten über die Brücke in der Richtung nach Plewna zurück.

griffen wäre. Um 9 Uhr morgens, nachdem ich alle Anordnungen *gemacht hatte*, setzte ich mich mit meinem Stabe zu Pferde und befahl, auf der ganzen Linie vorzugehen und die feindlichen Positionen *westlich* von Plewna, d. h. am *linken* Ufer, zu besetzen, falls der Feind dieselben verlassen *hatte* oder unbedeutende Kräfte zurückgeblieben waren.

Der Grossfürst kam auch herausgeritten. Unsere Truppen nahmen fast ohne Widerstand die türkischen Redouten ein. *Das Kanonen- und Gewehrfeuer währte immer fort.* So gelangten wir bis Plewna, ritten in die Stadt und weiter über Berge und Täler zum Wid, nachdem einige türkische *Bataillone sich uns* ergeben hatten. Jenseits des Wid *betraten* wir das Schlachtfeld, auf welchem Leichen von Menschen und Pferden lagen. Die Türken hatten die dritte Grenad erdivision attackiert, im ersten Anlauf einen Laufgraben besetzt und sechs Kanonen genommen. Die *anrückende* Reserve ergriff die Offensive, nahm den Laufgraben und die Kanonen zurück und eröffnete ein so starkes Feuer, dass die Türken *acht Kanonen zurückliessen und die Flucht nach Plewna ergriffen* und die Waffen niederlegten.

Es wurde von uns ein Parlamentär geschickt, – Osman ergab sich auf Gnade *oder* Ungnade.

Der Enthusiasmus der Truppen war ein unbeschreiblicher. Wir ritten über die Brücke in der Richtung nach Plewna zu-

www.dacoromanica.ro

Dort zog sich ein langer Transport von Fuhren mit Verwundeten und Lebensmitteln Osman hatte die Absicht gehabt, nach Widin durchzubrechen. Weiterhin standen Massen von Türken, die Waffen und Patronentaschen hatten sie weggeworfen.

Osman Pascha sass, verwundet am Fusse, in einer Kalesche, ihm gegenüber sein Arzt, der französisch sprach. Der Grossfürst begrüsste ihn. Ich hatte gleich darauf eine längere Unterredung, wir riefen ihm zu: „Bravo, bravo Osman Pascha!" Er schien sehr gefasst zu sein und hatte selbst einen angenehmen, freundlichen, höchstsympathischen Ausdruck in seinem Gesicht, schöne, energische, doch gutmütig kluge Augen; er ist ein Mann von 40 Jahren, mittleren Wuchses, mit einem schwarzen kurzen Bart; er trug eine blaue Uniform mit Tresse auf den Ärmeln ohne Dekorationen. Als ich mit ihm sprach, sagte er mir durch den Dolmetscher: „Alle Tage sind nicht gleich glücklich! Ich machte, was ich konnte, ich bin glücklich, verwundet zu sein!".

Weiter bis Plewna war die türkische Armee in Gruppen zusammengedrängt. Wir ritten wieder durch die Stadt, die von unserer Infanterie besetzt war. Ich liess bei den Moscheen und beim Harem Osmans Wachen stehen, seine Damen habe ich nicht gesehen. Es war indessen dunkel geworden, wir ritten beim Schneegestöber und in Finsterniss zurück, und langten um 9. Uhr an ohne im Verlauf

rück. Dort zog sich ein langer Transport von Fuhren mit Verwundeten und Lebensmitteln. Osman hatte die Absicht, nach Widin durchzubrechen. *Massen von Türken um den Zug*, die Waffen und Patronentaschen hatten sie weggeworfen.

Osman-Pascha sass, verwundet am Fusse, in einer Kalesche, ihm gegenüber sein Arzt, der französisch sprach. Der Grossfürst begrüsste ihn. Ich hatte gleich darauf eine längere Unterredung *mit ihm*. Wir riefen ihm zu: „Bravo, bravo, Osman-Pascha!". Er schien sehr gefasst zu sein und hatte einen angenehmen, freundlichen, höchst sympathischen Ausdruck in seinem Gesichte. *Osman* ist ein Mann von 40 Jahren, mittleren Wuchses, mit einem schwarzen kurzen Barte. Er *hatte* eine blaue Uniform an mit Tressen auf den Ärmeln ohne Dekorationen. *Ein schönes, energisches, kluges Auge.* Als ich mit ihm sprach, sagte er mir durch den Dolmetscher: *„Tous les jours ne sont pas des jours heureux. J'ai fait ce que je pouvais. Je suis heureux d'être blessé"*.

Weiter bis Plewna war die türkische Armee in Gruppen zusammengedrängt. *Die Rumänen, welche von der andern Seite kamen, fingen an zu plündern. Ich ergriff gleich energische Massregeln, um Einhalt zu tun.* Wir ritten wieder durch die Stadt, welche von unserer Infanterie besetzt war. Ich liess bei den Moscheen und beim Harem des Osman-*Pascha* Wachen *aufstellen*. Seine Damen habe ich

www.dacoromanica.ro

des Tages etwas genossen zu haben, nach einem Ritt von 50 Werst.

So endete dieser in der Geschichte so merkwürdige Tag. Unseren Arzt sandte ich zu Osman-Pascha um ihn zu pflegen.

Am 29. war eine feierliches Te Deum bei Plewna, im Rayon der türkischen Redouten abgehalten. Ich weiss nicht, welche Aufräge ich erhalten werde, denn die Armee wird in verschiedenen Richtungenen verteilt, um die anderen Positionen zu verstärcken. Beim Grossfürsten attachiert zu sein, ist keine angenehme Perspektive. Werde warten was kommt. Man muss sich in die Verhältnisse fügen. An baldigen Frieden glaube ich nicht, die Kräfte der Türken sind noch nicht erschöpft. Wir werden noch Arbeit genug mit ihnen bekommen.

Der Kaiser, welcher dem Te Deum beigewohnt, legte nach demselben dem Grossfürsten den Georgen I. Klasse *um den Hals*, gab mir den Georgen 2. Klasse, indem er mich küsste und mir dankte. Darauf ritt er nach Plewna: *dort wurde in einem reinlichen, gut erhaltenen Hause ein Frühstück serviert und* Osman Pascha dem Kaiser vorgeführt. Er hatte einen leidenden Ausdruck in seinem Gesicht und war sehr ernst und ergeben in nicht gesehen. Es war indessen dunkel geworden, *wir hatten noch elf Werst bis Tuschenitza* bei Schneegestöber und Finsternis zurück *zu legen, ritten bergauf, bergab* und gelangten um 9 Uhr zu unserem Stabe, ohne im Verlaufe des Tages etwas *gegessen* zu haben, nach einem Ritt von fünfzig Werst.

So endete dieser in der Geschichte merkwürdige Tag. *Nachdem ich etwas genossen hatte,* sendete ich *Doktor Köcher* zu Osman-Pascha, um ihn zu pflegen.

Dienstag, 29. November, war ein Tedeum bei Plewna im Rayon der türkischen Redouten. S. M. der Kaiser legte dem Grossfürsten den *Georgenorden* I. Klasse, mir den *Georgenorden 2.* Klasse um, indem S. M. mich küsste und mir dankte. Darauf ritt S. M. nach Plewna: dort wurde ihm Osman-Pascha vorgeführt. Er hatte einen leidenden Ausdruck im Gesichte und war sehr ernst und ergeben in sein Schicksal. S. M. der Kaiser sagte ihm, dass er ihm gestattet, nach der tapferen Verteidigung seinen Säbel zu tragen, und fügte hinzu, er würde es in Russland gut haben. Wir haben 50 Offiziere und 1.600 Mann verloren, die Türken über 4.000 Mann. Die Trophäen bestehen aus 40 Paschas, 40.000 Gefangenen, darunter 2.000 Offiziere, und 77 Kanonen. *Der Fürst von Rumänien hat mir die goldene Medaille mit seinem Bilde verliehen, der Grossherzog von Mecklenburg sendete mir durch Werder ein Kreuz mit der Inschrift:*

www.dacoromanica.ro

sein Schicksal. Der Kaiser sagte ihm, dass er ihm gestatte, nach der tapferen Verteidigung seinen Säbel zu tragen und fügte hinzu, er würde es in Russland gut haben. *In Plewna liegt eine Masse von verwundeten und kranken Türken, in den Häusern liegen noch zahllose Leichen, die man noch nicht beerdigt hat. Die Stadt ist schrecklich schmutzig, die Bulgaren bezeichneten kein besonderes Wohlgefallen, als wir einzogen, nur die Mädchen und Frauen nickten uns verstohlen freundlich zu. Die Geistlichkeit kam dem Kaiser entgegen, doch schien dies mehr eine Formalität zu sein: sie fürchten wahrscheinlich die Türken für die Zukunft, wenn wir das Land räumen. Nach den Berichten, die ich erhalten,* haben wir 50 Offiziere und 1.600 Mann verloren, die Türken über 4.000 Mann. Wir nahmen 10 Paschas, 40.000 Gefangene, darunter 2.000 Offiziere, 77 Kanonen. *Ich habe mit der Abfertigung der Gefangenen zu tun: die armen Leute bekommen wenig zu essen, da es uns selbst an Proviant fehlt.*

Gestern, am 30., war ich in Poradim beim Kaiser zum Frühstück; nach demselben fand ein Kriegsrat statt. Morgen reist der Kaiser nach Petersburg.

Nun ist die plewna'sche Frage beendigt; ich bin glücklich, bei dem gewünschten Erfolge dem Kaiser und Russland die Armee

„Für Auszeichnung im Kriege".

Gestern, den 30 November, war ich bei Seiner Majestät in Poradim (etwa zwanzig Werst von Plewna) zum Frühstück. *Darauf war ein Kriegsrat. Sonnabend (den 3 Dezember)* reist S. M. nach Petersburg. *Werder und Bichtelsheim werden ihn begleiten; sie werden dir mündlich Nachricht von mir bringen.*

Auf diese Weise ist die plewnasche Frage *beendet.* Ich bin glücklich, bei dem gewünschten Erfolge, dem Kaiser und Russland

www.dacoromanica.ro

erhalten zu halben. Ein Sturm hätte bei allem Zweifel des Gelingens die mir anvertraute Armee unfähig für weitere Unternehmungen gemacht. Am folgenden Tage vor der Abreise, sagte mir der Kaiser, dass er mir die Armee des Grossfürsten Thronfolgers anvertraue, da der Thronfolger nach Petersburg reist. Gestern frühstückte ich zum letzten Mal in Poradim beim Fürsten Karl von Rumänien, der auch voll glücklichen Empfindens über den grossen Erfolg ist, zu welchem er und seine tapferen Truppen viel beigetragen haben. Ich lernte in ihm einen ganz hervorragenden Fürsten und Menschen, wie reichbegabten militärischen Führer kennen, der gewiss sein Land zur hohen Blüte bringen wird.

die Armee erhalten zu haben. Sturm hätte, bei allem Zweifel des Gelingens, die mir anvertraute Armee unfähig gemacht für weitere Unternehmungen.

Mit Plewna hat auch mein Kommando aufgehört. Ich bedaure sehr, mich von meinem Stabe trennen zu müssen. Es war ein Einklang, ein bereitwilliges Zusammenwirken, wie man es sich nicht besser wünschen kann. Ich weiss nicht, welche Aufträge ich erhalten werde, denn die Armee wird in verschiedenen Richtungen verteilt. Beim *** [Grossfürsten] attachiert zu werden, ist keine angenehme Perspektive. Werde warten, wass kommt. An baldigen Frieden glaube ich nicht. Der Türken Kräfte sind noch nicht erschöpft. Wir werden noch Arbeit genug haben.

Sînt, cum se vede, pasagii mutate din loc. Unele observaţii cu privire la starea în Plevna, la atitudinea Bulgarilor şi a femeilor, a fetelor lor, precum şi la tratarea prisonierilor, s'au suprimat, din motive de prudenţă, sau au fost şterse, dacă tiparul s'a făcut în Rusia, din foaia baltică. În schimb, prada Romînilor în Plevna, cu opreliştea lui Tobleben, care puteau jigni în partea noastră, sînt înlăturate din cealaltă formă.

Observaţiile acestea pun însă problema autenticităţii reproducerilor de texte în opera istorică a d-lui Lindenberg.

N. Iorga.

„Algebra“ lui Gobdelàs

Se ştie marele rol pe care l-a avut în învăţământul ieşean învăţatul grec Gobdelàs, cunoscut însă mai ales prin lupta contra lui Asachi ca introducător al limbii de predare românesti. Învins, el a trecut apoi la Varşovia, unde a publicat, în limba francesă, o Istorie a lui Alexandru-cel-Mare.

Nu văzusem *Algebra* (Δημητρίου Παναγιωτάδου τοῦ Γοβδελᾶ, δό-

www.dacoromanica.ro

κτορος τῶν ἐλευθέρων τεχνῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας, ὁδοῦ μαθηματικῆς μέρος πρῶτον), apărută la Halle (Magdeburg), în Tipografia lui Friedrich-August Grunert, la 1806, carte de care putea fi mîndru acela care se intitula „doctor în artele libere şi în filosofie", căci această lucrare, splendid tipărită, nu are mai puţin decît 779 pagini de „parte întăiu".

E împodobită cu portretul lui, lucrat de Jung şi săpat de G. Böttiger senior, pe care-l reproducem aici. Are inscripţia arhaisantă :

Τὲν χέϊ μεν γ' ἀνέρος νοόν, ὄψιν δ' εἰκόνι λεῦσον.
Ἔξοχον Ἑλλάδι ἄψ, βίβλον ἄγοντες ἄλλην.

E dedicată Împăratului rus Alexandru, ca „iubitor călduros şi gata al Musei elenice", cu pomenirea lui Petru-cel-Mare, a bietului Pavel şi a Ecaterinei, vestită şi la Greci şi la „toate popoarele". O lungă prefaţă, în cel mai sigur stil antic, dar şi o citaţie din „Nopţile" lui Young, arată foloasele pentru Greci ale acestei vaste prelucrări.

Ca prenumeranţi, — numai Moldoveni : Mitropolitul Veniamin, arhimandritul Iacov, arhimandritul Dionisie, egumenul de Galata, arhimandritul şi capelan la Grecii din Lipsca, Tesaloniceanul Calinic, arhimandritul Teodosie Bizantinul din Ivir, „Şcoala greacă (ἑλληνομουσεῖον) din Iaşi, prin prea-luminatul şi iubitorul de Muse beizadeà Scarlat Ghica", Postelnicul Dimitrie Manu şi sumele adunate prin el de la Constantinopol (personal 10, de la Constantinopolitani 60, pe cînd Şcoala iea 12, Veniamin 5, ceilalţi un exemplar sau două), fraţii Zosima (20), Comisul Iancu Balş (5 şi alte cinci subscrieri tot aşa) „Mihalachi Mavrogheni Comis, „iniţiatorul publicaţiei", Spătarul Grigore Manu, Spătarul Alexandru Carageà, Spătarul Stavrachi Pelaghinos, Logofătul Matei Crupenschi, doctorul Eustatie, doctorul Anton Fotinò (doctorii, cîte două), Andrei Pavlu (bancherul, 5), Căminarul Gheorghe Bucşănescu (cumnatul lui Iordachi Drăghici; 3), Păharnicul Ioan Matei, Serdarul Gheorghe Fotinò, Vornicul Vasile Roset, Vornicul Manolachi Dimachi, Spătarul Grigore Cătargiu, Hristodul Ioan, Anastase Dimitriu, Marcu Dobrowski din Chemnitz, Triandafil Ioan Ghica din Zagora, Constantin Hrisochefal, Pitarul Anghelis, Clucerul Grigore, Medelnicerul Sandu Teodosiu (care va trece în Basarabia, înrudit cu familia Carp), Nicolae

www.dacoromanica.ro

Matei, Voicu Cernicu, „Muntean" (Βλάχος), Grigore Tomuleţ, adăugindu-se cele cincizeci de exemplare dăruite de autor şcolarilor din „helleno-museul" de la Rapsane, localitate de unde va fi fost el originar.

Cartea face parte din Biblioteca Institutului de Istorie Universală.

N. Iorga.

Graniţa de Apus a Romînilor din vechea Ungarie

de Ştefan Manciulea.

(Urmare.)

Alături de aceste curente de populaţie coborîte din spre Ardeal în spre interiorul şesului Tisei din Ungaria actuală, întîlnim, în veacul al XVIII-lea, altele, venite din spre Peninsula Balcanică: acum se stabilesc în diferite centre urbane mai importante din această ţară un însemnat număr de negustori macedo-romîni sau aromîni.

Pătrunderea lor în Nordul Dunării a început încă din veacul al XVIII-lea, din timpul cînd Ungaria era supusă stăpînirii turceşti. Datorită acestor curente mai slabe de infiltrare din Peninsula Balcanică, s'au aşezat un însemnat număr de negustori aromîni în: Bratislava, Pesta, Ungvár, Viena şi în alte centre industriale ale Ungariei şi Austriei [1].

După păcile de la Carlovăţ şi Pojarevac, curentul de imigrare aromîn în Ungaria devine mult mai puternic. Centrele mai importante din şesul Tisei, unde era aşezată această populaţie, sînt: Tokaj, Eger, Miskolcz, Debreţin, H.-M. Vásárhely, Veszprém, Muncaciu; ba s'au risipit şi prin satele mai mari, unde-şi puteau desăvîrşi afacerile negustoreşti.

Negustorii macedo-romîni erau organisaţi, în veacul al XVIII-lea, în Companii comerciale, care aveau scopul să se îngrijească de interesele afacerilor lor. În fruntea fiecării Companii se afla un comitet, alcătuit din şase-opt membri, şi un judecător ales, care represinta Compania în faţa autorităţilor şi a altor persoane şi instituţii.

Statisticile veacului al XVIII-lea de multe ori îi trec pe aceşti Aromîni supt numele generic de „Sîrbi", notînd însă unii autori

[1] D. Popovici, *Aromînii*, Bucureşti, 1934, pp. 27-30.

www.dacoromanica.ro

că afară de lege nu au Aromînii nimic comun cu Sîrbii. Unii autori îi numesc: Aromîni, Ţînţari, Greco-Valahi, cari, prin locurile lor de origine, îşi trădează caracterul etnic, deosebit de cel al Grecilor şi al Sîrbilor [1].

Numărul Aromînilor în unele din centrele Ungariei a devenit aşa de important, încît Sfatul orăşenesc se vedea silit să ia mai multe măsuri represive contra lor.

Sfatul orăşenesc din Debreţin hotărăşte, încă de la 1618, ca negustorii aromîni să nu fie lăsaţi cu mărfurile lor la tîrgurile săptămînale decît cu anumite restricţii.

Cu toate aceste restricţii, Aromînilor li-a reuşit să-şi cumpere case în acest centru şi să-şi deschidă prăvălii, făcînd o concurenţă puternică negustorilor unguri, cari declară cu jurămînt că aceştia „au inundat pieţele într'atîta cu mărfurile lor, încît ei, Ungurii, îşi vor pierde propria piaţă din Debreţin“ [2].

La 1649, Sfatul orăşenesc de acolo aduce următoarea hotărîre în chestia negustorilor aromîni: „După aceasta nimeni din locuitorii oraşului nostru, supt pedeapsă de 50 de florini, să nu mai îndrăznească a da ospitalitate negustorilor greci“ [3]. Dispoziţii severe care opresc aşezarea Aromînilor sînt aduse şi la 1663. In acest an însă primarul aromîn intervine la căpeteniile Sfatului orăşenesc ca să-i lase pe aceşti negustori să-şi vîndă mărfurile, nu numai în prăvălii, ci şi în şatre, la tîrgurile săptămînale [4].

În veacul al XVIII-lea Aromînii stabiliţi în atîtea centre ale Ungariei şi-au înlocuit foarte des numele lor românesc cu altele ungureşti: Karácsony, Kiss, etc., pierzîndu-se cu totul în massa mare a negustorilor, nobilimii şi altor clase privilegiate din ţară [5].

În a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, au avut de îndurat multe greutăţi, însă lovitura cea mai grea li s'a dat prin desfiinţarea, la 1777, a tuturor Companiilor de negoţ care dăinuiau pe teritoriul Monarhiei habsburgice [6].

Cîţiva ani mai tărziu, Iosif al II-lea, prin patenta sa de toleranţă (1781), i-a luat pe Aromîni supt scutul său, iar, la 1783, a co-

[1] D. Popovici, *o. c.*, pp. 96-7.
[2] *Ibid.*, p. 69.
[3] Szücs, *o. c.*, II.
[4] *Ibid.*
[5] D. Popovici, *o. c.*, p. 21.
[6] *Ibid.*, p. 88.

www.dacoromanica.ro

municat autorităților din regiunea orașului Buda să-i apere pe acești negustori, cari aduc prin negoțul lor reale foloase Statului [1].

Pe vremea acestui stăpînitor bogații negustori aromîni au dobîndit dreptul de a-și ridica biserici în centrele catolice ale Ungariei. Acum s'au ridicat lăcașurile de închinare în Balász-Gyormát, Kecskemet, Vácz, etc.

Desnaționalisarea Aromînilor a început în veacul al XIX-lea, parte prin sîrbisare, parte prin maghiarisare.

O causă de căpetenie a dispariției lor în mijlocul altor neamuri este și faptul că ei niciodată și nicăiri n'au format mase compacte: erau isolați și aproape fără nicio legătură unii cu alții [2].

Elementul românesc de pe teritoriul Ungariei actuale este destul de numeros în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea și întăia din cel următor, în comparație cu celelalte naționalități. Vom pomeni numai cîțiva scriitori din acest timp, istorici ori statisticieni, cari, tratînd în studiile lor problema naționalităților din actuala Ungarie, recunosc prezența noastră numerică aici.

Mathias Bél, la 1779, arată întinderea elementului românesc pănă departe peste frontiera actuală, în județele: Beregh, Ugocsa, Becheș, Bihor, Banatul Iugoslav, apoi Croația și Slavonia [3].

Karl Gottlieb v. Windisch, la 1780, tratînd problema populației din județul Ugocsa, mărturisește că e alcătuită din: Romîni, Unguri și Ruteni [4].

Romînii sînt germanisați și în județul Szábolcs, apoi, peste regiunea de cîmpie din apropierea județului Bihor, în plășile: Saret și Ermelek, apoi în județele: Békés și Csanád.

Karabinszky, în Lexiconul geografic al Ungariei, apărut la 1786, înșiră următoarele localități din Ungaria actuală, populate de Romîni, în dreptul cărora notează că sînt „sate românești": „Nyr-Adony (Szabolcs), sat românesc, Almasch (Bereg), două sate românești, Batonnya (Csanád), sat iliro-romîn, Dorwas (Bihor), sat românesc, Nagy-Kalló (Szábolcs), tîrg locuit de Unguri, Ro-

---

[1] *Ibid.*, p. 89.

[2] *Ibid.*, p. 163.

[3] Mathias Bel, *Compendium Hungariae Geographicum...*, Bratislava-Cașovia, 1779, pp. 241, 259, 260, 265, 281, 284, 311, 318.

[4] Karl Gottlieb v. Windisch, *Geographie des Königreichs Ungarn*, Pressburg 1780, II, pp. 137, 143, 148, 184, 188, 199, 213, 221.

www.dacoromanica.ro

mîni şi Ruteni, Méhkerek (Bihor), sat românesc, Sarond (Bihor), sat românesc, Tisza Keszi (Borosad), sat românesc, Wekerd (Bihor), sat românesc, Peterd (Bihor), sat românesc" [1].

A. Vally, în descrierea geografică a Ungariei, apărută la 1796 în Buda, arată următoarele localităţi româneşti ori amestecate cu alte neamuri, din actuala Ungarie:

Batonya, sat unguresc-sîrbesc-românesc în judeţul Csanád.
Darvas, sat românesc-unguresc în judeţul Bihor.
Nyir Adonyj, sat unguresc-românesc în judeţul Szabolcs.
Bedő, Bedevola, sat românesc în judeţul Bihor.
Sorkad-Kereszkor, sat unguresc-românesc în judeţul Bihor.
Kőrőszakál, sat românesc-unguresc în judeţul Bihor.
Mihkerék, sat românesc în judeţul Bihor.
Mező Peterd, sat românesc în judeţul Bihor.
Zsaka, sat românesc-unguresc în judeţul Bihor.
Porcsalma, sat românesc-unguresc în judeţul Satul-Mare.
Vekerd, sat românesc în judeţul Bihor.
Vertes, sat unguresc-românesc în judeţul Bihor.
Sáránd, sat românesc în judeţul Bihor [2].

Ludovik Nagy, la 1827, dă un însemnat procent de populaţie românească pentru judeţele: Bereg, Békés, Ugocsa şi Banatul Iugoslav [3].

După datele lui Csaplovics, elementul românesc alcătuia majoritatea relativă a populaţiei, pe teritoriul judeţelor: Ugocsa, Szabolcs, Csanád şi Békés [4].

Vorbind despre locuitorii judeţului Maramureş la 1821, recunoaşte numărul redus al Ungurilor şi Germanilor, în schimb pe Romîni îi arată formînd majoritatea populaţiei alături de Ruteni.

După datele lui P. Magda, de la 1834, iată cum se înfăţişează raportul dintre naţionalităţile judeţelor din Ungaria actuală, aşezate în cîmpia Tisei.

---

[1] Korabinszky I. U, *Geographisch-historiches und Produkten-Lexikon von Ungarn*, Pressburg 1786, pp. 4, 8, 38, 108, 274, 297, 535, 643, 772, 823.

[2] Vally A., *A Magyaroszágnok leirása*, Buda 1796, vol. I, pp. 15, 142, 153, 426; vol. II, p. 346; vol. III, p. 300; vol. II, p. 343; vol. III, pp. 80, 117, 213, 616, 628, 679.

[3] Ludovic Nagy, *Notitiae politico-geographico-statisticae incliti regni Hungariae*, 1827, pp. 70, 73, 395; vol. II, pp. 10, 115.

[4] J. V. Csaplovics, *Gemälde von Ungern*, Pesta 1829, vol. I, pp. 204-5,

www.dacoromanica.ro

Populaţia judeţului Ugocsa e alcătuită din Unguri, Ruteni şi, Romîni.

Locuitorii judeţului Szabolcs sînt în majoritate Unguri. Rutenii locuiesc în nouă centre rurale, Valahii în cinci, Germanii în şase şi Slovacii în cincisprezece. Aici naţionalităţile alcătuiesc majorităţi absolute de populaţie.

Ungurii, în judeţul Békés, populează cincisprezece localităţi Slovacii cinci, Romînii trei şi Germanii două localităţi.

Populaţia judeţului Csanád e repartisată pe localităţi în felul următor: Ungurii populează şase localităţi, Romînii patru şi Slovacii o localitate [1].

Oraşul Makó este cercetat supt formă de visitaţie canonică la 1844 din partea episcopului romîn greco-catolic de Oradea-Mare, V. Ardeleanu, Erdely, originar din acest centru. Procesul-verbal al visitaţiei menţionează faptul că au fost întîlnite aici 258 de familii declarate romîne, cu nume curat româneşti [2].

Al. Fényes, în statistica Ungariei de la 1836, dă următoarele cifre pentru Romînii de pe teritoriul judeţelor de mai jos:

Békés . . .	9.707
Csanád . . .	17.692
Ugocsa . . .	5.306 [3].

Referitor la populaţia judeţului Szábolcs, autorul constată că, de şi ungurească odinioară, a fost alcătuită din elemente, — pe lîngă Unguri, — rutene şi româneşti, desnaţionalisate cu totul la această dată [4]. Dicţionariul geografic al acestui autor, apărut la 1851, înfăţişează următoarea situaţie a localităţilor de mai jos rămase azi în Ungaria:

Pátyod, „sat slovac-românesc“ în judeţul Satul-Mare, cu populaţie alcătuită din: 214 rom. catolici, 296 gr. catolici, 4 reformaţi şi 18 mosaici.

Porcsalma, „sat unguresc“ în judeţul Satu-Mare, cu populaţia

---

[1] P. Magda, *Neuste statistisch-geographische Beschreibung des Königreichs Ungarn, Croatien, Slavonien und der ungarischen Militär-Grenze*, Leipzig 1834, pp. 396, 399, 404, 409, 415, 421, 430, 434, 440, 443.

[2] I. Radu, *o. c.*, pp. 113-14.

[3] Fényes E., *Magyarországnok mostoni lapoka*, Pesta 1839, pp. 8, 50, 183, 266, 337, 381, 412, 427, 452.

[4] *Ibid.*, p. 214.

www.dacoromanica.ro

alcătuită din: 22 rom.-catolici, 224 gr. catolici (Romîni maghiarisaţi), 640 reformaţi şi 18 mosaici.

Sályi, „sat unguresc“ în judeţul Satul-Mare, cu populaţia alcătuită din: 31 rom.-catolici, 49 gr.-catolici, 584 reformaţi şi 15 mosaici. Gr.-catolicii sînt Romîni maghiarisaţi.

Acsád, „sat unguresc“ în judeţul Szabolcs, cu populaţia alcătuită din: 83 rom.-catolici, 1033 gr.-catolici (Romîni şi Ruteni maghiarisaţi), 555 reformaţi, 4 gr.-ortodocşi, 31 mosaici.

Nyir-Adony, „sat unguresc-slovac“ în judeţul Szabolcs. Populaţia este repartisată după confesiuni în modul următor: 338 rom. catolici, 1.045 gr.-catolici, 12 reformaţi, 16 mosaici. Populaţia gr.-catolică este alcătuită din Romîni maghiarisaţi (Ag. katolikusok oláhok volnának de elmagyarosodtak).

Nyir-Lugo, „sat unguresc-slovac“ în judeţul Szabolcs, cu populaţia alcătuită din: 667 rom.-catolici; 791 gr.-catolici (in mare pare Romîni maghiarisaţi), 6 reformaţi, 10 mosaici.

Szt.-György-Alvany, „sat unguresc-slovac“ în judeţul Szabolcs. Populaţia alcătuită din: 313 rom.-catolici, 478 gr.-catolici, 13 reformaţi, 8 mosaici. Gr.-catolicii sînt Romîni maghiarisaţi.

Ökósito, „sat unguresc“ în judeţul Satul-Mare, cu populaţia alcătuită din: 850 reformaţi, 50 gr.-catolici (Romîni maghiarisaţi). 20 mosaici.

Budai-Abrány, „sat unguresc“ în judeţul Szabolcs, cu populaţia alcătuită din: 50 rom.-catolici, 95 gr.-catolici, 193 reformaţi, 6 mosaici.

Almosd, „sat unguresc“ în judeţul Bihor, cu populaţia repartisată pe confesiuni în modul următor: 10 rom.-catolici, 180 gr.-catolici, 127 mosaici, 1296 reformaţi.

Bagomer, „sat unguresc“ în judeţul Bihor, cu populaţia alcătuită din: 1.830 reformaţi; 522 gr. catolici (Romîni maghiarisaţi). 10 rom.-catolici, 12 mosaici.

Kokad (Olahul-Kokod), „sat unguresc în judeţul Bihor, cu populaţia alcătuită din: 1.009 reformaţi, 280 gr.-catolici (Romîni şi Ruteni maghiarisaţi). Gr.-catolicii mai vorbesc în limba romînă şi ruteană (kik oroszul és oláhul már csak tőrve beszélnek).

Vértes, „sat unguresc“ în judeţul Bihor, cu populaţia alcătuită din: 1.102 reformaţi, 437 gr.-catolici, 75 rom.-catolici, 241 mosaici.

Pocsaj, „sat unguresc“ în judeţul Bihor. Populaţia este gr.-

www.dacoromanica.ro

catolică, alcătuită din: Romîni maghiarisaţi („Oláh eredetű gőr katholikusok").

Bedő, „sat unguresc" în judeţul Bihor, cu populaţia alcătuită. din: 10 rom.-catolici, 850 gr. ortodocşi. Aceştia din urmă sînt Romîni maghiarisaţi („A olakosok oláh eredetűek").

Kőrőszeg-Apati, „sat unguresc", cu populaţia alcătuită din: 10 gr.-catolici, 614 reformaţi, 610 ortodocşi (Romîni maghiarisaţi)

Szákal, „sat unguresc" în judeţul Bihor, cu populaţia alcătuită din: 142 reformaţi; 574 gr.-ortodocşi, cari sînt Romîni maghiarisaţi („Az óhitűek oláh eredetűek").

M.-Homorog, „sat unguresc" în judeţul Bihor, cu populaţia alcătuită din: 720 reformaţi, 21 rom.-catolici, 52 gr.-catolici, (Romîni maghiarisaţi).

Méhkerek, „sat românesc" în judeţul Bihor, cu populaţia alcătuită din: 2.507 gr.-ortodocşi.

Kétegyhaza, „sat românesc-unguresc-german" în judeţul Békés.

Batonya, „sat românesc-unguresc-sîrbesc" în judeţul Csanád.

Uj-Csanád, „sat românesc" în judeţul Csanád, cu populaţia alcătuită din: 11 catolici, 2.512 gr.-ortodocşi.

Apatfalva, „sat unguresc" în judeţul Csanád, cu populaţia alcătuită din: 3.532 gr.-catolici, 67 gr.-ortodocşi (Romîni), 7 evanghelici, 15 reformaţi [1].

S. Kautz, vorbind despre datele recensămîntului de la 1850-1, ajunge la conclusia că după Împărăţia rusească al doilea Stat din Europa cu populaţia cea mai amestecată este Imperiul austriac, ai cărui locuitori în ordine numerică sînt: Germani, Romîni, Unguri şi Slovaci. Tratînd capitolul referitor la Unguri, spune că mai mulţi dintre ei locuiesc în şesul Tisei, dar şi aici amestecaţi cu alte neamuri, „încît nu este uşor să găseşti un judeţ curat unguresc în partea noastră" [2]. Monografia etnografică a Monarhiei austro-ungare, publicată de C. F. v. Czőrnig, la 1857, înfăţişînd linia hotarului etnic românesc-unguresc, îl arată în Valea Someşului, cît şi în ţinutul Nyirségului, apoi în judeţul

[1] Fényes E., *Magyarország Geographiai szotára*, Pesta 1851, IV, 7; III, pp. 177-8, 207, 251; I, pp. 8-9, 11; III, pp. 49, 99; I, pp. 6, 23, 66; II, p. 232; III, p. 219; IV, p. 294; I. pp. 34, 107; III, p 53; II, pp. 79, 156, 216; I, pp. 28, 101, 193.

[2] Kautz J., *Az ausztriai birodalom statisztikája*, Pesta 1851, pp. 78-9, 81-2.

www.dacoromanica.ro

Bihor, până la localităţile Darvas şi Zsaka, precum şi pe teritoriul judeţelor: Békés şi Csanád [1].

Datele de mai sus înfăţişează cît se poate mai limpede situaţia elementului românesc din Ungaria actuală, până la 1850-60, din care resultă că formam în judeţele din stînga Tisei un însemnat procent de populaţie.

Adevărul acesta îl confirmă şi hărţile etnografice ale Monarhiei Austro-Ungare, apărute până la 1870, care toate înfăţişează întinderea elementului românesc peste frontiera apuseană, în judeţele şesului Tisei rămase azi în Ungaria. Procentul elementului românesc în comparaţie cu al celorlalte naţionalităţi îl vădeşte harta lui A. Ficker, apărută la 1869.

Guvernele ungureşti după 1850 încep opera de desnaţionalisare a elementului românesc, prin toate mijloacele şi pe toate căile pe care Statul le avea la îndemînă.

Mijloacele întrebuinţate de foasta Ungarie şi puse în serviciul desnaţionalisării Romînilor au fost mai multe, însă acelea care au dat mai bune resultate erau maghiarisarea prin: biserică, şcoală, administraţie, armată, apoi prin falsificarea datelor statistice obţinute cu prilejul diferitelor recensăminte, precum şi maghiarisarea datorită oraşelor, care, prin multiplele lor aspecte economice, comerciale, industriale şi culturale, au desnaţionalisat populaţia de altă limbă din preajma hinterlandului lor.

Nu voiu insista amănunţit asupra înfiinţării episcopiei gr.-catolice maghiare, ci voiu aminti numai cîteva lucruri în legătură cu trecutul bisericesc al Romînilor din Ungaria.

Elementul românesc aflător pe teritoriul judeţelor: Hajdú, Szabolcs, Ugocsa, Satu-Mare şi Bihor, începînd de la 1641 înainte, a fost alipit episcopatului rutean de Muncaciu, separîndu-se, nu numai supt raport bisericesc, ci şi supt cel politic şi naţional, de către massa românească din Ardeal [2].

Abia la 1823 au fost cedate episcopiei gr.-catolice romîne de Oradea-Mare 72 sate româneşti, care până acuma timp de aproape două veacuri au aparţinut Bisericii rutene, iar la 1856 alte 94 localităţi româneşti de pe teritoriul judeţelor: Ugocsa, Maramureş

[1] K. F. Czornig, *Etnographie der Oesterreichischen Monarchie*, Viena, 1856, vol. I, pp. 14-5.

[2] I. Radu, *o. c.* p. 10; T. Sehoczky, *Beregh vármegye monográphiaja*, Ungvár 1881, vol. II, p. 54.

www.dacoromanica.ro

şi Satul-Mare au fost date episcopiei gr.-catolice romîne de Gherla [1].

Romînii din judeţele actuale ale Ungariei: Satul-Mare, Bihor, Szabolcs şi Hajdú după 1650 au primit în satele lor numai preoţi unguri, trimeşi de către episcopul rutean, cari, ajutaţi din partea Statului şi încurajaţi de către autoritatea bisericească, au putut rupe pe încetul toate legăturile sufleteşti dintre cei încredinţaţi păstoriei lor şi restul romînismului.

Limba românească folosită odinioară în biserici la toate serviciile publice şi de cult a fost înlocuită cu cea ungurească, cărţile rituale româneşti pe încetul au fost traduse în ungureşte şi introduse oficial în toate bisericile româneşti, supt pretextul că Romînii nu şi-ar mai şti limba.

În veacul al XVII-lea întîlnim în mai multe sate de pe teritoriul judeţului Szabolcs manuscripte româneşti, unele transcrise cu cea mai mare grijă şi înzestrate cu motive variate de ornamentaţie, iar, mai tărziu, cînd teascurile tipografiilor din Moldova şi Muntenia au început a tipări astfel de cărţi, ele erau aduse în număr mare şi răspîndite pe teritoriul judeţelor din Cîmpia, aflătoare în stîna Tisei.

Importul cărţilor rituale din cele două principate s'a înfăptuit multă vreme nestingherit, până la 1770, cînd Împărăteasa Maria Teresa, parte din motive politice, parte avînd în vedere scopuri materiale, interzice pătrunderea lor în ţările de supt coroana ei.

În a doua jumătate a veacului al XVIII-lea liturghia se săvîrşia din cînd în cînd în româneşte chiar în catedrala din Ujvár [2].

Cu ajutorul archivelor orăşeneşti şi mai ales cu cel al schematismelor episcopiei rutene de Muncaciu, apărute până la 1822, şi al celor de Oradea-Mare, apărute între anii 1819 şi 1855, se poate dovedi amănunţit, aproape sat de sat, cum a decurs procesul de maghiarisare al populaţiei româneşti din judeţele Ungariei actuale: Hajdú, Szabolcs, Satu-Mare şi Bihor.

Oraşul Hajdú-Dorogh până la 1816 avea două parohii: una ruteană şi alta românească. Episcopul de Agria, cu ocasia visitaţiei canonice făcute aici, la 1784, semnalează de asemeni faptul că a aflat în acest centru doi preoţi, unul al Romînilor şi celălalt al Rutenilor [3].

---

[1] *Ibid.*

[2] I. Szabó. *A görög-katolikus magyarság utolsó kálvár-utja, 1896-1912*, Budapesta, 1913, p. 57.

[3] I. Böhm. *A liturgikus nyelvekröl*, Erlau, 1897 p. 132

www.dacoromanica.ro

Ordinul Mariei-Teresei din 5 Maiu 1765 referitor la conscrierea parohiilor şi preoţilor de rit gr. catolic din Ungaria a produs şi în Hajdú-Dorogh o serie de nemulţămiri în populaţia romînă şi ruteană Pentru a li pune capăt, Împărăteasa a trimes la faţa locului o comisie de anchetă în anul 1767, cu misiunea să aplaneze neînţelegerile între aceste două neamuri. Comisiunea, în urma unor lungi investigaţii, a adus următoarea sentinţă:

„În oraşul Dorogh primarul să fie ales totdeauna dintre Ruteni, iar vice-primarul dintre Romîni“ [1].

Schematismul diecesei greco-catolice rutene de Muncaciu de la 1822 cuprinde date foarte instructive referitoare la populaţia judeţelor Hajdú şi Szabolcs, unde la această dată aveam cîteva parohii greco-catolice romîne puternice, pe lîngă care elementul românesc era răsfirat printre mai multe filii, peste tot întrebuinţîndu-se limba liturgică şi de vorbire cea românească. Tabloul de mai jos, alcătuit pe basa datelor acestor schematisme, confirmă presenţa noastră numeroasă prin satele şi tîrgurile din Ţinuturile Nyirségului.

Parohia	Sufletele gr.-catolice	Limba întrebuinţată la 1822	Limba întrebuinţată la 1896
Bűkőny	2453	ung., rut., rom.	ungurească
Hajdú-Dorogh	8205	„ „ „	„
Ujfehérló	2253	„ „ „	„
Kalló Sejmén	1121	rom., ung.	„
Biri	775	„ „	„
Nagy-Kalló	955	ung., rut., rom.	ung., ruteană
Napkór	786	rut., rom., ung.	ungurească
Gelse	1142	ung., rut., rom.	ungur., rut.
		1840	1895
Makó	2272	rom., ung., rut.	ung., rom., rut.
Kakad	207	rom., rut., ung.	ruteană
Nyir-Acsad	878	„ „ „	„
Pocsalma	482	românească	rut., ungur. [2].

Tabloul alăturat cuprinde parohiile şi filiile româneşti de pe teritoriul diecesei greco-catolice de Oradea-Mare, care prin bula „Christi fideles Graeci“ au fost cedate la 1912 episcopiei greco-

[1] *Ibid.*, p. 135.

[2] Dosarul episcopiei gr. catolice maghiare de Hajdudorogh, „Archiva Metropolitană Blaj“, no. 3062, 1898

www.dacoromanica.ro

catolice maghiare de Hajdú-Dorogh. Aproape toate aveau în întâia jumătate a veacului al XIX-lea limba liturgică și de vorbire românească, însă recensământul oficial de la 1910 le-a trecut ca localități curat ungurești.

Numărul curent	Parohia	Filia	Limba populației românești până la 1834	Localitatea arătată la 1910 de către recensământul regesc
1.	Bedő	Ártánd	l. valahică	ungurească
		Bojt	„ „	„
		Bors	„ „	„
		Berethjo-Szent Marton	„ „	„
		Berethjo-újfalu	„ „	„
		Darvas	„ „	„
		Furta	„ „	„
		Gaborjon	„ „	„
		Kis-Szanto	„ „	„
		M.-Kereszles	„ „	„
		M.-Peterd	„ „	„
		Váncsod	„ „	„
		Vekerd	„ „	„
		Zsaka	„ „	„
2.	Gyires		l. valahică	ungurească
		Beregh-Bőszörmény	„ „	„
		Keresztőszeg	„ „	„
		Apati	„ „	„
		Komadi	„ „	„
		Magyar-Homorod	„ „	„
		Szakal	„ „	„
		Tărianu	„ „	„
		Vizes-Gyari	„ „	„
3.	Sântul-Mare		„ „	„
		Bihor	„ „	„
		N.-Kereki	„ „	„
4.	Szent András		„ „	„
		Szent-Iónas	„ „	„
		Uj-Palato	„ „	„

www.dacoromanica.ro

5.	Mako	l. val., hung., rut.	„
	Apatfalva	„ „ „ „	„
	Földeak	„ „ „ „	„
	Nagy-Lok	„ „ „ „	„
	Tot-Vuceulos (?)	„ „ „ „	„
	Zombor	„ „ „ „	„
	Batonyia	„ „ „ „	„
6.	Sfămaş	l. valahică	ungurească
	Ciocaia	„ „	„
	Salard	„ „	„
	Sant Ibeur (?)	„ „	„
	Sojib	„ „	„
7.	Fogernic	„ „	„
	Nagy-Tótfalu	„ „	„
8.	Almosd	„ „	„
9.	Bagomer	„ „	„
10.	Hoszupali Barond	l. val., hung.	„
	Dancsahaza	„ „ „	„
	Derecske	„ „ „	„
	Földes	„ „ „	„
	H.-Bogos	„ „ „	„
	Koba	„ „ „	„
	Kis-Pirtcs	„ „ „	„
	Konyor	„ „ „	„
	M.-Palyi	„ „ „	„
	Nádulvar	„ „ „	„
	Nagy-Bayom	„ „ „	„
	Püspök-Ladany	„ „ „	„
	Sáp	„ „ „	„
	Sáránd	„ „ „	„
	Szerep	„ „ „	„
	Szorata	„ „ „	„
	Tépe	„ „ „	„
	Tetoteen	„ „ „	„
	Udvori	„ „ „	„
11.	Kokad	val., rut., ung.	„
12.	Nagy-Letha	valahică	„
	Dioszeg	„	„
13.	Pocsaj	„	„
	Esztar	„	„

www.dacoromanica.ro

	Telegyfalva	„	„
	Heneida	„	„
	Palborthida	„	„
14.	Vérthes	„	„
15.	Acsad	val., rut., ung.	„
	Martonfalva	„ „ „	„
16.	Adony	valahică	„
	Aszonyvására	„	„
	Otomani	„	„
17.	Chiniz	„	„
	Vamos Pirtsap	„	„
	Hajdonicale (?)	„	„
18.	Silindru	„	„
	Ér. – Selmény	„	„
19.	Torcia	„	„
	Cherşereu	„	„
20.	Petreu	l. valahică	ungurească
21.	Nyir Adony	„ „	„
22.	Piskolt	„ „	„
23.	St. Gy.-Abrany	„ „	„
	Budai-Abrany	„ „	„
24.	Vasad	„ „	„
25.	Amacz	„ „	„
	Ombod	„ „	„
	Pálfalva	„ „	„
	Petyeny	„ „	„
	Szam.-Korogy	„ „	„
26.	Urziceni	„ „	„
	Berea	„ „	„
	Foeni	„ „	„
27.	Diudileag	„ „	„
28.	Domahida	„ „	„
29.	Andrid	„ „	„
30.	Istrăic	„ „	„
31.	Genci	„ „	„
32.	Căpleni	„ „	„
	Berveni	„ „	„
	Cămin	„ „	„
33.	Moftinul-Mic	„ „	„
	Moftinul-Mare	„ „	„

www.dacoromanica.ro

34.	Curtuişeni	l. val., rut., ung.	ungurească
	Valea-lui-Mihaiu	„ „	„
35.	Tăriam	l. valahică	„
36.	Careii-Mari	„ „	„
37.	Portiţa	„ „	„
	Irina	„ „	„
38.	Resighea	„ „	„
	Petreu	„ „	„
39.	Vesend	„ „	„
40.	Boghiş	„ „	„
41.	Cseglöd	„ „	„
	Sima	„ „	„
	Szamos-Becs	„ „	„
	Tatarfalu	„ „	„
	Totfalu	„ „	„
42.	Csenger-Ujlak	„ „	„
	Ura	„ „	„
43.	Doba	„ „	„
44.	Cetatea-Veche	„ „	
	Dora	„ „	„
	M.-Unger	„ „	„
45.	Petea	„ „	„
	Atya	„ „	„
	Gecz	„ „	„
	Pusta-Dorveţului	„ „	„
46.	Poresalma	„ „	„
	Angrydos	„ „	„
	Gyűrtelek	„ „	„
	Ökörike	„ „	„
	Patyod	„ „	„
	Rápolt	„ „	„
	Saly	„ „	„
	Tulyod	„ „	„
	Tunyog	„ „	„
47.	Vétes	„ „	„
	Gyűlvesz	„ „	„

(Urmează.)

[1] *Schematismus venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadiensis graeci ritus Catholicorum, pro anno 1839*, Oradea, 1839.

www.dacoromanica.ro

DĂRI DE SAMĂ

Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne,* volumul II, *Limbile balcanice,* apărut în „Biblioteca Enciclopedică", Fundațiile pentru literatură și artă „Regele Carol al II-lea, București 1938.

După mai multe comunicate, publicate în cele mai mari cotidiane din Capitală, care anunțau apariția acestei lucrări, iată, în fine, că o avem acum la îndemînă, spre a putea face o scurtă dare de samă în paginile acestei reviste.

Întreaga lucrare de 127 de pagini (dintre care 33 de pagini sînt ocupate de prescurtări, bibliografie și indice) cuprinde două părți. În partea întăia (pp. 25-73) se face o expunere a materiei, precedată de o intrducere, în care faptele de limbă sînt considerate supt înrîurirea unui complex de împrejurări din perioada veche; în partea a doua, se intră direct în subiect, vorbindu-ni-se despre unitatea balcanică.

Resultatele la care a ajuns autorul sînt aceleași care, în ultima vreme, s'au impus aproape la cea mai mare parte dintre istorici și lingviști, și le-am dat și eu în „Romanitatea Balcanică": anume așa-numitele trăsături balcanice ale limbii noastre se datoresc, întăiu substratului comun, al doilea, civilisației comune care s'a desvoltat prin simbiosă, în veacul de mijloc, la toate popoarele balcanice.

Plecînd de la aceste două premise, resultă că toate asămănările ce se arată între limbile romînă și albanesă, — în parte și bulgară, — pleacă de la fondul traco-iliric; restul asămănărilor cu celelalte limbi se datorește înrîuririlor reciproce.

Trecînd la indicațiile bibliografice, observ unele lipsuri care trebuiesc neapărat relevate. Anume, se citează lucrări de mai puțină însemnătate și nu se dă niciuna din operele lui N. Iorga, de și se cunoaște foarte bine marea contribuție a savantului nostru istoric în această direcție. În privința aceasta, mă mulțămesc să relevez un singur fapt. În vreme ce aproape cea mai mare parte dintre lingviști au încercat să-și lămurească afinitățile albano-romîne pe calea împrumutului, N. Iorga le-a explicat în toate scrierile sale, dar mai ales în ultima operă de sintesă, „Istoria Romînilor"= „Histoire des Roumains" (vol. I, partea I-a), din substratul comun. Ceva mai mult, N. Iorga, lucrînd în această direcție, a încercat cu mult succes să explice și trăsăturile co-

www.dacoromanica.ro

mune ce caracterisează instituţiile popoarelor balcanice în excelenta lucrare intitulată „Le caractère commun des institutions du Sud-Est de l'Europe" (Paris 1929). Iată, prin urmare, atîtea fapte, care n'ar fi trebuit să lipsească din lucrarea lui Al. Rosetti. Tot în indicaţiile bibliografice ipsesc lucrările comparatistului K. Oštir şi, mai ales, ale lui H. Pedersen. Cel d'intăiu a încercat să lămurească o serie de fapte de limbă din domeniul albanes în legătură cu limbile asianice (alarodiene). Ultimul ni-a dat cel mai bun studiu asupra vechiului element grec din limba albanesă (cf., *Indogerm: Forsch.*, XLIV, 13 şi urm.), dar mai ales acela despre guturalele din această limbă, publicat în *Zeitschr. f. vergl. Sprachf.*, XXXVI, p. 306. Firește, în timpul din urmă s'au publicat multe lucrări în acest domeniu. Dar totuşi, dacă ar fi fost mai puţină nevoie bună oară să se citeze autori ca Mutafciev, Thumb, Helbig, Skok, Bartoli, etc., nu trebuiau să lipsească nici cei indicaţi mai sus.

Vorbind despre bilingvismul popoarelor balcanice, autorul admite ca termin al doilea numai limba greacă. De fapt, pentru cine a cunoscut bine realităţile balcanice, lucrurile au trebuit să se petreacă altfel. Mai întăiu de toate, bilingvismul în Balcani a fost de două feluri: unul natural şi altul voit. La bilingvismul de prima categorie, termenul al doilea a variat după ţinut. Astfel, Macedoromînii, cari veniau în contact cu Grecii, aveau ca termin al doilea limba Grecilor, însă cei cari trăiau în mijlocul Slavilor, aveau bulgara sau sîrba. Aici, la noi, în Dacia, Slavii bilingvi, cari s'au topit în mijlocul nostru, aveau ca termin al doilea limba romînă, iar Vlahii medievali din Serbia şi Bulgaria, sîrba şi bulgara. La bilingvismul de categoria a doua, care s'a produs şi se produce şi astăzi în mod conştient, termenul al doilea, la Sud, a fost limba greacă, iar la Nord slava bisericească. Dacă venim ceva mai aproape de vremurile noastre şi ajungem la epoca fanariotă de la noi, vom vedea că, atunci cînd unii dintre boierii romîni nu numai că vorbiau grecește, dar scriau şi versuri cu strofe amestecate în această limbă, aveau ca termin al doilea limba greacă.

Al. Rosetti, ocupîndu-se cu mişcările de populaţie în Balcani, citează ca exemplu pe cele serbo-croate, luînd ca model studiul filologului sîrb Belić, publicat în „Le Monde slave". Aici trebuie să-i atrag luarea aminte că învăţatul sîrb, atunci cînd vorbeşte de dialectul „štokavian" din Macedonia, confundă graiurile

www.dacoromanica.ro

sîrbești cu cele bulgărești. Această confusie nu o face pentru că nu știe cum stau lucrurile de fapt, ci numai fiindcă vrea să elimine graiurile bulgare din Macedonia sîrbească.

Această tendință se observă și mai mult în ultima lui lucrare asupra dialectului din Galicînic *(Galički Dialekta*, Belgrad, 1935), un ținut aproape de așezările românești din Nordul Macedoniei, în care, vroind să scoată Sîrbi pe toți Bulgarii din Sudul peninsulei balcanice, consideră graiul lor ca un vechiu dialect „štokavian", ceia ce nu numai după mine, dar chiar după părerea celor mai eminenți slaviști, este fundamental greșit. Păcat că Rosetti, care intenționa să vorbească despre aceste lucruri în lucrarea de față, n'a asistat la a doua conferință, ținută, în anul trecut, aici, la București, a slavistului polon Malecki, care a vorbit tocmai în chestiunea care îl preocupa. Așa dar mișcările de populațiuni, despre care face mențiune Belić, n'au fost numai sîrbocroate, ci și bulgare.

Mai departe, Al. Rosetti, vorbind despre răspîndirea limbii romîne, susține că aceasta, după cunoscătorii realităților balcanice, ar fi fost atît de ușor de deprins în veacurile de mijloc, încît ar fi ajuns un fel de „lingua franca". Cine sînt acești cunoscători ai realităților balcanice, dînsul nu ni spune. Pentru Balcanici, cari trăiesc în așezări amestecate, toate limbile sînt ușoare. Ei le învață pe calea bilingvismului natural, fără să-și dea samă. Este destul ca, într'o colectivitate lingvistică cu graiu amestecat, Romînii să fie mai numeroși, pentru ca aceștia să li impună celorlalți limba. Din aceasta resultă că, dacă limba romînă a ajuns să impună celorlalte neamuri, aceasta s'a întîmplat, nu pentru că ea era ușoară, ci fiindcă în totdeauna Romînii au trebuit să fie mai numeroși. Acolo unde ei se aflau în minoritate, „lingua franca" a trebuit să cedeze, oricît de lesne de învățat ar fi fost pentru străini. Este drept că în veacul de mijloc ea a primit multe elemente străine și, prin aceasta, ar fi fost mult mai accesibilă străinilor, totuși ea n'a ajuns o limbă mixtă. Tot în acest capitol Al. Rosetti reproduce în notă părerea regretatului V. Pîrvan, după care numele *Romanus* nu s'a putut conserva decît la Nord. Dar, atunci, cum s'ar putea explica continuarea lui și la populațiunile românești din Sudul Peninsulei Balcanice? Nu cumva crede autorul că aceștia l-ar fi adus din Dacia?

www.dacoromanica.ro

În capitolul despre limbile tracă şi iliră, Al. Rosetti primeşte cu reservă ideia că acea d'intăiu ar fi arătat diferenţieri regionale. Firește, întru cît nu ştim nimic positiv în această privinţă, iar resturile de limbă ajunse până la noi sînt prea insuficiente, este greu să ne putem pronunţa într'un fel sau altul, mai ales că nici grafiile scriitorilor greci nu presintă destulă garanţie. Dar, oricum, cînd este vorba despre o limbă vorbită pe un teritoriu atît de întins şi variat ca înfăţişare fisică, precum îl cunoaştem azi, nu se poate exclude presenţa deosebirilor idiomatice. Aceiaşi reservă o arată autorul şi faţă de presupusa înrudire ce se crede că ar fi existat între traca şi ilira, mai cu samă că ele ar fi fost separate prin deosebirea de tratament a guturalelor. Chestiunea guturalelor se arată complicată pentru toate limbile indo-europene, nu numai pentru traco-ilira, spre a putea fi discutată în această revistă. Aici vreau să adaug că, supt acest raport, nu se poate trece uşor peste dovezile aduse din domeniul fonetismului şi al morfologiei (cf. N. Jokl, în *Reallexikon der Vorgeschichte*, 44 [2]). În schimb, Al. Rosetti priveşte fără reservă originea tracă a sufixului -esc, care pentru mine pare neverosimilă. Sufixul alb. -shtë, -shtë nu deriva adiective, ci adverbe. De altfel, comparaţia sufixului nostru cu acela din limba albaneză nu este clară din faptul că, în afară de pagina 92 din gramatica albaneză a lui Weigand, autorul trebuia să ceteaască şi pagina 39 La Pekmezi exemplele sînt amestecate. Despre aceasta şi despre alte chestiuni mai mărunte voiu vorbi mai pe larg într'o revistă de specialitate străină.

Ocupîndu-se cu delimitarea zonelor de influenţă greacă, Al. Rosetti reproduce faimoasa linie de demarcaţie a lui Jireček între lumea romană şi lumea greacă în Balcani. Se ştie de cîte ori s'a revenit asupra ei şi cît de puţin temeiu se pune astăzi pe ea, cînd este vorba despre limba greacă vorbită, nu scrisă, la populaţiile indigene din peninsulă. În schimb, autorul recunoaşte că presenţa inscripţiilor greceşti într'o localitate nu arată numai decît că populaţia din acea localitate vorbia greceşte. Aceasta este şi părerea mea, de care Al. Rosetti, de altfel, face menţiune, iar N. Iorga a susţinut-o în toate scrierile sale privitoare la vechile stări culturale din Balcani. În legătură cu aceasta, Al. Rosetti, vorbind despre cultura greacă, observ că o amestecă prea mult cu cea bizantină. Dînsul spune: „Ci-

www.dacoromanica.ro

vilisaţia greacă a exercitat o influenţă covîrşitoare asupra popoarelor balcanice ; în tot cursul veacurilor de mijloc s'a exercitat asupra popoarelor balcanice civiiisaţia bizantină, nu greacă veche". În felul acesta vorbeşte şi Ostrogorski, în articolul la care el se referă.

Sînt de acord cu Al. Rosetti, cînd, vorbind despre vechile elemente germane în limba romînă, susţine că această tesă pînă acum nu este cu nimic probată. În casul acela, eu n'aş fi dat o întindere atît de mare capitolului care se ocupă cu această problemă.

În partea a doua a lucrării se face o expunere a faptelor de limbă cunoscute, fără să se aducă o nouă contribuţie. Firesţe, în stadiul actual al cercetărilor în acest domeniu, este greu să se adauge ceva nou la ceia ce s'a ştiut. Aceasta, mai ales cînd este vorba despre partea lexicală. Părerea mea este că, în privinţa aceasta, la fel ca şi în problema limbii substratului autohton traco-iliric, numai investigaţiile etimologice mai pot aduce o oarecare lumină. Fără de acestea, toate încercările rămîn zădarnice. Ca probă avem cele două volume din „Originea Romînilor" de Al. Philippide. În primul volum ni se dă atîta material din fondul traco-iliric, iar în al doilea se înşiră tot ceia ce s'a ştiut privitor la afinităţile albano-romîne. Cu toate acestea informaţia noastră rămîne tot atît de săracă ca şi aceia pe care o avem din studiile indo-europeniştilor şi albanologilor cari s'au ocupat cu aceste probleme.

Th. Capidan.

* * *

Dr. Abdullah Zihni Soysal, *Z dziejów Krymu* („Din istoria Crimeii"), Varşovia 1938.

Lucrarea d-lui Soysal umple un mare gol în istoria sud-est-europeană. Asupra Tatarilor din Crimeia s'a scris foarte puţin şi se ştie şi mai puţin, în special la noi. Din această causă ştirile aduse de d. Soysal sînt şi pentru noi importante.

Autorul începe cu epoca mai veche a peninsulei Crimeii. După Sciţi şi Greci, Crimeia a intrat în stăpînirea Romanilor. Apoi se arată ce urme a lăsat trecerea pe acolo a diferiţilor barbari: Avari, Huni, Cazari, etc. Din Cazari derivă Caraimii de astăzi din Crimeia. Asupra Găgăuţilor din Dobrogea şi Basarabia spune că ar fi descendenţi ai Uzilor (o ramură a Pecenegilor).

www.dacoromanica.ro

Descrie pe larg strălucirea patriei tătărești supt Ginghiz-Han, apoi decăderea Statului după moartea acestuia (1224), cînd Crimeia, stăpînită de Horda de aur, a încăput pe mînile fiului său mai mare, Ciuci.

După aceasta trece în revistă istoria diferiților Hani tătărești, cari nu odată au avut legături și cu Voevozii noștri. În această privință se aduce o bogată literatură. Supt Domnia Hanului Hagi-Ghirai, în anul 1428, Crimeia s'a declarat țară independentă. Urmașul său, Menglì-Ghirai, a recunoscut Poarta Otomană drept suverană. Cu această ocasie s'a încheiat și un tratat de alianță între Turci și Tatari, în urma căruia Tatarii vor urma totdeauna sfaturile Turcilor. Dar numai marile expediții militare, cu substrat politic, erau din ordinul Turcilor, desele incursiuni ce se făceau fie în Rusia, în Polonia sau în Țările Românești, erau organisate din causa foametei și a sărăciei ce bîntuiau în viața Tatarilor din Crimeia.

Busola politică a Hanilor din Crimeia era totdeauna lupta cu Moscova. Țările care erau în dușmănie cu Țarul deveniau aliatele naturale ale Tatarilor.

Dar Tatarii, de ceia ce s'au temut n'au scăpat. La 21 Aprii 1783, printr'un manifest, Ecaterina a II-a a incorporat Crimeia la Rusia. Astfel independența Tatarilor de acolo a luat sfîrșit. Rușii, prin Patiomchin, au distrus libertatea și țara Tatarilor crîmleni. O mare parte dintre Tatari au perit și au fost forțați să emigreze, iar în locul lor au fost aduși coloniști ruși, cari au schimbat caracterul tătăresc al Crimeii.

În timpul revoluției rusești, și Tatarii din Crimeia au încercat să-și recapete independența. La 3 Maiu 1917 s'a publicat provisoriu o Constituție. Dar, cu toate sforțările Tatarilor, Crimeia, în cele din urmă, a căzut supt stăpînirea sovietică.

În timpul revoluției rusești acela care a luat comanda Tatarilor din Crimeia a fost generalul Matei Sulkiewicz, Tatar polon, care a fost primul organisator al Tatarilor de pe frontul românesc (la 25 Iunie 1918).

Ca încheiere autorul arată că Tatarii din Crimeia au clădit o civilisație proprie. În toate domeniile culturii omenești ei au avut represintați demni de invitat. Săpăturile arheologice, făcute în ultima vreme, întăresc aceste afirmații.

Asupra culturii Tatarilor în evul mediu au scris următorii

www.dacoromanica.ro

autori vechi: Michailo Lithuanus, *De moribus Tartarorum, Lithuanorum et Moschorum*, Basel 1615 (scrisă în 1550), şi Martin Broniowski, *Tartariae descriptio*, Colonia 1595.

La urmă se dă o listă de toţi Hanii tătăreşti, indicîndu-se anii de domnie. T. Holban.

* * *

Pietro Orsi, *Storia mondiale dal 1814 al 1938*, I, Bologna 1938; II, *ibid.*, *1871-1919*.

Într'un frumos volum de peste 400 de pagini, d. Pietro Orsi dă prima parte, 1814-71, dintr'o istorie universală a epocii contemporane, începînd cu tratatele din Viena. E desvoltarea cărţii anterioare, *Gli ultimi cento anni di storia universale*, care a avut două ediţii şi a fost tradusă şi în limba englesă, de două ori.

Expunerea e scurtă şi, în genere, exactă. Se apasă asupra unor fapte de istorie italiană puţin cunoscute: uciderea, la căderea „regatului italic" a lui Prina, primul ministru al viceregelui Eugeniu, amănuntele privitoare la tinereţa lui Carol-Albert (născut din tată care trecuse la Francesi şi din mamă saxonă, care se remărită cu un Frances; crescut în provincia francesă; concurent ducele de Modena, soţ al unei princese de Savoia; ia parte la represiunea revoluţiei spaniole), primejdia de a fi ars în leagăn, la Florenţa, a lui Victor-Emanuel; conspiraţia, la 1830, a lui Menotti şi Misley, şi cu ajutorul fiilor lui Ludovic Bonaparte; îndemnul romantic anonim către Carol-Albert; unele ştiri despre primii ani ai lui Mazzini (şi plan în Corsica); executarea iniţiaţilor din armată la Genova; mama elveţiană a lui Cavour (Adelaida Sellon d'Allaman); visul de tinereţă de a fi primul ministru al Italiei; înaintaşii lui Disraeli bancheri la Veneţia, veniţi din Spania; mişcările înainte de 1848 (Gioberti, fraţii Bandiera, d'Azeglio, începuturile lui Piu al IX-lea), atitudinea guvernatorului „constituţional" Palffy la Veneţia în 1848; noile agitaţii de la 1853; precisarea felului cum Napoleon a III-lea a pretins Italiei cedarea Savoii şi Nizzei (faţă de anexarea, pregătită, a Toscanei şi părţilor vecine; şi măsuri de suzeranitate la Monaco), o amintire de la generalul Türr despre vestita trimetere de arme la Galaţi, condiţiile în care Cavour avu, la moarte, mîngîierile Bisericii; oferta lui Victor-Emanuel de a se aşeza trupul celui mort de sforţări supraomeneşti la abia cincizeci şi unul de ani în necropola de la Superga a dinastiei (prin

www.dacoromanica.ro

familia Visconti-Venosta, de la o nepoată, se continuă neamul), intenţia viitorului prinţ muntenegrean Nichita de a lupta lîngă Garibaldi, participarea a doi Italieni la comisiunea pentru canalul de Suez şi la apărarea lui Lesseps contra furioaselor critice engleze, chiar şi printr'o lucrare veneţiană, planul italian de a se plăti prin subscripţie datoria publică (G. B. Bottero).

Despre Răsăritul european se vorbeşte, cu unele aproximaţii, în capitolul IV, — cu simpatie pentru Romîni (p. 71), apoi paginile 138 şi urm., — în cel despre războiul Crimeii (XII), paginile 355 şi urm.

Ilustraţia e nouă şi distinsă.

Pentru ediţiile viitoare, însemnăm amical: Romînii nu sînt în Balcani şi n'au ură cu nimeni; nu toţi Albanesii renegară; Caragheorghe fu ucis de Sîrbi, nu de Turci; „hospodari" e un titlu rusesc dat fără rost Domnilor noştri; Akerman („Cetate Albă") nu „Akermann"; Ioan Capodistria, fără „de"; Navarino fără doi *r*; nu „boierii" au făcut pe „1848" la noi; Kutayeh în loc de „Kutafia"; Focşani în loc de Foksanj; regele Gheorghe al Greciei se chema la început, în Danemarca, *numai* Willem; Cuza nu s'a retras la Viena, ci la Döbling, şi nu la Paris. Aiurea, „ducele" de Morny (p. 251); Flahault nu era „general".

Volumul al II-lea (1939) merge de la 1871 pănă la 1914. Aceleaşi calităţi de claritate şi precisiune; e de preţuit afirmarea punctului de vedere italian, care e acela, naţionalist, al vechii generaţii, care nu ţinea samă atîta de formele în care se îmbrăca avîntul rasei. Preţuire rece a lui Mazzini (p. 12). În legătură cu dinastia italiană se face un larg loc şi Spaniei supt regele Amedeu (pp. 27-30). Interesante speranţele italiene la Congresul din Berlin că Austria, întinzîndu-se în Balcani, va ceda Trentinul (p. 70). Şi pentru aspiraţiile asupra Tunisului (pp. 70-3; pentru aceasta căzu Cairoli cînd Franţa se instală în regenţa tunisiană). Splendidele cuvinte ale lui Carducci la moartea lui Garibaldi (p. 74). Se arată originile italiene ale cancelarului Caprivi (de fapt: de Caprari di Montecuccoli). Se face dreptatea cuvenită atît de calomniatului Crispi (p. 136, nota 2) şi apoi tot aşa de maltratatului Giolitti (p. 223). Se arată toată mişcarea iredentistă din Austria. Pretutindeni se exprimă sentimente de prietenie, cu totul neobişnuite astăzi, faţă de Franţa (v. p. 230).

www.dacoromanica.ro

Dar note originale se întîlnesc și în ce privește istoria altor State. Chiar și cu privire la Camera franceză din 1871. Noi și bogate capitolele despre expansiunea colonială (IV, V, XI și XIII). E ca o revelație a unei lumi nouă: adunarea informațiilor a trebuit să fie neobișnuit de grea. Nu se uită nici Persia (în cap. XI). Larg e și capitolul american (VI) (cuprinzînd și Americile centrală și sudică).

E vrednic de atenție capitolul despre „noua fasă a chestiei Orientului" (p. 45 și urm.).

Se face un loc destul de însemnat și Statelor mici, care ar trebui judecate odată nu după chilometri și numărul locuitorilor, ci după ce au dat ca noutate și cultură. Sîntem măguliți că d. Orsi presintă după tabloul lui N. Grigorescu pe Osman-Pașa în fața lui Carol I-iu. Se recunoaște dreptatea românească în Ardeal (pp. 14, 98, 275, 336). Se uită însă accesiunea României la Tripla Alianță *(ibid.)*. Și, pentru prima noastră reformă agrară, p. 214, nota 1.

Extrem de rari lucruri de îndreptat pentru o nouă ediție: România, totdeauna autonomă, și Serbia, care pînă la 1804 și, teoretic, și după, era o colecție de provincii otomane, nu pot fi puse, cu toată valoarea militară a poporului sîrb, pe același plan (v. p. 45). La pagina 49: Gorciacoff, nu Gorsciakoff. La 1876 Turcii nu fură atacați în „Bulgaria" (p. 51). La 1877 ei nu „assalirono" „teritoriul romîn" (p. 53). Operațiile din regiunea Vidinului se făcură *contra* voinții Rușilor (p. 56). „Napoleon al IV-lea" era Louis, nu Eugène în primul rînd (p. 76). Înainte de Slivnița armata bulgară nu era în Rumelia (p. 95). La pagina 271 trebuie adaus la „Dobrogea" complementul: „de Sud". La paginile 318-9: Prinkip și Potiorek.

Oricine caută *toate* faptele politice importante din această istorie întinzîndu-se peste două veacuri nu poate găsi în scurt o mai bună călăuză decît aceasta. Sînt deosebit de interesante știrile personale ce se adaugă în notă (v., d. ex., aceia despre rămășițile, la S. Domingo și Havana, ale lui Cristofor Columb; p. 164, nota 1). Date statistice se adaugă adesea.

Ilustrația e excelentă și curagioasă, dînd figuri represintative ca un Cecil Rhodes, un Rampolla, un Piu al X-lea, un erou italian, Împărăteasa Chinei, Împăratul Mutsuhito al Iaponiei, amiralul Togo, plenipotențiari ruși și iaponesi în America. Execuția e perfectă.

* * *

www.dacoromanica.ro

Păr. Eusebiu Roşca, *Monografia Mitropoliei ortodoxe romîne a Ardealului, începînd de la repausarea Arhiepiscopului-Mitropolit Andrei, baron de Şaguna, pănă astăzi,* Sibiiu 1937.

Păr. Eusebiu Roşca, autor al *Monografiei Institutului Seminarial teologic-pedagogic „Andreian"* (Sibiiu 1911), dă la iveală acum o nouă şi folositoare operă.

Se reiea biografia marelui arhiereu. Se vede că alegerea lui Procopie Ivacicovici de la Arad, în locul lui Popasu sau lui Popea, se datoreşte stăruinţii lui Vincenţiu Babeş. Se vede cum alesul, care avea intenţia de a rămînea Mitropolit după alegerea ca Patriarh sîrbesc, trebui *silit de Guvern* să părăsească primul loc, pe care abia îl ocupase. La instalarea lui patriarhală crezu bine să meargă, absolut fără rost, nu numai Babeş, dar şi viitorul Mitropolit Ioan Meţianu; p. 21. Ales în loc, cu 64 de voturi faţă de cele 40 ale lui Popea, Popasu nu fu aprobat de Guvern. Atunci Miron Romanul, care n'avuse decît *un vot*, căpătă 43 faţă de 46 albe, şi numai o nouă votare îi dădu o majoritate însemnată faţă de mult mai popularul Popea (Decembre 1874). Se înseamnă tristele certe prin broşuri în 1875, Bariţ amestecîndu-se cu Babeş şi cu Meţianu; pp. 25-7. Acesta din urmă birui contra lui Popea, din nou înlăturat, la vacanţa din Octombre-Decembre 1898. Biruinţa s'a cîştigat printr'o nouă intrigă, arhimandritului Ilarion Puşcariu, partisan al celeilalte candidaturi, asigurîndu-i-se Aradul, pe care nu l-a avut; p. 27. N'a lipsit nici lupta noului Mitropolit cu Partenie Cosma, care-l ajutase esenţial.

Păcat că acelaşi spirit intrigant deosebeşte paginile consacrate succesiunii la 1916 a lui Vasile Mangra, necredincios faţă de ideia naţională. Dar se vede de acolo că la acest prilej şi alţii n'au călcat cu totul drept, de şi au avut vreme să şteargă prin activitatea lor ulterioară un moment de slăbiciune. Conflictul autorului cu viitorul episcop şi mare ctitor bisericesc Nicolae Ivan era mai bine să se îngroape. Nimic nu poate scusa trecerea la Unguri a unui P. Ionescu, orice merite ar fi avut. Se afirmă că şi Roman Ciorogariu a votat pentru Mangra, despre a cărui atitudine politică nu se spune aici nimic. Cele trei iscăliturі pentru examinarea lui canonică sînt de sigur adînc regretabile, dar mai ales participarea celor ce au iscălit la hirotonirea alesului, cu discurs al episcopului Ioan Popp de la Arad; pp. 41-2. Se

www.dacoromanica.ro

vorbia şi de „viaţa moralmente neexcepţionabilă" a lui Mangra, iertîndu-i-se doar opoziţia faţă de Miron Romanul; pp. 44-5. N'a lipsit nici felicitarea lui I. Mihu; p. 45. Scrisoare în ungureşte a protopopului Saftu de la Braşov, care s'a vrut apoi după unire episcop la Rîmnic şi pe urmă Mitropolit al Ardealului; pp. 45-6. Discurs lăudător al lui Ivan; p. 46 (cetim: „Războiul acesta nu noi l-am dorim, ci el este opera conducătorilor pătimaşi şi scurţi de vedere, a conducătorilor cari, spre nefericirea ei, azi conduc destinele României, aliata noastră de ieri"; *aceste grozave lucruri acuma le aflăm).* Se lasă deschisă întrebarea dacă moartea, în Octombre 1918, a lui Mangra a fost prin sinucidere; p. 47. Firesţe că au urmat anulările impuse de noua situaţie.

Dar autorul însuşi apare, în Octombre 1916, apoi în Iulie 1918, ca vicariu al lui Mangra; pp. 56, 59.

Cartea trece la istoria episcopiilor. Aceleaşi intrigi revin. Se adauge şi capitolul dureros al strînselor legături ale episcopului de Arad Iosif Goldiş cu Tisza; pp. 80-1. Ce scurt se scrie despre credinciosul episcop Popea! Autorul lămureşte că întrevederea cu Apponyi la 1909 i-a fost cerută de acesta; pp. 87 şi urm. Din nou revelaţiile sînt extrem de dureroase; p. 93 şi urm. Ar fi bine să se audă însă şi partea cealaltă. Preţioase ştirile despre odioasa „Zonă Culturală" din 1918 a Guvernului maghiar.

Ce păcat că s'au scris astfel de lucruri, dar mai ales ce păcat că *s'au putut* scrie!

* * *

Dr. V. Gomoiu şi dr. V. Plătăreanu, *Centenariul Spitalului Brîncovenesc (1837-1937)*, Bucureşti 1937.

Se vor găsi aici pagini documentate, în mare parte nouă, despre una din cele mai strălucite opere de caritate ale nobilei boierimi de pe vremuri. Se vede că spitalul se lucra încă din 1835. Safta Brincoveanu, născută Balş, se vede scriind aproape numai grecesţe. Ca primi doctori şi un Italian, un Engles (?). Se urmează apoi cronica stabilimentului, an de an, cu intercalarea documentelor. Foarte interesante ştirile despre epoca Marelui Război (mutare la Galaţi, apoi la Iaşi).

* * *

Ştefan Mărcuş, *Sătmar*, I, Oradea 1938.

Lucrarea de faţă continuă o alta, *Din trecutul Sătmarului*

www.dacoromanica.ro

(1932), care nu ni s'a trimes și nu este în librării, și acest volum va fi urmat de două altele, a căror apariție, după bogăția știrilor din cel d'intâiu, e de dorit.

Drepturile românești sînt sprijinite și pe elocvente mărturii maghiare. Până la 1657 consilierii romîni din Sătmar jurau românește; volumele respective au dispărut mai de curînd, în chip misterios; p. 19. Mărturia e a istoricului ungur al orașului, Borovszki.

Pentru activitatea literară a Romînilor din aceste părți, p. 22.

Partea istorică începe și cu considerații geologice, culese cu îngrijire (la pagina 86, eu nu consider regiunea Sătmarului ca făcînd parte din basa propriu-zisă dacă). Semnalarea cetăților dace de la Boinești, Seini, Cetatea-de-Piatră și Arded, în regiunea sătmăreană; p. 103; v. și p. 111.

Numele de „Sătmar" rămîne încă o enigmă.

N. Iorga.

CRONICA

„La Praga a murit, săptămîna trecută, doborît de un atac de cord, profesorul universitar Miloș Weingart, unul dintre cei mai reputați filologi ai vremii noastre.

„Miloș Weingart și-a făcut studiile la Praga, unde și-a luat doctoratul în filosofie în 1913 cu cea mai mare distincție „sub auspiciis imperatoris". De la 1914 la 1918 a fost profesor secundar la Praga și colaborator în comisiunea pentru publicarea dicționariului mare al limbii cehe. În 1919 și-a trecut docența la Praga pentru filologie slavă și în 1921 a fost numit profesor la noua Universitate slovacă din Bratislava, unde timp de șase ani și-a făcut o puternică școală de filologi tineri, a organisat seminariul de filologie slavă de acolo, precum și societățile științifice în formație, a fost decan al Facultății de litere în 1924-25 și în anul următor rector al Universității, fiind în vrîstă de numai treizeci și cinci de ani. În urma trecerii la pensie a profesorului său de la Praga, dr. Fr. Pastrnek, a fost chemat la Praga, unde a fost decan al Facultății de filosofie în anii 1930-1.

„Activitatea științifică și de scriitor, de organisator și de profesor a profesorului dr. Weingart a fost excepțional de multilaterală și intensivă. Domeniul său era, de fapt, limba veche slavă a

www.dacoromanica.ro

apostolilor Ciril și Metodiu, a elevilor lor și a operelor lor în mijocul tuturor popoarelor slave. În chestiunea aceasta a scris, în 1928, un studiu: „Asupra dicționariului limbii vechi slave", la alcătuirea căruia a lucrat sistematic mai ales la Praga, adunînd un material imens, care cine știe dacă va mai putea fi pus la punct și tipărit. În domeniul acesta autoritatea lui era atît de mare, încît, în anul 1934, la congresul bizantinologilor de la Sofia a fost ales președinte al comisiunii de editare a textelor vechi slave, avînd, ca membri, specialiști străini mari mult mai bătrîni. Tot din domeniul acesta fac parte studiile lui asupra influenței limbii vechi slave la Cehi, Slovaci, Poloni, Croați și Ruși și asupra importanței epocii Sfîntului Vaclav, studii prin care a răsturnat opiniile dominante pînă acum. A studiat începuturile bogomilismului, influențele bizantine în literatura religioasă slavă, influențele politice și sociale asupra istoriei limbilor literare slave, starea actuală a limbilor literare slave, — studii care întrec prin orizontul și erudiția lor toate încercările anterioare. Se ocupa cu o deosebită dragoste de influențele personale asupra diferitelor domenii științifice ale slavisticei, de rolul pe care l-au jucat diferite personalități mari în desvoltarea științii și conștiinții slave, scriind o lungă serie de monografii asupra celor mai distinși slavi și chiar asupra lui Meillet, căutînd să surprindă mereu raportul dintre absolut, dintre adevărul impersonal și neschimbător și dintre adevărul individual: al convingerii, bunăvoinții, al dispoziției momentane a învățatului.

„Studiile sale asupra limbii cehe literare sînt de asemenea foarte apreciate, și este interesant de subliniat că de multe ori el studiază, nu numai cuvîntul ca termin, noțiune și expresie, ci se interesează de armonia generală a structurii limbii și a purității ei din toate punctele de vedere. Ca o raritate distinsă în filologie, profesorul Weingart era și un musicant distins și și-a folosit din plin și talentul acesta pentru a studia limba cehă în musica operelor naționale, neputînd însă să publice o lucrare mai întinsă în acest domeniu.

„Decedatul a fost membru în nenumărate societăți științifice naționale și străine, precum și raportor științific la numeroase instituții de înaltă știință. Prin moartea lui, știința filologică și literară și cultura cehă și slavă în general pierd una dintre cele

www.dacoromanica.ro

mai representative şi mai puternice figuri de muncitor neobosit."

(Din ziarul *Frontul.* [1])

„Răsfoind un urbariu din 1713, legat şi păstrat în Arhiva judeţului Bihor, sub no. 4., vom da de un „Oppidum Kismarja". Casul acestui tîrguşor ni va desvălui întregul procedeu de maghiarisare.

Kismarja este situată peste actuala graniţă, în Ungaria, în colţul de Vest al vechii plase administrative Sălard. Urbariul are înscrise 191 nume. După un loc alb, marcînd o limită, vedem scris, clar şi fără putinţă de interpretare: „Valachi". Semn că urmează aceia cari încă sînt Romîni.

„Iată numele lor: Johannes Kuku, Johannes Katona, Johannes Kolozsi, Michael Katona, Laurentius Bordás, Georgius Sathmári, Johannes Fejér, Gabriel Fejer, Franciscus Veres, Johannes Farago, Gasparus Nagy, Johannes Nyisztor, Elias Béres, Demetrius Gál, Gabriel Topa, Elias Liba, Georgius Rácz, Petrus Sá or, Johannes Lupas, Georgius Seres, Simon Kerekes, Johannes Vesza, Philippus Seres, Koszta Philippus, Demetrius Csösz, Petrus Gabuc, Michael Seres, Nicolaus Nadra, Petrus Sipos, Georgius Ternye, Johannes Nadra, Gabriel Gabucz, Gabriel Benye, Johannes Moicz, Georgius Ferenczi, Michael Szabo, Johannes Kovács, Paulus Duski, Mark Cserepes, Stephanus Kalmár.

„Aceştia ar fi Romînii. Este imposibil să-i recunoaştem după nume. Dacă n'ar fi menţiunea recensorului, ar trebui să-i credem Unguri, în majoritate. Între iobagii unguri vom mai găsi cîte un nume românesc, semn că şi ceilalţi au o origine românească, dar asupra lor s'a împlinit soarta tristă. Iată cîteva din numele purtate de Unguri: Vid Dioszigián, Eliás Roman, Petrus Marta, Johannes Barcza, Michael Iano, Stephanus Boczok, Stephanus Higye, Stephanus Philep, Mreh Kozma, Ludovicus Draga, Johannes Toder, Stephanus Kozma, Paulus Mile, Petrus Mile, Stephanus Lazar, Michael Paladi, Georgius Pinter, Vid Daciana, Michael Boncs, etc.

„Am reprodus toate numele aşa cum ele au fost scrise. Dacă în cursul unei acţiuni de maghiarisare, găsim atîtea nume româneşti şi, în deosebi, găsim nume ungureşti menţionate ca fiind purtate de Romîni, e logică şi conclusiunea că acest tîrguşor a fost cîndva locuit numai de Romîni.

---

[1] De d. Traian Ionescu-Nişcov?

www.dacoromanica.ro

„Statistica oficială din 1900 ni va desvălui întreaga tragedie. Dintr'un total de 2.417 locuitori, găsim 2.402 Unguri, 1 Slovac şi 14 Romîni. După religie: 154 rom.-cat., 88 gr.-cat., 66 gr.-ort., 2.011 reformaţi şi 96 Israeliţi.

„La rubrica celor cari vorbesc ungureşte, găsim 2.416, adecă totalitatea locuitorilor.

„Observaţi numărul celor de religie greco-orientală şi greco-catolică, cari toţi se declară Unguri şi nu şi-au păstrat, din ceia ce au avut, decît o fărîmă din credinţa străbună.

„Deci maghiarisarea, începută prin limbă, a fost desăvîrşită prin religie."

(I. Teoran, în *Tribuna* din Cluj.)

*

În *Viaţa Basarabiei*, VII, 11, admirabilă traducere din poetul grec Museos, de d. Th. Simanschy.

Tot acolo, din corespondenţa generalului Ştefan Stoika cu Basarabenii înainte de războiu. O notiţă mişcată despre aşa de curând dispărutul Alexandru David, autorul Bibliografiei Basarabiei.

*

În *Bulletin linguistique* al d-lui A. Rosetti, VI, 1938, d. M. A. Graur şi directorul dau un studiu de fonologie, în care se lasă induşi în eroare de forma scrisă Adjud, pe cînd în pronunţie, ca şi în transmisiunea istorică, e: Agiud. — D. Iorgu Iordan repetă că *ar* din *Poienar* e latinul *arius*, cu atîta mai mult, cu cît îl scriu unii aşa, dar el sună şi în vechiul scris *ariu* (e curioasă înşelarea care-i dădea o origine slavă) Se dau nume rari pentru cascadă: *fierbătoare*, *gîlgîitoare*, *murmurătoare*, *bîlbîitoare*, *bolborosită* şi *bolborosoaie;* dar bărbatu în Ardeal e o eroare: e vorba de Rîul *lui* Bărbat, după un Voevod. Dornă pare cu totul nesigur, nu însă Durău, Duret, Fierbea, Hangul (după ungureşte), firește Izbuc, Pişolea, puindu-se în comparaţie nume ladine. Dubioasă e şi interpretarea lui Casata Pentru Ceptura se propune *începătura* (unui rîu), ceia ce nu e uşor de admis. Poate *aia* pentru *oaia* în Suraia, dar Sinaia e după *muntele Sinai*, cel sacru. Clăbuc şi Clăbucet ca munţi vin de la cascadele de acolo, nu de la un derivat al „clopului". La mare = vechiu (cf. Mircea-cel-Mare) şi *mic*=nou: Chiojdul Mare şi Chiojdul Mic. Lăpuş e explicat din ung

www.dacoromanica.ro

lápos, şes (cf., cu origine slavonă, Obluciţa de la *oblu*). *Pisc* pentru *nisip*. Noul sens al *siliştii* ca loc de arat. Asămănare între Tîmpa Braşovului şi Tîmp în Buzău. E evidentă porecla din Vaideeni. În nota la Goteşti, „moşul" Gotu sau „Gotea" (cunosc un nume de familie) n'are nimic cu Gotthard sau Gottlieb. – D. C. Racoviţă înlătură părerea *vechiului* articol postpus la Ruşi, care ar cruţa pe Bulgari de a fi luat pe al lor de la Romîni. Ar fi, la Ruşi, de la Scandinavi, cari, adaug, îl au de la venirea lor din părţile noastre trace. – La etimologiile d-lui Graur, a *buchini* nu există de fapt, ci a *buchisi*. A *bostăngi* se zice şi de o pălărie femeiască. *Blat* nu l-am auzit, dar, dacă e la d. Peltz, trebuie căutat în dialectul evreo-german. *A căsăi* trebuie să fie cum latră cinele cînd adulmecă vinatul. *Contră* se zice la bărbierii pentru o revenire a briciului. *A se îndrica* nu e în legătură cu coşul trăsurii, ci cu *áricul* cerului. Pentru *Maglavit* am dat eu etimologia, în *Ist. Romînilor*. Indicaţiile cu privire la *mănăstire* nu sînt sigure. *Mica de ceas* e, poate, mai curînd „nimica de ceas" decît slavul *mig*, clipă (cf. a umbla cu *ciga miga*). *Feredeu* nu e numai locul, ci se află şi satul Feredeeni. Am arătat că *vişine* vine din forma greacă βισσύνια.

Şi ştiri istorice în ancheta linguistică a d-lui D. Şandru pe la Năsăud. Necrologul lui L. Miletici.

*

Transactions of the Royal Historical Society, XXI (1939), cuprind un larg studiu al d-lui F. M. Stepton despre numele de localităţi din vechea Anglie a secolului al VI-lea. Se aminteşte teoria lui Freeman că vechii Britoni au fost aproape total distruşi. Ca şi la noi pentru Daci, de către şcoala ardeleană. Iarăşi ca la noi s'a găsit cine, chiar Freeman, să graţieze pe femeile singure. Autorul observă că într'adevăr nomenclatura dă puţin sprijin pentru continuitate, dar e de observat că e vorba de localităţi mici legate de un comerţ care a putut să dispară. Populaţia a rămas „în ferme şi sate de sus", care n'au putut fi influenţate de această dispariţie. Se păstrează nume de rîuri, înălţimi, păduri. Vilele pier, satele, de şi foarte sărace, rămîn. Monede arată perpetuarea lor. „Dar dispariţia satelor britone nu implică exterminarea locuitorilor lor." Se admit şi raporturi paşnice cu năvălitorii. Conclusii interesante şi pentru problema permanenţei

www.dacoromanica.ro

românești în Dacia. – În același volum, d. R. R. Bets, despre influența englesă asupra husitismului. E vorba de o adaptare inteligentă a wycliffismului.

*

În *Comptes-rendus du Congrès international d'Archéologie, 1-ère session, Athènes 1905*, Atena 1905, într'o comunicație a lui Frothingham (p. 311): „Une de ces écoles (locales) existait à Rome même aux VII-e et VIII-e siècles et c'est une des gloires du byzantinisme d'avoir donné une nouvelle vie à la Rome morte de cette époque par ses colonies de commerçants et de moines".

E de oarecare actualitate.

*

În lucrarea sa *Le panslavisme et l'intérêt français*, Louis Leger arată că la Vasilcov, în Ținutul Chievului, s'a format la 1825 o Societate politică de ofițeri tineri pentru confederația slavă, în care s'ar fi contopit Românii (p. 86).

Și aceasta e „actuală".

*

În *Gazeta Cărților*, VIII, 11-2, d. Mincev arată colaborarea lui Racovschi cel vechiu cu Hasdeu la publicarea ziarului bulgaro-romîn *Viitorul* din 1864. D. T. Palade despre ctitorii Bisericii Episcopale de la Argeș.

*

Un tablou viu al vieții romane în cele mai strălucite zile ale Imperiului o dă d. Jérôme Carcopino, în *La vie quotidienne à Rome à l'apogée de l'Empire*, Paris [1939]. Siguranța presintării arheologice se unește cu înfățișarea, de un strălucitor caracter literar, a obișnuințelor și moravurilor. Interesantă păstrarea, observată și de Monseniorul Duchesne, a riturilor de nuntă ale Romanilor (pp. 103-5). La noi păstrarea s'a făcut pe cale populară, până la cununii. Interesant capitolul despre culturile orientale. *Licium* din îmbrăcămintea romană dă ițele noastre, iar *cucullus*, gluga, dă prin asămănare *cucuiul* nostru. *A tunde* și *a rade* au rămas în deprinderile țărănești cu acea formă antică pe care o observa Miron Costin. *Corymbia* are o legătură cu *carîmbul* nostru? Sensul e deosebit. Se semnalează după Marțial, XI, 3 (v. p. 227) trimeterea de cărți până la „gerul Geților".

*

www.dacoromanica.ro

„Istoria ni păstrează o mulțime de documente privitoare la străvechile așezăminte românești din Maramurășul înstrăinat, carei pe vremuri, erau cu mult mai puternice decît le găsim astăz, în Rutenia autonomă. Cînd primii regi ai Ungariei au cucerit ținuturile Maramurășului, Rominii, ca populație băștinașă, trăiau organisați în voevodate puternice.

„Istoricii maghiari ni amintesc ca voevozi recunoscuți de regii maghiari, în Ținutul Beregului, pe „Karachon Biley" și „Grigore Makariai", în Ung, pe Sanislav „Lazy", iar în Maramureș pe „Erdoe", Bogdan, fiul lui Micula, Drag și Balc, fiii lui Sas.

„Pentru serviciile de ordin militar, voevozii Rominilor din această regiune erau răsplătiți de regii maghiari cu danii de moșii și privilegii. Colecția de diplome maramureșene a lui Ioan Mihaly ni arată situația elementului românesc din acest Ținut, în secolul al XIV-lea și al XV-lea. În aceste timpuri, Rominii locuiau, nu numai Maramureșul, ci și comitatele Bereg, Ung, Ugocea și Arva, precum și multe regiuni din Carpații pădurоși și nordici, până în Tatra și Moravia.

„Istoricul ungur Petrovay spune despre acești Romîni: „Rominii din comitatele Bereg și Maramureș n'au fost supuși autorităților și pretorilor din comitat: ei erau subordonați voevozilor aleși de ei înșiși; aceștia conduceau la războiu pe cei înarmați și țineau judecată asupra lor... Astfel de privilegii... a putut să obțină numai un popor viteaz, crescut pentru lupte... Ei au luat parte în expedițiile regilor Ludovic-cel-Mare și Sigismund, ba au luptat și supt conducerea voevozilor lor de sine stătători și biruitori în contra Lituanilor păgîni; au luptat peste tot locul alături de viteazul consacrat, Ioan Hunyadi, în multele lupte triumfătoare ale acestuia.

„Nucleele românești din Rusia sub-carpatică de azi sînt ultimele resistențe ale unui proces istoric de asimilare în rutenism și maghiarism. Populația de baștină a teritoriului rutean de astăzi au fost Romînii. Numirile munților, dealurile, văilor, apelor și satelor din regiunea Rusiei subcarpatice sînt un argument de necontestat al vechimii de baștină a Rominilor pe aceste plaiuri. Aceste vechi urme istorice românești se întind până în munții Tatrei, în Moravia și chiar în Silesia.

„În satele rutenisate de pe văile Taras, Talabor și Pîrjaba, odinioară se vorbia în limba voevozilor romîni. În Chirva, Neagova,

www.dacoromanica.ro

Drăgueşti, Dolha, Călini, Brusturi, Crăsnicioara, Bogdan, Peri etc., se mai păstrează şi astăzi specificul vieţii elementului romînesc înstrăinat.

„Din punct de vedere istoric, este importantă pentru noi şi cunoaşterea problemei Valahilor din Moravia.

„Valahii din Moravia au trăit, acum citeva veacuri, în regiunea „Vlasca" (Valahia) a Carpaţilor cari despărţiau Moravia de Ungaria veche, apoi, în Silesia. Aceşti Romîni sau Valahi s'au stabilit în Moravia prin evul mediu, cutreierînd cu turmele lor de oi tot masivul muntos al Carpaţilor Nordici. Încunjuraţi fiind de massele slave, ei au fost desnaţionalisaţi, păstrîndu-şi însă până în timpul din urmă caracteristicele originii lor, prin numiri româneşti, port, graiu, obiceiuri, moravuri şi tradiţii. În secolul al XV-lea şi al XVI-lea, Valahii din Moravia trăiau într'un grup puternic de aproape 200.000 de suflete, în regiunea „Vlasca". Prin 1583, ei sînt conduşi încă de voevozii lor romîni, avînd voevodatele: Visla, Iabluncova, Chotca (în Silesia) şi unul supt muntele Lysa, apoi trei voevodate în Moravia: Cozlovize, Rojnova şi Vsetin.

„Un studiu interesant asupra lor a fost scris de către Kadlec.

„Dr. Fr. Pospişil („Moravske Kroje") ni spune că urmele Valahilor slavisaţi din Moravia se mai păstrează încă în localităţile: Vsatsko, Valassko-Hlabucko, Brumovsko, Vyzovsko, Zadvericko, Zlinska, Irbooz, Kensko, Tusavsko, Hustopescko, Starojiko, Valassko-Mezeriscko (german „Wallachisch-Mezeritsch", Mezericiul românesc), etc., etc.

«„Aceşti Romîni emigraţi în Moravia cu turmele lor de oi din Dacia, în evul mediu, de şi răzleţiţi prea departe de tulpina romînismului Daciei Traiane şi încunjuraţi de massa slavă, şi-au pierdut cu timpul limba strămoşească şi religia, totuşi şi-au păstrat până astăzi portul, moravurile, datinele şi cred că şi conştiinţa despre originea lor românească, deosebindu-se astfel de celelalte neamuri care formează populaţia Moraviei de astăzi".

„În Ung, Bereg, Ugocia şi Arva, elementul românesc a dispărut în maghiarism şi rutenism, după cum a dispărut printre Moravi elementul valah."

(Petre Petrinca în „România".)

www.dacoromanica.ro

În *Buletinul Mihai Eminescu*, IX, 16, despre traducerea lui Eminescu în limba germană; Gh. Bogdan-Duică despre proiectul poetului de a scrie o dramă *Văduva din Efes*. Note despre opera lui de I. Francesco Potih. Un caiet de școală al lui Ilie, fratele lui Mihai.

*

În *Buletinul Muzeului Militar Național*, II, 3-4, lista steagurilor, apoi articolul, după *Mem. Ac. Rom.*, al generalului Radu Rosetti. D. Emil Diaconescu, despre vechile drumuri ale Moldovei: *foarte rîvnitoare trudă*. Urmează studiul generalului Cosmuță despre cetatea Făgărașului. D. I. Clinciu despre „Cetatea Neagră" de lîngă Codlea. Foarte frumoase ilustrații (mai ales schițele din 1877 ale lui N. Grigorescu).

*

De d. Pavel Berariu, *Ioan Piuariu Molnar, studiu economic, 1749-1815*, Cluj (1939). De fapt e o privire asupra întregii manifestări, multiple, a acestui spirit viguroiu.

*

Sora dr. Maria Immaculata Tarnovieţchi publică în limbile germană și romînă un studiu despre poeta Annette von Droste-Hülshoff (București 1939), care a cîntat natura și a încercat cu succes balada. E o bună teză de doctorat, scrisă cu înțelegere și iubire.

*

În F. Hagi-Gogu, *Romanus și Valachus*, București 1939, sîrguincioasă adunare a știrilor în legătură cu originea și sensul acestor noțiuni de „Vlah" și „Vlahie", „Vlăsie" pentru noi (*singura traducere în românește, care ar trebui văzut din ce izvor străin pleacă: nu e slav.* Termenul e foarte vechiu; dovadă *h* prefăcut în *s* și *a* în *ă*. A se observa că *h* n'a trecut în *ș*).

*

În *Ctitorii școalelor din Blaj* (Blaj, [1939], păr. Manciulea se ocupă de fundațiile episcopului-martir Ioan Inochentie Micu-Klein și ale jertfitorului de sine Petru Pavel Aaron, cu ce a putut adăugi Grigorie Maior.

*

www.dacoromanica.ro

În *Viața Basarabiei* pe April, d. Al. Boldur începe o schiță a vieții basarabene supt Ruși.

*

La meritele d-rului Pompei P. Samarian se adauge acum traducerea din grecește a operei despre țară a d-rului C. Caracaș, *O veche monografie sanitară a Munteniei de dr. Constantin Caracaș (1800-1828)*, București 1939. Și *Istoria spitalului din Călărași și istoria desvoltării serviciului sanitar al orașului și jud. Ialomița de la 1852 până 1917*, Brăila (1939).

*

D. G. Brandsch tipărește într'un mare volum *Siebenbürgisch-deutsche Volksballaden, Bänkelsänge und verwandte Lieder in erzählender Form*, Sibiiu 1938. E evidentă originea lor cărturărească, de și a ajuns să le cînte poporul. Subiectele sînt străine; nu e măcar o notă locală de adaptare.

*

În *Vechi legături cu Anglia (Mem. Ac. Rom.*, seria a 3-a, VIII, 11) d. Marcu Beza aduce un pașaport al pretendentului Ioan Bogdan (1592). Scrisoarea lui Petru Cercel era cunoscută, nu însă și recomandația, din 1666, de către Regele Carol al II-lea către Sultan a fugarului Gheorghe Ștefan. Se semnalează și alte lucruri privitoare la noi, reproducîndu-se în traducere un act din 1607 al lui Simion Movilă. Manuscriptele semnalate au fost de mult studiate. Documentele sînt reproduse (mai ales Evangheliariul lui Marcu-Vodă, fiul lui Cercel, copie a lui Radu Mănicescu după tipar). Important foarte frumosul Orariu al lui Radu Paisie și al fiului Marcu, cu inscripția Iw Πετρ8 (românește) Ковод и сн8 его Марко Ковод8 кат. /8ms.

*

În *Giornale di politica e di letteratura*, XIV, 9-12, o traducere, de Luigi Salvini, a baladei *Dragoș* din culegerea lui Alecsandri.

*

În cartea păr. Grigore N. Popescu, *Un colț de oraș și un sfînt lăcaș* (București [1939]), se adună știri, și după inedit, despre biserica Hagiu din București, ctitorie a boierilor Băbeni (Misail

www.dacoromanica.ro

monahul, fost logofăt de taină), din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, şi cu chilii pentru femei sărace. E vorba şi de biserica Icoanei (Ceauş David). Între însemnările de pe cărţi una despre întrarea Ruşilor la Bucureşti în 1828 (p. 101). La documente, diata fundatorului (1777), regulamentul din 1783, privilegii domneşti, testamentul lui Panait Băbeanu (1808) şi unele mai noi, cîteva pomelnice.

*

O descriere bogată a aspectului şi trecutului insulei Sf. Elena, a exilului lui Napoleon, în revista *United Empire*, XXX, 4. Se arată că *locuinţa de la Longwood era provisorie* şi că se pregătia o alta. La 1936 Guvernul frances a întărit casa, de lemn, ameninţată de fălcile termitelor.

*

Asupra ofertei, din partea lui Napoleon al III-lea către Austria, a Principatelor pentru Veneţia, în 1866, *Bulletin de la Société d'histoire moderne,* Mart 1939.

*

Într'un larg studiu, care atinge problemele prime ale romanităţii balcanice, d. Traian Simu se ocupă *(Originea Crăşovenilor, studiu istoric şi etnografic*, Lugoj 1939) de originea celor cîteva mii de oameni cari, răspîndiţi în cinci sate de munte bănăţene, se zic Crăşoveni (de la Caraşova, una din aşezările lor, care ea însăşi se numeşte după apa Caraşului, — rădăcina ca şi în Caran, de unde Caransebeşul). Nu e exclus, contra lui Miletici, care crede, după Kanitz, într'o colonisare din secolul al XV-lea, pe care ar pomeni-o documentele, să aibă dreptate cronica parohiei care-i aduce din acel Banat al Vidinului, un moment catolicisat, pe care Ludovic I-iu, regele Ungariei, a trebuit să-l părăsească (p. 22). Se poate primi o aducere de minieri, ţăranii necolonisîndu-se în munţi, mai ales cînd vin din şes. Se urmăreşte întreaga desvoltare, dar mărturisesc că nu pot deosebi cele „*trei* colonisări" în legătură cu *acest* grup. Între „iia" al lor, „casă", şi „izba" rusească, nu e vre-o legătură, care n'ar sili să se admită influenţa lui *Haus* german? Se dau bogate elemente de folclor.

*

www.dacoromanica.ro

Despre vechile legături de comerț dintre Europa centrală și țările bulgărești, un bun articol de sintesă (de d. Arno Mehlan), în *Deutscher. Lebensraum* de la 1-iu April. Acolo și despre planul de a muta, cu o cheltuială de 400 de milioane de mărci, gura Dunării la Salonic! N. Iorga.

NOTIȚE

Cu privire la un „critic" ardelean și la cei cari-l găzduiesc.

După scurte note despre cardinalul Bessarion (de pr. D. Lucaciu), în *Cultura Creștină*, XIX, 1-2, revista dă rectificări, de d. Zaharia Pîclișanu, în obișnuita-i notă veninoasă. Ar trebui să înceteze odată aceste necuviinți ale ambițiosului veșnic cîrtitor! Spuse în altă formă, orice rectificări sînt bine venite.

Putea să se înțeleagă ce resultă din titlul de „arhiepiscop" ce-și atribuia Venedict, care-și are legături și cu Moldova. De altfel observam că el a „rămas afară de pomelnic", și aceasta arată că-l socotiam numai ca un pretendent. N'am spus că „stătea în fruntea Vlădiciei Bălgradului". Ci l-am presintat *(Istoria Rom.*, VI, p. 95) doar ca pe un „nou episcop, legat de Moldova". Și pe Dosoftei îl priviam tot ca pe un usurpator.

Pe Augustin l-am trecut catolic pentru că un ortodox nu putea lua numele aceluia care pentru Biserica Răsăritului era numai „cuviosul". Că poate fi și calvin, nu e o descoperire.

„Coborîrea cu cîțiva ani" a catehismului nu e față de dat pe care i-o dau, după dovezile aduse de mine: 1640, ci față de misiunea în Ardeal a lui Udriște Năsturel și răspunsul la catehismul calvin. Data de 1642 i-o dădeam catehismului cînd nu tipărisem probele pentru 1640.

În chestia cu Simion Ștefan, unde era o ipotesă, nu o „identificare", răspunsul i s'a dat de un critic din Iași, într'o lucrare recentă.

În ce privește pe cei trei Daniili, criticul poate să aibă dreptate, dar cu caracterul nesigur al acestor clerici nu trebuie lucrat ca și cu represintanții unei ierarhii stabilite. Nici privilegiul domnesc nu-l arată pe Daniil ca aflîndu-se în acel moment la Focșani. Nici nu puteau fi în aceiași vreme trei Vlădici cu același nume și pretenții asămănătoare.

www.dacoromanica.ro

Ipotesa cu desfacerea Țării Oltului am presintat-o în legătură cu politica de atunci a Domnului muntean, și această influență se poate admite și dacă acolo se numește episcopul Daniil. Recunosc însă că, în acest cas, obiecția e presintată așa cum se cuvine.

Nu e așa casul cu polemicele de la paginile 51-5, din care nu lipsește o notă rea fraselor mele, pentru care n'am cerut voie de la nimeni.

Wenceslas Franz, pe care l-a adus înainte Iesuitul Nilles, pe care-l întrebuințez continuu, citîndu-l, așa încât oricine poate verifica nu merită o biografie, pe care nici nu i-am dat-o, dar rostul lui față de Biserica unită a fost același ca al „teologilor" în titlu, și memoria lui nu trebuia salvată, cum o face d. Pișlișanu. Că nu învățase teologie acel care a fost cerut ca episcop e de sigur nou.

Criticul nu înțelege, de altfel, scrisul mieu cel „lung", fiindcă „în Biserica unită" nu înseamnă „*din* Biserica unită".

Tot așa nu se înțelege nuanța scrisului cînd mi se face un proces pentru că spun despre teologul Regai că „s'a făcut înlocuit pentru cele administrative" de Maxai: aceasta nu înseamnă o definire a rolului teologului, care a fost, de altfel, peste măsură de întrecut, iar a crede că „atribuțiunile economice" n'au a face cu cele „administrative" e a căuta, încă odată, numai pricină.

Cînd presint Biserica unită ca nefiind prietena sinoadelor, mi se aduce înainte că au fost sinoade *de alegere* și că din cînd în cînd, une ori la mai mult de zece ani, pica vre unul. Orice cetitor onest va judeca. De altfel criticul însuși recunoaște la uniți un regim de protopopi, oricît l-ar îngrădi.

Că acest critic așa de aspru pentru osteneliile mele are grija biografiei exacte a tuturor străinilor cari au tutelat Biserica unită, aceasta arată o aplecare către amănunte pe care n'o puteam avea într'o operă de sinteză (trimeterea sa de la p. 54, nota 1, nu e exactă). Primesc rectificarea „lapsului", care era evident, al legăturii de familie dintre Petru Pavel Aaron și Inochentie Micu. *Istoria Bisericii* a mea e de față pentru a dovedi că n'am putut avea o așa de curioasă părere.

Dar n'aș fi relevat aceste atacuri dacă ar fi vorba numai de ele. Nu, e vorba de *o chestie de moralitate.*

www.dacoromanica.ro

Acuma peste treizeci de ani, la cursurile de la Vălenii-de-Munte apărea un tînăr cleric ardelean foarte entusiast, care mă încunjura de toate laudele, cîrtind pe șefii Bisericii căreia-i aparținea. Lucra bine, cu un simț deosebit pentru cele mărunte. Onest i-am întrebuințat toate studiile, și pe cele mai pierdute prin reviste. Dacă e membru corespondent al Academiei, mie mi-o datorește. Nu-i cunoșteam însă trecutul în războiu.

Ca ministru de Culte l-am găsit pe cel pregătit pentru preoție ca funcționar în Ministeriu la naționalități, unde s'a grăbit să revie dupa plecarea mea. Mi s'au adus plîngeri întemeiate contra sentimentului său național și a gestiunii sale administrative. Am orînduit o cercetare. Cum ea n'a dat un resultat sigur, n'am luat altă măsură decît a-l înlătura de la misiuni de mare încredere. *Bîrfirile d-lui Pîclișeanu au început atunci. Ele continuă.* Nu mă, miră și au ajuns de nici nu mă mai desgustă, odată ce omul o tristă persoană, e fixat pentru mine Primesc omagiul lor în clipa cînd mîntuiu, după trude care nu se pot închipui, dată fiind și sănătatea mea, *Istoria Romînilor*, cu miile de mii de amănunte ale ei. În *Cultura Creștină*, organul cultural al Blajului, bîrfitorul își reia meseria de a „căuta nod în papură".

După necuviințile și nedreptățile de acum el anunță „nenumărate discuții". Ele vor face onoare de sigur revistei care represintă o Biserică pe care nimeni n'a înălțat-o ca mine și pe care eu am așezat-o in Constituție ca a doua Biserică a Țării.

De altfel spiritul național al d-lui Piclișar u se vădește și prin momentul pe care-l alege pentru a încerca să descrediteze *Istoria Romînilor* din care m'am străduit a face un monument național și care nu e pentru dînsul decît o „voluminoasă" adunare de „lapsuri" și greșeli înaintea cărora se strică de rîs. D-lui Domanovszky îi trebuia o coadă de topor între Români.

*

Pentru Tisza și Hoetzendorf aceste versuri din *Le Vol de la Marseillaise* a lui Edmond Rostand (Paris 1919):

Tisza; puis Hoetzendorf, atroce comme un rêve
De Tisza.

Frumos poemul despre retragerea regelui Petru.

*

Nu s'a băgat de samă că în vestita povestire a lui Xavier de Maistre, așezat în Rusia, ofițer rus și soț al unei Rusoaice, *La*

www.dacoromanica.ro

jeune Sibérienne (Paraşa), familia din „Ucraina“ de care e vorba, Lopuloff, nu e decît una românească, Lupu.

Şi Muraviev-Apostol, amestecat în mişcarea „decabristă“ la începutul domniei lui Nicolae I-iu, se cobora, de sigur, şi din vechiul Hatman ucrainean, de origine românească, Apostol.

*

Balaurul dacic reapare la Normanzi pe vestita tapiţerie de la Bayeux (sec. al XI-lea).

*

Elemente de ornamentaţie lineară se văd şi în costumul Amazonelor, precum apare în vasele greceşti. V. René Ménard-Cl. Sauvageot, *La vie privée des anciens*, I, 1880, pp. 256-8, 260. Tot aşa în costumele tracice, în legătură cu cultul lui Bacchus; *ibid.*, pp. 275, 277. Rare ori în alte casuri. Remarcabilă e însă în acest sens şi taina celor înfăţişate pe un vas ca rugătoare la naşterea Athenei; p. 383. V. şi copilul de la pagina 134 a vol. al II-lea (cf. pp. 278-81). La Etrusci, p. 299.

*

Între cărţile cele mai rare e de aşezat broşura *Patriotismul*, de Pera Oprescu, cu datarea „Paris, Mart 30“.

*

Pe un *Catehism creştin* în bulgăreşte de Hr. Gh. Danov, Filipopol, 1863, pecetea turcească de la graniţă, în jur cu inscripţia: „Bureau des passeports à Sistof“ şi o alta: „Daniel A. Dencovits et Co., T. Magurele“.

*

La Bucureşti se tipăresc, în 1859, de Iosif Romanov „Razgovori franţuzsco-bălgarschi“ ale lui A. P. Granitschi.

*

În *Baltische Briefe aus zwei Jahrhunderten*, o scrisoare din Nizza, 11 Iulie 1860, a Edithei von Rahden, dama de companie a Marii Ducese Elena, vorbind de Garibaldi, spune: „Der grosse Aventurier denkt sicher an die Donaufürstentümer dabei. Überhaupt bereitet er sich eine glänzende Rolle im Orient vor“ (p. 205). Tot acolo se arată, în scrisoarea de la 2 Iulie 1861, din Baden, că atentatorul la viaţa regelui Wilhelm al Prusiei, un anume Becker, student în drept la Lipsca, e fiul unui funcţionar din Odesa şi „naturalisat în Moldova“ (p. 215): pretindea că în rege văzuse un duşman al unirii germane.

N. Iorga.

www.dacoromanica.ro

Din N. IORGA:

„ISTORIA ROMÂNILOR"

au apărut şi se găsesc de vânzare:

Vol. I partea I, *Strămoşii înainte de Romani*, 267 pag.		sfârşit
„ I „ II, *Sigiliul Romei*, 353 pag. . . .		150 „
„ II, *Oamenii pământului (până la anul 1000)*, 342 pag.		150 „
„ III, *Ctitorii*, 353 pag.		180 „
„ IV, *Cavalerii*, 451 pag.		280 „
„ V, *Vitejii*, 427 pag.		250 „
„ VI, *Monarhii*, 520 pag.		300 „
„ VII, *Reformatorii*, 352 pag.		200 „
„ VIII, *Revoluţionarii*, 398 pag.		250 „
„ IX, *Unificatorii*, 402 pag.		250 „
„ X, *Întregitorii*, 500 pag.		300 „

www.dacoromanica.ro

Așezământul tipografic
„Datina Românească"
Vălenii-de-Munte
(Prahova)

Prețul: **60 lei.**

www.dacoromanica.ro